

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Γ. ΓΕΩΡΓΟΒΑΣΙΛΗΣ Δ.Φ.

ΒΙΒΛΙΟΥ «ΑΙΝΕΙΑΣ»

Βιβλίο IV

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ

(Ριζικά διαφορετική από την παλαιότερη)

© 1987 ΔΗΜ. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

Στοιχειοθεσία: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ Σταδίου 48

Εκτύπωση: Μαρία Σπύρου, Βερατίου 58, Ν. Λιόσια

Επιμέλεια εξωφύλλου: Γιάννης Λεκκός

Απαγορεύεται χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη ή αναδημοσίευση άρθρων, φωτογραφιών, περικοπών, περιλήψεων του βιβλίου, ή εκτέλεση φωτοαντιγράφων και φωτοτυπιών, ή μετάδοση δια συστήματος Ευροπει και κάθε μέσου Πληροφορικής, έστω και μίας σελίδας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 8 - ΑΘΗΝΑ

· 1990

P. VIRGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER QUARTUS

At regina gravi iamdudum saucia cura
vulnus alit venis et caeco carpitur igni.
multa viri virtus animo multusque recursat
gentis honos; haerent infixi pectore vultus
verbaque nec placidam membris dat cura quietem.

5

1. at = φανερώνει αντίθεση προς το τέλος του προηγούμενου βιβλίου. **regina** = η λ. εκφράζει έμφαση, δηλ. η παντοδυναμία του έρωτα προσβάλλει ακόμη και βασίλισσες, χωρίς να σέβεται την αξιοπρέπεια και την αγνότητά τους. **iamdudum** = πολύ δυνατά, σφοδρά. Η βασίλισσα χτυπήθηκε από τον έρωτα του Αινεία από πολύ ενωρίτερα, ήτοι από το στ. 613, I (:obstipuit primo aspectu Sidonia Dido)· εντονότερα όμως από τη στιγμή που άρχισε τη διήγησή του ο Αινείας ή και από τη στιγμή που την κυρίεψε ο πόθος. **saucia** = πληγώθηκε αρχικά μεν με τα βέλη του πόθου και είναι πλέον τραυματισμένη, μια και η πληγή της μένει ανοιχτή απ' τη φωτιά του έρωτά. **cura**: ανυπόφορος έρωτας (:amore intolerabili) κοιτ. στ. 625 (:meque his absolvite curis). cura λέγεται από το cog-urat: καίει την καρδιά, όπως παρετυμολογεί τη λέξη ο Σέρβιος. Η φροντίδα, που τραυμάτισε τη Διδώ, είναι ο έρωτας της, που η θεά φύτεψε στα στήθη της για τον Αινεία.

2. **vulnus alit**: curam pascit: τρέφει την πληγή. **venis**: γιατί ο έρωτας τρέχει

μέσα από τις φλέβες σαν αίμα. Ίσως όμως να νοεί πως τρέχει σα δηλητήριο. (I, 688 ή I, 749. **carpo**, -rpsi, -rptum, -ere 3: δρέπω, νέμομαι, βόσκω, κατατρώγω. **caeco** γιατί δεν ξεχωρίζεται, αφού η Διδώ επιθυμεί να κρύβει τον έρωτά της. Ο Οβίδιος παρατηρεί ότι, όσο περισσότερο κρύβεται η φωτιά του έρωτα, τόσο περισσότερο διαφλογίζει την καρδιά. **igni** = igne (δοτ. αντί αφαιρ. του ποιητικού αιτίου).

3. **multa viri** = Η Διδώ υποκρίνεται πως θαυμάζει την αρετή του Αινεία, αλλά στην πραγματικότητα τη συγκινεί η ομορφιά του. **multa** = magna· απαιτείται ποσοτικός προσδιορισμός. **recursat**: χρησιμοποίησε θαμιστικό ρήμα, για να δείξει την αδιάκοπη σκέψη της για τον Αινεία. **recurso, are** (θαμιστ. του recurro): παλινδρομάω, γυρίζω πίσω συχνά.

4. **honos gentis** του Αινεία, γιατί κατάγεται από το Δάρδανο ή την Αφροδίτη. **honos** ή **honor**, -oris α γ': τιμή, αρχή, αξίωμα, δώρο, άθλο, βραβείο. **haereo, haesi, haesum**, -ere 2 aliqua re ή in re: κρατιέμαι σταθερά από κάποιον, ακολουθώ. **infixus** μτχ. του in-figo, -xi,

ΠΟΠΛΙΟΥ ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΜΑΡΩΝΟΣ

ΑΙΝΕΙΑΔΑΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ*

Οι ωραίες διηγήσεις του Αινεία συμπληρώνουν τη δυστυχία της Διδώς (1 - 5).

At regina iamdudum saucia
gravi cura alit vulnus venis et
carpitur caeco igni.

Multa virtus viri recursat a-
nimo multusque honos gentis;
vultus verbaque haerent infixi
pectore, nec cura dat membris
placidam quietem.

Όμως η βασίλισσα από πολλή ώρα πληγωμένη από βαριά φροντίδα¹ του έρωτα θρέφει την πληγή της μες στις φλέβες της και φθείρεται από κρυφή φωτιά.

Η μεγάλη αρετή του άνδρα επανέρχεται στο νου της καθώς και οι μεγάλες τιμές της γενιάς του η όψη και τα λόγια του μένουν καρφωμένα στο στήθος της κι η φροντίδα δε δίνει στα μέλη της ησυχία κι ανάπαυση.

-xum, -ere 3 aliquid alicui: μήγω, προσκολλώ, εντυπώνω. **pectore** αφαιρ. τοπ. από το haerent, ενώ η εξάρτηση είναι λογικότερη από το infixi, οπότε θα ταίριαζε η δοτική: pectori.

5. **placidam quietem** = ήρεμη ανάπαυση, γιατί είναι κουρασμένη από τα τρομερά όνειρά της (βλ. IV, 9). **quies**, -etis θ.: ησυχία, ηρεμία, ανάπαυση, ανάπαυλα.

6. **postera** ενν. die = αφαιρ. χρον. **Phoebea lampade** αφαιρ. οργ.: περίφραση αντί: sole: ανατέλλοντος του ηλίου, με την ανατολή. **lustrabat = purgabat**: καθάριζε, εξάγνιζε τη γη: διότι ο κόσμος είχε μολυνθεί από το ερωτικό συμπόσιο της Διδώς. Με τη σημασία «φωτίζω» το ρήμα θα ήταν illustrabat.

7. Ο στίχος αυτός επαναλαμβάνεται στο III, 589. **humeo**, -, -, ere 2: είμαι βρεγμένος. **humens**, -ntis: υγρός: u-

ntem umbram: Η σκιά λέγεται υγρή από το ότι η νύχτα έχει πάντοτε υγρασία. Η λ. umbra χρησιμοποιείται για τη σκιά και τη νύχτα. Ανάμεσα στους στ. 6 και 7 υπάρχει σχήμα πρωθύστερο: Αφού πρώτα διασκορπίσει το σκοτάδι η Αυγή, τότε φωτίζονται ο χώρος από τον Ήλιο. **dimoveo**, -onί, -otum, -ere 2: διαιρώ, χωρίζω, διαλύω.

8. **unanimam**: ενωμένες με μια καρδιά: unanimus ή unanimis (unus animus): ομόθυμος, ομόψυχος, ομόφρων, σύμφωνος σ' όλα. Προκειμένου να μιλήσει για πράγματα, για τα οποία έπρεπε να ντρέπεται η λ. soror δείχνει απόσταση, ενώ η λ. unanimia εκφράζει την ταυτότητα των δύο αδελφών. **male sana** εν. η Διδώ. Το επίρ. male άλλοτε σημαίνει «όχι» και άλλοτε «λιγότερο». Εδώ έχει τη σημασία perniciose: ολέθρια. **sanus**, a, um: υγιής, σώος, ακέραιος,

* Οι αριθμητικοί δείκτες παραπέμπουν στις Ερμηνευτικές σημειώσεις, σελ. 143 κ.ε.. Οι τυπωμένες με πλάγια στοιχεία λέξεις αποτελούν προσθήκες ή επεξηγήσεις του μεταφραστή.

postera Phoebea lustrabat lampade terras
umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
'Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
quis novus hic nostris successit sedibus hospes! 10
quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
degeneres animos timor arguit. heu! quibus ille
iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
si mihi non animo fixum immotumque sederet, 15

σώφρων, φρόνιμος.

9. *suspensam* = *anxiam*: αγωνιώσα, κατηγ. του αποτελέσματος. *insomnia terrent*: Ο Σέρβιος παρατηρεί: «δεν είπε ανοιχτά ότι αγρυπνούσε, αλλά ότι είχε *nec placidam quietem*, δηλ. ύπνο που ταραζόταν από όνειρα, ώστε να την φανταζόμαστε ότι δοκίμαζε το φόβο στα όνειρά της και από το φόβο των ονείρων υπέφερε από αϋπνίες».

10. *quis*: τις, ποίος; Μερικοί μεταφράζουν ως *aliquis*: κάποιος, ή *qualis*: τι λογής άνθρωπος; *novus*: καινούργιος, παράξενος, θαυμάσιος. Θέλει να πει: αυτός ο ασυνήθιστος συγκριτικά με τους γνωστούς μας από τη καθημερινή συναναστροφή. *suc-cedo*, -essi, -essum, -ere 3 *alicui*: προσέρχομαι, μπαίνω, ανεβαίνω. *hospes, itis* α, θ. γ': ο ξένος, ο επιδημών, ο «μουςαφίρης», ο φιλοξενούμενος, ο επισκέπτης.

11. *quem sese ore ferens*: είναι αμφίβολο τί εννοεί ο ποιητής με τη λέξη *ore*: την όψη του Αινεία ή την ομιλητικότητα του; Προτιμήσαμε την πρώτη εκδοχή σε συνδυασμό με το στ. I, 613. *sese ferre*: το ρ. κυριολεκτείται για εκείνον που τραβάει την προσοχή των άλλων με το βάδισμά του και γενικά με το παρουσιαστικό του. *quam* εν. est. *forti pectore*: αφαιρ. της ιδιότητας και σχήμα υπαλλαγής, αντί: *quam fortis est pectore et armis*. Η λ. *pectore* αναφέρεται στην

αντοχή, στην υπομονή του Αινεία: η λ. *armis* στη δύναμή του. *armus*, -i: η ωμοπλάτη.

12. *credo equidem*: εγώ βέβαια πιστεύω ότι κατάγεται από γενιά θεών· κι αυτό δεν είναι μάταια, απατηλή πίστη, διότι «τις ανάξιες ψυχές τους ελέγχει ο φόβος». Έτσι ο Αινείας αγαπιέται για τρεις αρετές του: έδωσε δίκαια και νόμους στους ανθρώπους, (I, 507)· είναι ευγενικής - θεϊκής καταγωγής, και γι' αυτό ομιλητικός· είναι όμορφος. *genus* αιτ. του κατάνι. *esse* ως υποκ. εν. *eum. deorum* γεν. της καταγωγής.

13. *degener*, -eris (:de-genus): αυτός που ξέφυγε από το γένος του, έκφυλος (όχι: εκφυλισμένος). *animus degener*: ανάξιος των προγόνων, αγενής, δουλοπρεπής. Εδώ αποτελεί αντίθεση προς το *genus*! Σημαίνει την στέρηση των ιδιοτήτων που έχει ένα απώτερο γένος. *arguo*, -ui, -utum, (-uitum), -ere 3: ελέγχω, μηνύω, φανερώω, δοκιμάζω ξεσκεπάζω. *quibus* αντί: *quantis*, πόσο μεγάλους, πόσο πολλούς. *heu* δείχνει παρόρμηση ερωτική, η οποία όμως εδώ θέλει να φαίνεται ως έκφραση συμπόνιας.

14. *quibus jactatus tatis*: πρωθύστερο, γιατί πρώτα διεξήγαγε τους πολέμους και ύστερα ταλαιπωρήθηκε από τη μοίρα. *quae* αντί: *quanta*. *exhausta* ότι έφερε εις πέρας, τερμάτισε, υπέφερε πράγμα που είναι γνώρισμα μεγάλης

Η Διδώ ομολογεί στην αδερφή της Άννα το ενδιαφέρον της για τον Αινεία (6 - 14).

Postera Aurora lustrabat
lampade Phoebea terras dimove-
ratque polo umentem umbram,
cum unanimam sororem male
sana sic adloquitur:

"Anna soror, quae insomnia
terrent me suspensam! Quis hic
novus hospes successit nostris
sedibus! (10) quem sese ferens ore!
quam forti pectore et armis! Credo
equidem, nec vana fides, esse gens
deorum. Timor arguit animos
degeneres. Heu! quibus fatis jac-
tatus ille! quae bella canebat
exhausta!

Η Διδώ είναι αποφασισμένη να μη ξαναπαντρευτεί, αλλά αν μεταγνώσει, ο Δίας ας την αφανίσει (15 - 30).

Si non sederet animo mihi
fixum immotumque, ne vellem

Την άλλη ημέρα η Αυγή καθάριζε με τη λαμπάδα του Φοίβου τις χώρες, και είχε διασκορπίσει από τον πόλο του ουρανού την υγρή σκιά, όταν την ομόψυχη αδερφή της με παραφροσύνη ως εξής προσφωνεί:

« Άννα², αδερφή μου, ποια όνειρα με τρομάζουν ώστε να αγωνιό! Ποιος είναι αυτός ο καινούργιος ξένος που μήκε στο παλάτι μας! (10) τι παρουσιαστικό έχει! πόσο δυνατός είναι στην καρδιά και στις πλάτες! Πιστεύω πραγματικά, και δεν είναι μάταια η πίστη μου, πως είναι από γενιά θεών. Ο φόβος ξεσκεπάζει τους ανάξιους της γενιάς τους. Αλλοίμονο, από ποια μοίρα έχε ταλαιπωρηθεί εκείνος! πόσους πολέμους διηγόταν ότι έβγαλε πέρα!

Αν δεν καθόταν στην ψυχή μου καρφωμένη κι αμετακίνητη η απόφαση να μη θελήσω

ανδρείας, υψηλής αρετής. Ο Σέρβιος παρατηρεί: «το ότι υπέφερε τους πολέμους μέχρι τέλος είναι ένδειξη ανδρείας. Γιατί το να αρχίσει πολέμους μπορεί ο καθένας, αλλά να κερδίζουν ή να τελειώνουν τον πόλεμο μόνον οι ολίγοι». *ex-haurio*, -si, -stum, -ire 4: εξαντλώ, υποφέρω, εκτελώ μέχρι το τέλος τους.

15. *fixum immotum sederet*: δηλ. θα της άρθεσε τώρα, εκείνη η αμετακίνητη απόφαση, να μεταβληθεί, και επομένως να απαλλαγεί από την υπόσχεσή της προς το Συχαίο. *immutum*: η μη. εδώ ως επίθετο: *immobile*: αμετακίνητο. *sedeo*, *sedi*, *sessum*, -ere 2: κάθομαι, εμμένω, είμαι αμετακίνητος.

16. *ne cui* εν. *viro* με κανέναν άνδρα.

vinclo κατά συγκοπή, αντί: *vinculo*. *jugal* από το *jugum* = ζυγός, ο δεσμός του γάμου. Η Ήρα σαν προστάτιδα του γάμου λέγεται *jugal*. Μερικοί δέχονται ότι η λ. *jugal* χρησιμοποιήθηκε με σχήμα αφαιρέσεως, αντί *conjugal* = συζυγικός.

17. *primus amor* δηλ. ο πρώτος σύζυγός της, ο Συχαίος. *deceptam morte fefellit* αντί: *morte sua decepit me et fefellit moriens*: με το θάνατό του με απογοήτευσε και με εξαπάτησε, δηλ. πέθανε χωρίς να το ξέρει η Διδώ, η οποία ήλπιζε πως ο έρωτάς της θα διαρκούσε ως το τέλος. *decipio*, -epi, -eptum, -ere 3: απατώ, εξαπατώ, ξεγελάω κάποιον. *fallo*, *fefelli*, -ere 3: απατώ, προσποιούμαι, ξεφεύγω

ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
 postquam primus amor deceptam morte fefellit,
 si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
 huic uni forsan potui succumbere culpa.
 Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei
 coniugis et sparsos fraterna caede penates
 solus hic inflexit sensus animumque labantem
 impulit. agnosco veteris vestigia flammae.
 sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
 vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,

20

25

από την προσοχή κάποιου.

18. *pertaesum* μετοχή, του απροσ. *pertaedet*, *pertaesum est*, ere 2: (*aliquem alicuius rei*): σιχαίνομαι. *p. fuisset en. me. thalami taedaeque* γεν. της αιτίας *taeda* ή *teda*, ae θ.: δας, λαμπάδα/έρωτας, γάμος. *taedae* = οι δάδες που φώτιζαν το δρόμο της νύφης, όταν για πρώτη φορά έμπαινε στο σπίτι του συζύγου. Κατά συνεκδοχή: ο γάμος.

19. *forsan* γιατί μέχρι τώρα αμφιβάλλει και διστάζει. *culpa* αντί: *amori* αντικειμ. σε δοτική επειδή εξαρτάται από το *succumbere*. Χαρακτηρίζει τούτον το δεύτερο έρωτά της *culpa* (=ενοχή, φταιξιμο), γιατί, σύμφωνα με παλιά θρησκευτική συνήθεια οι ιερείς δεν ευλογούσαν τη στέψη και την έδιωχναν από το ναό τη γυναίκα, που παντρευόταν για δεύτερη φορά. *potui* = η Οριστ. παρ. κειμ. χρησιμοποιείται με το νόημα δυνητικής υποτακτικής, όταν η πράξη δεν έγινε ακόμη και η πρόθεση για πραγματοποίηση της πράξης δεν είναι ακόμη ολοκληρωμένη (Κοίτα Αιν. II 55).

20. *fatebor enim*: έτσι με μια λέξη εκφράζει και την ενοχή και την ανάγκη της (οι εγκληματίες και όσοι καταναγκάζονται ομολογούν). Έτσι ομολογώντας την ενοχή της η Διδώ την αμβλύνει κάπως. *miseri post fata Sychaei*: τούτο

λέγεται με κάποιο γυναικείο συναισθηματισμό κι όχι με φιλοσοφική διάθεση. (Ο Κικέρωνας ονομάζει τους ανθρώπους *miseros*). *fateor*, *fassus sum*, *fassum*, -eri 2 αποθ.: ομολογώ κάτι, δηλώνω, παραδέχομαι.

21. *sparsos* αντί: *dispersos*, δηλ. ραντίστηκαν οι βωμοί των θεών και έτσι μολύνθηκαν με το αίμα από την αδερφική σφαγή, δηλ. ο Πυγμαλίων έσφαξε τον άνδρα της αδερφής του, της Διδώς. Άρα *sparsos*: *pollutos cruore*: μολυσμένους από φονικό αίμα. *fraterna caede* αφαιρ. αναγκ. αιτ.. Η λ. *caedes* έχει παθητ. σημασία, ήτοι: σφάχθηκε ο Συχαιός από τον αδερφό μου, τον Πυγμαλίωνα. *spargo*, -rsi, *rsum*, -ere 3: σπέρνω, ραίνω, ραντίζω, βρέχω. *caedes*, is θ. γ': κοπή, φόνος, σφαγή.

22. *inflexit* επειδή παραπάνω είπε *fixum immotumque sederet*. *in-flecto*, -xi, -xum, -ere 3: κάμπω, λυγίζω. *labantem impulit*, δηλ. την έσεισε και την έκαμε να κλονίζεται. πρόσεξε: πρώτα λύγισε αυτό που ήταν *fixum*: καρφωμένο στέρεα, μια και δεν ήταν δυνατόν να το ξερριζώσει: έπειτα το έσπρωξε, το έσεισε ώστε να κλονίζεται. Καί τώρα η ψυχή της είναι έτοιμη να πέσει. *labo*, -avi, -are 1: σφάλω, σείομαι, αστατάω, σαλεύω, ταλαντεύομαι, κλονίζομαι.

sociare me cui jugali vinclo,
 postquam primus amor morte
 fefellit deceptam, si non fuisset
 pertaesum thalami taedaeque,
 potui forsan succumbere huic uni
 culpae.

Anna - fatebor enim - post
 fata conjugis, miseri Sychaei(20),
 et fraterna caede sparsos Penates,
 hic solus inflexit sensus impullit-
 que animum labantem.

Agnosco vestigia veteris
 flammae. Sed optem mihi vel
 dehiscat tellus ima prius, vel
 omnipotens pater adigat me
 fulmine ad umbras, pallentes
 umbras Erebo, profundamque
 noctem, ante quam te, Pudor,
 violo aut resolvo tua jura.

23. *im-pello*, -puli, -pulsum, -ere 3: ελαύνω, ωθά, σπρώχνω, σείω. *agnosco* (*ad-gnosco*), -novi, -nitum, -ere 3: αναγνωρίζω, γνωρίζω, καταλαβαίνω, εννοώ. *veteris vestigia flammae*: κάνει σύγκριση ανάμεσα στον παλιό έντιμο έρωτά της, στον οποίο αναγνωρίζει τη φλόγα της συζυγικής αγάπης, και σ' αυτόν που τώρα φουντώνει στην καρδιά της, ο οποίος θα την έχει ρίξει στην ενοχή της πορνείας.

24. *sed mihi* κλπ: με κάποια πονηρία, σα να λέει: θα μπορούσα να παντρευτώ τον Αινεία, αν αυτό δεν θα είχε ως συνέπεια το θάνατό μου. *prius* = ante, προη-

να δεθώ με κανένα με γαμήλιο δεσμό, από τότε που ο πρώτος έρωτάς μου με το θάνατο³ του άνδρα μου με απογοήτευσε και με απέτησε, αν δεν είχα σιχαθεί το συζυγικό θάλαμο και τις λαμπάδες⁴, θα μπορούσα ίσως να πέσω μόνο σ' αυτό το φταιξιμο.

Άννα - γιατί θα το παραδεχθώ - μετά την κακή μοίρα του άνδρα μου, του δύστυχου Συχαιού (20), κι αφού απ' τη σφαγή του αδερφού μου ραντίστηκαν οι Εφέστιοι, αυτός μόνο λύγισε τη γνώμη μου και έσεισε την καρδιά μου ώστε να κλονίζεται.

Αναγνωρίζω τα ίχνη της παλιάς φλόγας. Αλλά θα ευχόμουνα για μένα ν' ανοίξει η γη βαθύτατα πρωτύτερα, ή ο παντοδύναμος πατέρας να με εξαπέστελνε με τον κεραυνό του στα φαντάσματα, τα ωχρά φαντάσματα στο Έρεβος και στη βαθιά νύχτα, προτού εμένα, Ντροπή, σε βεβηλώσω ή καταλύσω τα δικά σου.

γούμενος. *dehisco*, -hivi, -ere 3: χάσκω, χαινώ, κάνω χάσμα, ανοίγω. *optem* = *velim*, θα ήθελα. Η ευχή αυτή προδίνει γυναικεία πονηρία της Διδώς, η οποία καίγεται σύγκορμα από το πάθος του έρωτα, και όχι τους ηθικούς ενδοιασμούς της, γιατί και την Αιδώ πρόσβαλε και τα δίκαια του γάμου καταπάτησε.

25. *abigat*: ο Ribbeck και ο Βατικανός κώδικας έχουν *abigat*. Ο *Sangalensis* όμως, ο *Mediceus* και ο *Palatinus* έχουν *adigat* (πρβλ. Αιν. VI, 594). *abigo*, -egi, -actum, -ere 3 *aliquem*: απελαύνω, απάγω, διώχνω, εξαποστέλλω.

pallentis umbras Erebo noctemque profundam,
ante, Pudor, quam te violo aut tua iura resolvo.
ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
abstulit; ille habet secum servetque sepulchro.
sic effata sinum lacrimis implevit obortis.

30

Anna refert: 'ο luce magis dilecta sorori,
solane perpetua maerens carpere iuventa?
nec dulces natos Veneris nec praemia noris?
id cinerem aut manes credis curare sepultos?
esto, aegram nulli quondam flexere mariti,
non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas

35

26. *pallentes umbras Erebo* περίφραση αντί: in Erebo ή ad Erebum. Η Διδώ επιμένει στην άγρια κατάρα της προσθέτοντας επεξήγηση στις umbras του στ. 25. *palleo*, -ui, -ere 2: ωχριώ, γίνομαι χλωρός. *pallens*, -ntis: ωχρός, χλωρός, σκοτεινός. *umbrae pallentes*: οι ωχρές ψυχές των νεκρών.

27. *ante* πλεοναστικά αφού είπε στο στ. 24 *prius. ante...* *quam*: *antequam*: προτού. *Pudor* καταχρηστικά αντί: *rudicitia*: αιδημοσύνη, αιδώς, αγνεία. Εδώ προσωποποίηση, η οποία όμως δεν βρήκε θέση μέσα στο πάνθεο των ρωμαϊκών θεοτήτων. *pudor*, -oris α.γ': αισχύνη, αιδώς, ντροπή. *violo* το ρ. αυτό χρησιμοποιείται εδώ εύστοχα, (γιατί σε οριστική;), αφού η Αιδώς πρέπει να περιφρουρείται ως ιερή και άγια. *tua iura resolvo*: (βλ. σχ. στ. 19). Πρόκειται για τα δίκαια που θεσμοθετήθηκαν ή από μια θεότητα ή από ένα τύραννο ή από τους ταγούς ενός έθνους ή πατριάς. Κοίτα II, 157.

28. *amores abstulit*: διότι ο Συχάιος καταδράπησε και αφείρεσε από τη Διδώ όλη τη δύναμη του έρωτά της. *amores* με τους οποίους θα μπορούσα να ερωτευθώ. *iunxit*: *jungo*, *iunxi*, -nctum, -ere 3: *aliquem cum aliquo* ή *alicui*: ζευγνύω, συνάπτω, συνδέω με ζυγό.

29. *servetque et sepulchro*: ας τους φυλάει και πεθαμένος. *habeat*, *servet*: υποτ. ευχαιτικές.

30. *sinum*: ως κόλπος νοούνται οι κύκλοι των ματιών, δηλ. τα βλέφαρα. Άλλοι όμως ερμηνεύουν: οι πτυχές του φορέματος με το οποίο σκέπαζε το πρόσωπό της: άλλοι: στο στήθος της αδερφής της επάνω στο οποίο εκείνη είχε τοποθετήσει το κεφάλι της Διδώς. *implevit* γιατί τα δάκρυα ως επιτοπλείστον κρατιούνται μέσα στα μάτια και γύρω στα βλέφαρα. *obortis* μτχ. παθ. παρακ.: του *ob-orior*, -ortus sum, -iri αποθ. 4: επέρχομαι, αναφαίνομαι, αναβλύζω.

31. *Anna refert*: Με θαυμάσιο τρόπο η Άννα απαντάει στη Διδώ επάνω σ' αυτά που εκείνη θα ήθελε να ακούσει και για τα οποία να πεισθεί, και κρούει τις ευαίσθητες χορδές μιας καρδιάς, η οποία είναι κρυφά ερωτευμένη. Ο λόγος της είναι παραιναιτικός. *O luce magis dilecta sorori* δηλ. *dilectior*. Με τη λ. *sorori* η Άννα αποκρίνεται στην προσφώνησή της από τη Διδώ: Άννα *soror* (IV, 9). Έτσι αποδείχεται ευνοϊκή σ' ό,τι η αδερφή της θα ήθελε να της ζητήσει, και επομένως θα κάμει τα λόγια της πειστικά. *diligio*, -exi, ctum, -ere 3: φιλώ, στέργω, αγαπώ. *dilectus*, a, um: αγαπητός.

Ille abstulit meos amores, qui primus iunxit me sibi; ille habet secum servetque sepulchro." Sic effata, implevit sinum lacrimis obortis (30).

Εκείνος μου πήρε τους έρωτές μου, που πρώτος με παντρεύτηκε· εκείνος ας τους έχει μαζί του κι ας τους διασώσει αιώνια μές τον τάφο³ του». Έτσι αφού είπε η Διδώ γέμισε τον κόλπο⁶ της με τα δάκρυα, που ανάβλυσαν (30).

Η Άννα ενθαρρύνει τον έρωτα της Διδώς· και οι δυο προσφέρουν θυσίες, όπου βλέπουν αυτά που επιθυμούν (31 -89).

Anna refert: "O sorori dilecta magis luce, carperene sola perpetua iuventa maerens? nec noris dulces natos nec praemia Veneris? credis id curare cinerem aut manes sepultos?"

Η Άννα απαντάει: «Ώ αδερφή μου αγαπημένη περισσότερο κι απο το φως, άραγε μόνη συνέχεια θα τρως τα νιάτα σου πεθώντας; δε θα έχεις γνωρίσει τη γλύκα των παιδιών και τα δώρα της Αφροδίτης; πιστεύεις ότι αυτό το φροντίζει η στάχτη ή οι ψυχές των θαμμένων⁷;

Esto, nulli mariti flexere quondam aegram, non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas

Έστω, κανένας σύζυγος δε λύγισε ποτέ τη θλίψη σου, ούτε στη Λιβύη, ούτε πρωύτερα στην Τύρο· καταφρόνησες τον Ιάρβα⁸

32. *sola* δηλ. *vidua*: χήρα. *perpetua*: *continua* ως επιρ. κατηγορ.: συνεχώς, αδιάκοπα. *carpere* β' πρόσωπο ενεστ. οριστ. μέλλ. ενεργ. φωνής αντί: *carperis*. *carpo*, *carpsi*, -ctum, -ere 3: δρέπω, απολαμβάνω, τρώω. *iuventa* (ως κύριο όνομα σημαίνει τη θεότητα της Ήβης, της νεότητας): εδώ αντί *juventas*, -atis: η νεανική ηλικία (*juventus*-*utis*: πλήθος νέων, ή νεολαία). *moereo* ή *maereo*, -ere 2: μύρομαι, οδύρομαι, λυπούμαι, πενθώ.

33. Ο στίχος έχει δυσκολίες. *nec dulces natos*: τα παιδιά ήταν η αιτία του δεύτερου γάμου της. Άλλοι διαβάζουν ως εξής: *natos Veneris*, δηλ. τον Έρωτα και τον Αινειά. Ή τον Έρωτα και τον Αντέρωτα. *Veneris nec praemia*: τα δώρα της Αφροδίτης, δηλ. οι ηδονές. Μερικοί διαβάζουν εδώ ένα σχήμα «έν διά δυοϊν, δηλ. οι *dulces nati* είναι επεξήγηση στα *praemia Veneris*. *noris* αντί: *noveris* τετελ. μέλλ. του *nosco*, *novi*, *notum*, -ere 3:

γνωρίζω.

34. *id* δηλ. το ότι ξαναπαντρεύεται. Εδώ υπάρχει η δοξασία των Επικουρείων, οι οποίοι δίδασκαν ότι η ψυχή πεθαίνει μαζί με το σώμα, ενώ η Διδώ στο στίχο 29 πιστεύει τα αντίθετα. *sepultos* δηλ. *post sepulturam*: μετά τον ενταφιασμό τους. *cinis*, -eris α, θ. γ': σκόνη, τέφρα, σποδός, στάχτη. *sepelio*, -ivi (ii), -pultum, -ire 4: θάπτω, ενταφιάζω.

35. *esto* επίρρημα ελληνικό: έστω, που σημαίνει παραχώρηση: αναφέρεται σ' ό,τι ακολουθεί. Έστω, δέχομαι ότι... *aegram* εν. τε: όταν η οδύνη βασάνιζε ακόμη την ψυχή σου. *aeger*, -gra, -grum: άρρωστος, βαρύθυμος. Το επίθετο *aeger* εκφράζει την ψυχική οδύνη, ενώ ο σωματικός πόνος εκφράζεται με το επίθ. *aegrotus*: ασθενής, άρρωστος. *nulli mariti*: ουδένες σύζυγοι· εννοεί όσους φιλοδόξησαν να γίνουν σύζυγοί της. Ο Σέρβιος διαβάζει: *aegram te mariti*; *nulli flexere*:

ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello;
et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaeii. quid bella Tyro surgentia dicam
germanique minas?
dis equidem auspicibus reor et Iunone secunda
huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

40

45

επειδή εσύ ήσουν λυπημένη από το θάνατο του συζύγου σου, ουδένας (:κανένας δεν) σε λυγίσαν. Δηλ. mariti ως γεν. της αιτίας στο aegram. flexere γ' πληθ. οριστ. παρακ. του flecto, -xi, -xum, -ere 3: κάμπτω, λυγίζω.

36. Libyae dot. αντί αφαιρ. τοπικής Libya ή in Libya. Χωρίς κόμμα μετά το mariti θα έμοιαζε σε να λέει: mariti Libya: συζύγου της Λιβύης, δηλ. που να κατάρχεται από τη Λιβύη. Tyro = Τυρόθεν αφαιρ. καταγ.: που να προέρχεται από την Τύρο. despectus μτχ. παθ. παρακ. του despicio, -exi, -ctum, -ere 3: καταθεώμαι, αγναντεύω/καταφρονώ.

37. ductoresque alii δηλ. όπως και ο Ιάρβας ήταν ductor. Africa αντί Africana. triumphis dives. δηλ. bellicosa: πολεμοχαρής. Δηλ. η χώρα αυτή με τους πολέμους και τις νίκες τούς κάνει πλούσιους με τα λάφυρα.

38. placitone etiam pugnabis amori: ωςάν να έλεγε: με το δικίο σου καταφρόνησες όσους δε σου άρεσαν, μήπως θα πολεμήσεις ακόμη και εναντίον έρωτα, ο οποίος σου αρέσει; Η σύνταξη του pugno με dot. είναι ελληνική, η Λατινική είναι: pugno tecum. Ο Benoist παρατηρεί: «Οι ποιητές συντάσσουν τα ρήματα που σημαίνουν πάλη, μάχη, με δοτική. placito: ή αρέσει σ' όλους τους ανθρώπους, δηλ. να είναι ένας νόμιμος

γάμος, ή αρέσει σε σένα.

39. consederis υποτακτ. παρακειμένου του consido, -edi, -essum, -ere 2 in aliqua re: εγκαθίσταμαι σε. arvis αφαιρ. τοπική αντί in arvis.

40. urbes: το λέει για να της προξενήσει φόβο· ήταν γνωστό ότι: οι Γαίτουλοι δε ζούσαν σε πόλεις, αλλά σε μαπάλια, δηλ. σε καλύβες σαν νομάδες. genus insuperabile bello· κοίτα XI, 306· «τους οποίους καμιά συμπλοκή δεν κουράζει ούτε μπορούν να γυρίζουν από τη μάχη ηττημένου».

41. inferni: ή άγριοι και αγέρωχοι ή που χρησιμοποιούν ίππους χωρίς χαλινάρια, που δεν είναι και το πιθανότερο, παρά το πλήθος των ερμηνευτών που δέχονται την άποψη αυτ ή και την υποστηρίζουν μάλιστα με μαρ. υρίες από άλλους συγγραφείς (Sili i S, 215; Lucanus IV 682). cingunt = circumdant = περιβάλλουν. inhospita: barbara, aspera, βαρβαρική, τραχειά. Η χώρα αυτή βρισκόταν βόρεια των δύο Σύρτεων - Μεγάλη και Μικρή Σύρτη - την οποία κατέστρεψαν με τις επιδρομές τους οι Νασαμώνες, ισχυρό έθνος της Β. Αφρικής (Ηρόδοτος Β' 32, Δ' 172 κε).

42. deserta siti regio δηλ. inhabitalis, ακατοίκητος. Η χώρα αυτή βρισκόταν ανάμεσα στην Τρίπολη και την πεντάπολη και επειδή ήταν ξηρή όνο-

allique ductores, quos alit Africa, terra dives triumphis: pugnabisne etiam amori placito? nec venit in mentem, arvis quorum consederis? Hinc cingunt urbes Getulae, genus insuperabile bello (40), et infreni Numidae et Syrtis inhospita; hinc regio deserta siti Bercaeique late furentes.

και τους άλλους αρχηγούς, που τρέφει η Αφρική, η χώρα με τους πλούσιους θριάμβους:⁹ θα πολεμήσεις ακόμη και εναντίον έρωτα που σου αρέσει; και δεν έρχεται στο νου σου μέσα στις χώρες ποιων ανθρώπων έχεις εγκατασταθεί; Από εδώ σε ζώνουν οι πόλεις των Γαιτούλων¹⁰, που είναι έθνος αξεπέραστο στον πόλεμο, (40) και οι αχαλίνωτοι Νουμιδοί¹¹ και η Σύρτη η αφιλόξενη¹²: από εκεί σε περιζώνουν χώρα έρημη από τη λειψυδρία και οι Βαρκαίοι¹³, που πλατιά λυσομανούν.

Quid dicam bella surgentia Tyro minasque germani? Reor equidem Iliacas carinas tenuisse cursum huc vento dis auspicibus et secunda Junone.

Γιατί να μιλήσω για τους πολέμους, που ξεσηκώνονται στην Τύρο και για τις απειλές του αδερφού σου; Εγώ τουλάχιστον σκέπτομαι, ότι τα Ιλιακά καράβια με τον αέρα κράτησαν την πορεία τους μέχρις εδώ με την καθοδήγηση των θεών¹⁴ και την ευνοια της Ήρας.

μαζόταν Ξηρολιβύη. sitis, is θ. γ': δίψα, ξηρότητα, ανυδρία. Λέγοντάς της ότι απ' τη μια μεριά κατοικούν πολεμοχαρείς λαοί, απ' την άλλη απλώνεται άνδρη και έρημη χώρα, και επομένως, δεν μπορεί η Διδώ να περιμένει βοήθεια, την κάνει να τρομάζει. lateque furentes Barcaeii: Βάρκη ήταν μια από τις πόλεις της Πεντάπολης, και παλαιότερα ο λαός αυτός είχε καταναυγήσει τον Καρχηδονιακό στόλο. Άρα late furentes: δέρνουν στεριές και θάλασσες.

43. Barcaeii late furentes: σχήμα πρόληψης, αν σχετίζεται με απειλή κατά της Ρώμης, γιατί πολύ αργότερα η Καρχηδόνα εξαγριώθηκε εναντίον της Ρώμης. bella Tyro surgentia. Η μτχ. τέθηκε σε ενεστώτα, για να εξαναγκασθεί η Διδώ και να πεισθεί από τον κίνδυνο αυτό, και επομένως να ενδώσει στον πόθο της: οι πόλεμοι σηκώνονται στην Τύρο εναντίον των φυγάδων, οι οποίοι ίδρυσαν την Καρχηδόνα.

44. germani ενν. του Πυγμαλίωνα. minas = pericula. Εννοεί τις απειλές και τους κινδύνους από την πρόθεση του Πυγμαλίωνα να κάμει πόλεμο κατά της Διδώς και να της αρπάξει το χρυσάφι, που εκείνη του είχε πάρει φεύγοντας από την Τύρο (Αιν. I, 363).

45. dis equidem auspicibus ενν. matrimoni δηλ.: οι θεοί, που είναι προστάτες και καθοδηγητές του συνοκέσιου, έκαμαν τον Αινεία να φθάσει στη χώρα τούτη. Διότι οι γάμοι τότε τελούνταν, αφού οι ενδιαφερόμενοι λάβαιναν καλούς οιωνούς. auspex, icis α. γ' (avis-specio): οιωνοσκόπος, ως επίθετο: αίτιος, καθοδηγητής, προστάτης. auspex nuptiarum: παρανύμφιος. Junone secunda, η οποία προστατεύει τη συζυγία, και ονομάζεται pronuba (=προμνήστρια). Σύμφωνα με τα βιβλία των οιωνοσκόπων η Ήρα παραβρισκόταν κατά τους οιωνούς. secunda λέγεται επίσης, επειδή ευνοούσε την Καρχηδόνα.

quam tu urbem, soror, hanc cernes! quae surgere regna
coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
tu modo posce deos veniam sacrisque litatis 50
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,
quassataeque rates dum non tractabile caelum.

His dictis impenso animum flammavit amore
spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem. 55
principio delubra adeunt pacemque per aras
exquirunt; mactant lectas de more bidentes

46. **hunc** ή ορθότερο: huc: εδώ, προς τα εδώ, μέχρις εδώ. Δηλ. ενώ για αλλού έπλεαν, κατέληξαν να καταπλεύσουν εδώ, γι' αυτό πρόσθεσε την αιτία αυτής της αλλαγής: vento: ο άνεμος έφταιξε. **cursum** = navigationem, τον πλουν. **tenuisse** ετέλεσε, έφερε σε πέρας, εκτέλεσε. **carinas** κατά συνεκδοχή, αντί: naves.

47. **quam** αντί: qualem ή quantam, έθεσε αντωνυμία αντί επίθετο. **urbem hanc cernes**: ανάλογα με την επιθυμία της αδερφής της: σαν να θέλεις να πείσεις κάποιον πλεονέκτη δίνοντάς του ελπίδες πλουτισμού. Δηλ. η σημερινή πόλη σου συγκρινόμενη με τη μεγαλειώδη πόλη, που θα προκύψει ύστερα από το γάμο σου με τον Αινεία (υπάρχει εδώ μια λανθάνουσα σύγκριση της καταστραμμένης Καρχηδόνας και της μεγαλειώδους Ρώμης του Αυγούστου). **quae regna** = quanta regna. surgo, surrexi, surrectum, -ere 3: αίρω, ορθώνω, σηκώνω.

48. **coniugio tali** δηλ. τέτοιου γενναίου άνδρα. (:viri fortis: η Άννα το αποσιώπησε μια και το γνωρίζει από τη Διδώ, η οποία το έχει ειπεί παραπάνω. **Teucrum** = Teucrogum. **comitantibus** μτχ. υποθετική σε αφαιρ. της συνοδίας. **comitans**, -ntis μτχ. του comitor, -atus sum, -atum, -agi αποθ. = παρακολουθώ,

ακολουθώ.

49. **quantis rebus**: με πόσα πλούτη, με πόσες δυνάμεις, με ποιά τύχη. **attollo** (ad-tollo), -ere 3: αίρω, σηκώνω, ανεβάζω.

50. **veniam** ή ευεργεσία ή κάποιο χατήρι. Η συγχώρηση από τους θεούς για την έπιορκία που θα κάμεις αθετώντας τον όρκο σου προς το Συχαίο. **modo** αντί: tantum modo: τόσο μόνο. **sacrisque litatis** κατά σύμψηση, αντί: diis litatis. διότι δεν ερωτάει κανείς τα ιερά, αλλά με θυσίες, με ιερά ρωτούσαν τους θεούς σχετικά με τη βούλησή τους. **lito** 1: καλλιερώ, θυσιάζω. **sacra diis litare**: θυσιάζω ιερά στους θεούς, προσφέρω ευπρόσδεκτες θυσίες. Μεταξύ **sacrificio** και **lito** υπάρχει η εξής διαφορά: με το πρώτο ζητάει κανείς συγχώρηση με το δεύτερο παίρνει συγχώρηση και εκτελεί μίαν υπόσχεσή του.

51. **indulge** δηλ. da operam = φρόντισε, ασχολήσου. Το πλήρες θα ήταν: da operam hospiti benevolò habendo: περιποιήσου τον ξένο, ώστε να είναι απέναντί του ευμενής. **indulgeo**, -lasi, -litum, -ere 2 alicui: χαρίζομαι, ενδίδω, υπηρετώ, φροντίζω, περιποιούμαι. **hospitium**, ii: ξενία, φιλοξενία. **in-necto**, -xui, -xum, -ere 3: aliquid alicui: εμπλέκω, περιπλέκω.

Quam tu cernes hanc urbem,
soror! quae regna surgere tali
coniugio! Armis Teucrum comi-
tantibus, quantis rebus se attollet
Punica gloria!

Tu modo posce veniam deos
sacrisque litatis (50), indulge ho-
spitio innecteque causas morandi,
dum hiems et aquosus Orion saevit
pelago ratesque quassatae et dum
caelum non tractabile."

His dictis inflammavit ani-
mum impenso amore deditque
spem menti dubiae solvitque pu-
dorem.

Principio adeunt delubra
exquiruntque pacem per aras;
mactant de more lectas bidentes

52. **dum**: όσον καιρό· απ αριθμεί τις αιτίες που θα μπορέσει να εκμεταλλευθεί η Διδώ, για να καθυστερήσει τον απόπλου των Τρώων. **de-saevio**, -ii, -ire 4: **μανιάζω**, **λυσσομανώ**, **αγριεύω**/παύω τη μάνητα, σταματώ τη μανία μου. **Orion**: Από τότε που ανατέλλει (Φθινόπωρο) μέχρι τότε πού δύει (τέλος Άνοιξης) ο αστερισμός του Ωρίωνα, η θάλασσα ταραίζεται από τρικυμίες (I, 535). **aquosus**, a, um (πλησμονής σημαντικό): υδράδης, βροχερός.

53. **quassataeque rates**: τα καράβια ράγισαν· στο στ. I, 551 και δεν επισκευάσθηκαν ακόμα. **quasso** 1 (επιτατ. του **quatio**): διασειώ, τινάζω, ραγίζω, σπάζω κάτι. **ratis**, -is θ.γ': σχεδία, πλοίο. **non tractabile**: intractabile = θεελλώδης, κάτω από τον οποίο δεν μπορεί κανείς να υποφέρει να ζει.

Πόσο μεγάλη θα ιδείς αυτή την πόλη, αδερφή μου! πόσο ψηλά θα ιδείς να σηκώνεται το βασίλειο μ' αυτό το γάμο! Αν προστεθούν τα όπλα των Τρώων, με πόσο μεγάλα έργα θα εξυψωθεί η Φοινικική δόξα!

Εσύ μόνο να ζητήσεις συγγνώμη από τους θεούς κι αφού οι θυσίες σου τους φανούν αρεστές (50), φρόντισε για τη φιλοξενία και πλέξε αιτίες καθυστέρησης όσον καιρό η τρικυμία κι ο βροχερός Ωρίωνας αγριεύει στο πέλαγος και τα καράβια τους είναι τσακισμένα κι ο ουρανός ανυπόφορος».

Μ' αυτά τα λόγια τής πυρπόλησε την ψυχή με σφοδρό έρωτα κι έδωσε ελπίδα στο νου της τον αμφίβολο κι έλυσε τη ντροπή της.

Στην αρχή προσέρχονται στους ναούς¹⁵ κι αναζητούν την ειρήνη ανάμεσα στους βωμούς¹⁶. θυσιάζουν κατά τη συνήθεια

54. **impensus**, a, um (im-pendo: αναλίσκω, δαπανώ): δαπανηρός/ισχυρός, σφοδρός. Άλλοι γράφουν: incensum, όπως και ο Σέρβιος, ο Ribbeck βλέπει το ημιστίχιο dum.... caelum ως εμβόλιμο.

55. **dubiae** = ο νους της Διδώς κλονιζόταν για τα όσα ειπε στο στ. 18 («αν δεν είχα σιχαθεί το συζυγικό θάλαμο και τις λαμπάδες του γάμου»). **solvitque pudorem**: η ντροπή της προερχόταν από τα δεσμά της αγνότητάς της και γι' αυτό απάντησε στο στ. 27: «πριν σε βλάψω ή πριν καταλύσω τα δικά σου δίκαια».

56. **delubra adeunt**: προσέρχονται στα ιερά ιδρύματα προφανώς για να ζητήσει συγχώρηση από τους θεούς (κοίτα στ. 50). Η λ. delubrum (κοίτα II 225) δημιουργεί ερμηνευτικές δυσκολίες, γιατί είναι ασαφής η σημασία της: ιερή

Interea magno misceri murmure caelum
incipit; insequitur commixta grandine nimbus.
et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
tectata metu petiere; ruunt de montibus amnes.
speluncam Dido dux et Troianus eandem
deveniunt. prima et Tellus et pronuba Iuno
dant signum: fulsere ignes et conscius aether
conubiis, summoque ulularunt vertice nymphae.
ille dies primus leti primusque malorum
causa fuit. neque enim specie famave movetur
nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.

δα, κοίλωμα, λαγγαδιά.

157. *gaudet equo*: χαίροταν ο Ασκά-
νιος, γιατί ίππευε σε οξύθυμο και γορ-
γοπόδαρο άλογο. Ζωγραφίζει όμορφα
την παιδική ψυχή, η οποία επιδιώκει
να δοκιμασθεί στα φοβερά με την κι-
νητικότητα και την ταχύτητα. *jamque
hos cursu*: δηλ. μόλις, προ ολίγου.

158. *dari* εννοείται: *dari* (*offerri*) *sibi
facultatem ad venandum sprumantem ar-
gum*: να του προσφερθεί η ευκαιρία
για να κυνηγήσει αφρισμένον αγριό-
χοιρο. *notis*: τις ευχές του απευθύνει προς
την Άρτεμη. *pecora inertia*: δειλά, α-
βλαβή, αθώα κτηνή. *pecora*: λέγεται
περιφρονητικά για τα αγριόγινδα, τα ε-
λάφια κλπ. σε αντίθεση προς τον *spu-
mantem argum* και προπάντων τον
fulvum leonem.

159. *descendo*, -ndi, -nsum, -ere 3:
κατεβαίνω.

160. Πρβλ. με στίχο I, 124. *miscuo*,
miscui, *mistum*, *mixtum*, -ere 3: αναμει-
γνύω/ταράζω, αναταράζω, τα κάνω ά-
νω-κάτω, «ανακατεύω». *murmur*, -uris ου:
το κόχλασμα, μαύρος ήχος.

161. *commixta grandine nimbus*:
σύμφωνα με όσα είχε προειπεί η Ήρα

στο IV, 120. Ορθοτονίζεται η λ. *grandine*
(*grando*: χαλάζι), γιατί χωρίς αυτό το
στοιχείο ήταν δυνατόν να καταφρονηθεί
το σύννεφο ευκολότερα. Ο μαύρος ήχος
(το κόχλασμα) του ουρανού συντελεί
στο να δοθεί απαίσσιος οιωνός, επειδή
με τη βροντή διαλύονται τα οιωνο-
σκοπήματα.

162. *passim*: διασκορπισμένοι εδώ
κι εκεί στην τύχη.

163. *nepos Veneris*: μερικοί νομίζουν
ότι τούτο λέχθηκε με σκοπό να προ-
σβάλει την Αφροδίτη, η οποία έτσι α-
ποδείχεται «γιαγιά». *nepos*, -otis: εγ-
γονός.

164. *tecta* δηλ. στέγαστρο, καταφύ-
για. *petiere* ή *petierunt*. *de m̄ ntibus am-
nes*: έτσι τα ρυάκια εξαφινίζουν τα
ίχνη των βηματισμών και οι Τύριοι α-
κόλουθοι χάνουν τα ίχνη της βασιλίσ-
σας. *amnis*, is α. γ': ποταμός, ρεύμα
(ορμητικό και κατηφορικό).

165. Κοίτα στ. 124. Κατά το σχέδιο
της Ήρας.

166. *deveniunt*: έτσι η ανώτερη βία,
όταν μάλιστα προέρχεται από φυσική
αναγκαιότητα, όπως εδώ η θύελλα, συ-
ντελεί στην υπερπήδηση των ηθικών

Ξεσπάει φοβερή καταιγίδα: η Διδώ και ο Αινείας κρύβονται σε μια σπηλιά
(στ. 160 -172).

Interea caelum incipit misceri
magno murmure (160); insequitur
nimbus commixta gradine. Et
comites Tyrii et Trojana iuventus
et Dardanius nepos Veneris metu
petiere passim diversa tecta per
agros; ruunt de montibus amnes.

Στο μεταξύ ο ουρανός άρχισε να ανακατώ-
νεται με μεγάλο πάταγο (160) επακολουθεί
σύννεφο ανάμικτο με χαλάζι. Και οι Τύριοι
ακόλουθοι και η Τρωική νεολαία και ο
Δαρδάνιος εγγονός της Αφροδίτης από φόβο
ζήτησαν εδώ κι εκεί διάφορες στέγες ανά-
μεσα στους αγρούς· ορμούν απ' τα βουνά
ποτάμια.

Dido et Trojanus dux deve-
niunt eadem speluncam. Et Tellus
prima et pronuba Iuno dant si-
gnum: ignes fulsere et aether
consciis conubiis, nymphaeque
ulularunt summo vertice.

Η Διδώ και ο Τρωικός αρχηγός φτάνουν
στην ίδια σπηλιά. Και η Γη⁵⁵ πρώτη και η
προξενήτρα η Ήρα δίνουν τό σημάδι: έ-
λαμψαν οι αστραπές⁵⁶ κι ο αιθέρας συναι-
σθανόμενος αυτό το γάμο, και οι Νύμφες
αλάλαξαν⁵⁷ απ' την ψηλότερη κορφή.

Ille primus dies fuit causa leti
primusque malorum: neque enim
Dido movetur specie famave (170),
nec jam meditatur furtivum a-
morem; vocat conjugium; hoc
nomine praetexit culpam.

Εκείνη η πρώτη μέρα υπήρξε αιτία του
θανάτου της Διδώς και πρώτη ημέρα των
συμφορών της· γιατί η Διδώ δε συγκινείται
από το φαινόμενο ή την μέλλουσα κακή
της φήμη (170), ούτε μελετάει πλέον λα-
θραίον έρωτα· τον ονομάζει «συζυγία» μ'
αυτό το όνομα σκεπάζει την ενοχή της.

δισταγμών, που προέρχονται από το
συναίσθημα της αιδούς. *pronuba*: προ-
μνήστρια, μεσίτρια λέγεται η Ήρα,
γιατί προστατεύει όσους νυμφεύονται.
prima et Tellus: prima ως επιρρηματικό
κατηγορούμενο που φανερώνει τάξη:
πρώτα. Η Γη σαν η αρχαιότερη από
όλες τις θεότητες, αρχίζει πρώτη (VII,
136). Η Γη μαζί με την Εστία συμπα-
ρευρίσκεται συνήθως ανάμεσα στις
άλλες θεότητες που προστατεύουν το
γάμο.

την ερωτική ένωση της Διδώς και του
Αινεία: σεισμός, αστραπή, βροντές, βοή
που έρχεται από πάνω από τα βουνά
και η οποία αναφέρεται στις Νύμφες.
fulgeo, *fulsi*, -ere 2: αστράφτω, κεραυ-
νοβολώ.

168. *connubis*: δοτ. του πράγματος
εξαρτ. από το *consciis. ulularunt Nymphae*:
αυτά τα φριχτά ουρλιάσματα ήταν ο υ-
μέναιος, το γαμήλιο τραγούδι για τη
Διδώ και τον Αινεία. *ulularunt*, αντί:
ululaverunt. ululo 1: ολολύζω, «ουρλιά-
ζω», «σκούζω». Πρόκειται για θρηνώδεις
αλαλαγμούς.

169. *primus*: κανονικά έπρεπε να

167. *dant signum* ως θεές του γάμου.
fulsere ignes: Ο ποιητής απαριθμεί όλες
τις απαίσσιες διοσημίες, που συνοδεύουν
Α. Γ. Γεωργοβασίλη Βιργιλίου «Αινείας»

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum:
mobilitate viget viresque acquirit eundo, 175
parva metu primo, mox esse attollit in auras
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
illam Terra parens, ira inritata deorum,
extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
progenuit pedibus celerem et perniciousibus alis; 180
monstrum horrendum ingens, cui quot sunt corpore plumae,
tot vigiles oculi subter (mirabile dictu),
tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures.

περιμένουμε prima, αλλά ο Βιργίλιος κόνοντας σχήμα έλξεως αναφέρει το επίθετο στο υποκείμενο (dies) και όχι στο κατηγορούμενο του ρήματος (causa).

170. *specie*: αναφέρεται στην τωρινή κατάσταση της Διδώς και σημαίνει: το φαινόμενο, η ευκοσμία, το πρόπον. *species*, ει θε: όψη, είδος, σχήμα, ευπρέπεια. *fama* κοίτα στ. 91. Λείπει mala (fama): κακή φήμη.

171. *furtivus*, a, um = κλεφτός, κλεμμένος, κρυφός. *nec meditatur: exerceat*: δεν μελετάει, δεν ασκεί, δεν κάνει κρυφά έρωτα. (Διότι η μελέτη είναι άσκηση). *meditor*, -atus sum, -agi αποθ. I: σκέπτομαι, μελετώ, επινοώ, σπουδάζω, ασκώ.

172. *praetexit* αντί ενεστώτος: *velat*: καλύπτει, σκεπάζει, δικαιολογεί. *praetego*, -exi, -ectum, -ege 3: επικαλύπτω, στεγάζω, σκεπάζω. *culpam* κοίτα: IV, 19.

173. Στην περιγραφή της Φήμης ο Βιργίλιος μνημείται από τον Όμηρο (Ιλ. Δ, 440 κε.) την εικόνα της Έριδος, καθώς και της Δήμητρας από τον Καλλίμαχο (Ύμνος εις Δήμητρα, 59): φαίνεται δε να έχει ακολουθήσει το πρότυπο του Οβιδίου (Μεταφ. XII, 39 κε).

174. *Fama malum*: μοιάζει να είναι

ορισμός της Φήμης. *velox*, ocis: ώκός, ταχύς, ευκίνητος, ελαφρός. *qua*: όλοι οι κώδικες παραδίνουν τον τύπο qua, ενώ ο Σέρβιος (που δεν αγνοεί τον τύπο qua) αναλύει quo, το οποίο συνάπτει προς το malum.

175. *mobilitate viget*: Έτσι η προσωποποιημένη Φήμη αποκτάει εδώ και σωματικότητα: και αυτό αποτελεί έναν έπαινο για τη Φήμη: όλα με το μόχθο τους ελαττώνονται: η Φήμη αυξάνει! *vigeo*, -ui, -, -ere 2: θάλλω, ακμάζω, ανθώ. Μερικοί δέχονται το *vigent* με την έννοια του *vigescit*: αρχίζει να αυξάνει.

176. *metu primo*: το primo είναι επίρρημα (*primum*) αρχικά, πρώτα, στην αρχή. Διότι όταν φοβάται κανείς να μη γίνει μάρτυρας, κρατάει το μυστικό, όταν όμως αυτό κοινολογηθεί, τότε διασπείρεται πλατιά. *sese attollit in auras*: δεν κρατιέται με τίποτε: σηκώνεται στον αέρα μέχρι τα πέρατα του κόσμου.

177. *ingrediturque s.e.c.i.n.c.*: θέλει να δείξει ότι η Φήμη δεν εξαιρεί ούτε τους ανθρώπους ταπεινής καταγωγής, καθώς επίσης «περιποιείται» και τους διακεκριμένους. Η ότι: είναι αστάθμητοι οι παράγοντες, που η Φήμη εκμεταλλεύεται προκειμένου να ασχοληθεί με τούτον ή εκείνον (Κοίτα Ομ. Ιλ. Δ

Η Φήμη διαδίδει παντού το γεγονός και φτάνει μέχρι τον Ιάρβα (στ. 173 - 197).

Extemplo Fama it per magnas urbes Libyae, Fama, qua non ullum aliud malum velocius: mobilitate viget eundoque acquirit vires, primo parva metu, mox sese attollit in auras ingrediturque solo et condit caput inter nubila.

Αμέσως η Φήμη τρέχει ανάμεσα στις μεγάλες πόλεις της Λιβύης, η Φήμη, από την οποία κανένα άλλο κακό δεν είναι ταχύτερο: με την ευκινησία αυξάνει και με την πορεία αποκτάει δυνάμεις, αρχικά μικρή απ' το φόβο, σε λίγο ανυψώνεται στις αύρες και βαδίζει επάνω στο έδαφος και κρύβει το κεφάλι της ανάμεσα στα σύννεφα.

Terra parens, irritata ira deorum, progenuit illam extremam, ut perhibent, sororem Coeo Enceladoque, celerem pedibus et alis perniciousibus (180); horrendum monstrum, ingens, cui corpore quot plumae sunt, tot vigiles oculi subter-mirabile dictu!- tot linguae, totidem ora sonant, tot aures subrigit.

Η Γή, η μητέρα της, ερεθισμένη από οργή εναντίον των θεών, την γέννησε τελευταία, καθώς λένε, ως αδερφή⁵⁸ του Κοίου⁵⁹ και του Εγκέλαδου⁶⁰, γρήγορη στα πόδια και με ευκίνητες φτερούγες (180): φριχτό τέρας⁶¹, τεράστιο, στου οποίου το σώμα υπάρχουν τόσα πολλά φτερά, όσα άγρυπνα μάτια⁶² υπάρχουν κάτω από τα φτερά - εκπληκτικό να το πεις! - άλλες τόσες γλώσσες, αλλά τόσα πρόσωπα ηχούν, άλλα τόσα αφτιά σηκώνει⁶³.

442). *condo*, -idi, -itum, -ere 3: χτίζω/-κρύβω, αποκρύβω.

178. *Terra parens*: το λέει γενικά, δηλ. η Γη είναι γεννήτρια όλων των πραγμάτων. *ira inrata deorum*: υπάρχει αμφιβολία ως προς τι εννοεί: είναι ερεθισμένη από την οργή της για την εξαφάνιση των Γιγάντων ή εναντίον των θεών, οι οποίοι σκότωσαν τους Γιγάντες; Ή μήπως εξαιτίας της οργής του θεών πέφτουν επάνω στη Γη από τον ουρανό οι κερανοί και το χαλάζι; Ο Βιργίλιος συγγεί εδώ τους Τιτάνες με τους Γιγάντες. Ο Κοίος ήταν Τιτάνης: ο Εγκέλαδος ήταν Γιγάντης (III, 578). *ira deorum* = ira in deos = οργή εναντίον των θεών.

179. *extremam*: ή ύστερα απ' όλους τους Γιγάντες, επειδή γεννήθηκε για να

εκδικηθεί τους Θεούς ή ως η χειρότερη. Κοίτα Σημείωση. *ut perhibent*: Έχουν παρατηρήσει ότι ο Βιργίλιος, όταν πρόκειται να κάμει κάποια μυθική διήγηση, αρχίζει με τη φράση: *fama est*. Εδώ, επειδή συνεχίζει την ίδια διήγηση, χρησιμοποιεί την έκφραση *ut perhibent*: όπως λένε (ώς φασιν). *per-hibeo*, -ui, -itum, -ere 2: παρέχω, δίδω σε κάποιον, ισχυρίζομαι.

180. *pedibus... alis*: Αντιστρέφει τα επίθετα, διότι *pernix* (: ελαφρός, ταχύς) αρμόζει για τα πόδια (XI, 718), ενώ το *celer* είναι για τις φτερούγες. (III, 243). Η ευκινησία των ποδών είναι πλεοναστική, όταν υπάρχει ταχύτητα πτερύγων. Πρέπει, λοιπόν, να νοήσουμε το κείμενο ως εξής: *pedibus celerem et alis velocibus*: γρήγορη στα πόδια και στις ευκίνητες

nocte volat caeli medio terraeque per umbram
stridens, nec dulci declinat lumina somno; 185
luce sedet custos aut summi culmine tecti,
turribus aut altis, et magnas territat urbes,
tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.
haec tum multiplici populos sermone replebat
gaudens et pariter facta atque infecta canebat: 190
venisse Aenean Troiano sanguine cretum,
cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
regnorum immemores turpique cupidine captos.
haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 195
protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
incenditque animum dictis atque aggerat iras.

φτερούγες, pernix, -icis: ελαφρός, ταχύς, ευκίνητος.

181. **monstrum**: κατηγορεί την Φήμη, για τα σωματικά της ελαττώματα, αλλά και εξαιτίας των κακών γονιών και αδερφιών της. Η φριχτή αυτή περιγραφή χρησιμεύει ως επιχειρηματολογία, για να δείξει σε πόσο τερατώδη μπορεί να μεταποιεί η Φήμη απλά γεγονότα. **quot sunt corpore plumae**: δηλ. τα φτερά είναι τόσα πολλά, ωσάν τον άμμο της θάλασσας (Αιν. III, 658).

182. **oculi subter**: σαν να έλεγε: όχι κάτω από τα φτερά, αλλά κάτω από την ίδια τα μάτια της είναι χωμένα μέσα στα φτερά, ώστε να μη φαίνονται, αλλά μας βλέπουν, χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε. **subter**: επίρρημα. **mirabile dictu**: είναι φανερό ότι η αναφώνηση αυτή πλεονάζει, αφού η ίδια η περιγραφή από μόνη της είναι τόσο τρομερή.

183. **tot linguae**, αόριστου αριθμού, απειράριθμοι, διότι όσοι άνθρωποι υπάρχουν, σ' όλους αυτούς περνάει η φήμη από στόμα σε στόμα. **totidem ora sonant**: το ora ανήκει στη θέα, στην όραση, το sonant στην ακοή. **sub-rigo** ή

surrigo, ή surgo, surrexi, surrectum, -ere 3: ορθώνω, σηκώνω.

184. **nocte volat**: όσο περισσότερο αποκρύβεται κάτι, τόσο περισσότερο και αναζητείται αυτό. Χωρίς αμφιβολία η Φήμη, όταν ξεκινάει αρχικά, είναι πάντοτε δειλή και σκοτεινή· καθαρίζει και ησυχάζει, όταν ξαπλώνεται πλατιά μέσα στο λαό. Γι' αυτό λέει ο ποιητής και **luce sedet custos**: κατά την ημέρα κάθεται ως σκοπός. **medio caeli terraeque**: δηλ. ανάμεσα στον ουρανό και τη γη. **terraeque per umbram**: πολύ αποκαλυπτικά δηλώνει, ότι η νύχτα είναι αποτέλεσμα της σκιάς της γης.

185. **stridens**: το σφύριγμα μπορεί να προέρχεται και από το στόμα της και από τις φτερούγες της. **dulci declinat lumina somno**: ο ύπνος είναι γλυκός για όλα τα ζώα. **somno** δοτική. Το ρήμα **declinare** συντάσσεται κανονικά με αιτιατική (**aliquid**) ή **in+αιτ**. Παρατηρήθηκε όμως ότι σε πολλές περιπτώσεις ο Βιργίλιος συντάσσει το ρήμα σε δοτική.

186. **luce sedet**: δηλ. κατά τη διάρκεια της ημέρας ή μόλις έρχεται το φως

Nocte volat medio caeli terraeque, stridens per umbram, nec declinat lumina somno dulci; luce sedet custos aut culmine summi tecti aut altis turribus et territat magnas urbes, tenax nuntia tam ficti pravique quam veri.

Tum haec gaudens replebat populos multiplici sermone et canebat pariter facta atque infecta (190): Aenean venisse, cretum a Trojano sanguine, cui pulchra Dido dignetur se iungere viro; nunc fovere hiemem, quam longa, inter se luxu, immemores regnorum captosque turpi cupidine.

Haec diffundit passim foeda dea in ora virum. Protinus detorquet cursus ad regem Iarban, incenditque animum dictis atque aggregat iras.

της ημέρας. Ο ποιητής παρουσιάζει την Φήμη να ασχολείται αδιάκοπα νύχτα-μέρα, ώστε να μη μπορεί να βρει καιρό για ύπνο. **custos**: κατασκοπεύει άγρυπνα παντού τα πάντα, ώστε να μη μπορεί να της ξεφύγει τίποτε. **summi culmine tecti**: στις κορφές των σπιτιών των ευγενών, για να μπορεί έτσι να κατασκοπεύει τις ιδιωτικές τους υποθέσεις.

187. **turribus**: εννοεί τα ανάκτορα των βασιλιάδων, όπου να μπορεί να κατασκοπεύει και τις δημόσιες υποθέσεις. **magnas territat urbes**: δηλ. μεγάλους λαούς. Θέλει μ' αυτό εδώ να δείξει, ότι

Τη νύχτα πετάει ενδιάμεσα ουρανού και γης, σφουρίζοντας μέσα στο σκοτάδι και δεν κλείνει τα μάτια της για γλυκό ύπνο· την ημέρα κάθεται σκοπός ή στη στέγη του ψηλότερου κτηρίου ή επάνω στους ψηλούς πύργους και τρομάζει τις μεγάλες πόλεις, επίμονος αγγελιοφόρος τόσο του ψεύτικου και αισχρού όσο και του αληθινού.

Τότε αυτή χαίροντας γέμιζε τους λαούς με πολλαπλάσιες διαδόσεις, και τραγουδούσε εξίσου όσα έγιναν κι όσα δεν έγιναν (190): πώς ήρθε δηλ. ο Αινείας, καταγόμενος από Τρωικό αίμα, με τον οποίον η ωραία Διδώ θεώρησε τον εαυτό της άξια να παντρευτεί· πώς τώρα ζεσταίνουν· περνάνε το χειμώνα, όσο μακρύς κι αν είναι, με ηδονή μεταξύ τους, ξεχνώντας⁶⁴ τα βασιλεία τους και αιχμαλωτισμένοι από αισχρό έρωτα⁶⁵.

Αυτά σκορπίζει εδώ κι εκεί η αποτρόπαια θεά μέσα στα στόματα των ανθρώπων. Αμέσως αλλάζει το δρόμο της προς το βασιλιά Ιάρβα⁶⁶, του πυρπολεί την καρδιά με τα λόγια της και του σωριάζει την οργή.

κανέννας δεν μπορεί να εξαιρεθεί και να μη ταρακουνιέται από τις γλώσσες της Φήμης. **territo I** (θαμιστικό του **terreo**): καταφοβώ, εκπλήσσω, καταπλήσσω κάποιον.

188. **tenax**, επίμονη, δηλ. επιμένει σταθερά σ' όλα, ώστε να αναγγέλλει όχι μόνο αληθινές, αλλά και ψεύτικες ειδήσεις. **tenax, -acis (teneo)**: αντιληπτικός, φυλακτικός, έμμονος, μόνιμος.

189. **haec tum**: ή: τότε αυτή τέτοια και τόσο ή: αυτά τα γεγονότα. Προτιμούμε την πρώτη εκδοχή, γιατί οι μετοχές (στον επόμενο στίχο), **facta, infecta**

Hic Hammone satus rapta Garamantide nympha
 templa Iovi centum latis immania regnis,
 centum aras posuit vigilemque sacraverat ignem,
 excubias divum aeternas, pecudumque cruore
 pingue solum et variis florentia limina sertis.
 isque amens animi et rumore accensus amaro
 dicitur ante aras media inter numina divum
 multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
 'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 gens epulata toris Lenaeum libat honorem,

200

205

λαμβάνονται αόριστα: είτε έγιναν, είτε δεν έγιναν. **populos**, δηλ. όλους γενικά τους λαούς ή μόνον τους Τυρίους και τους Καρχηδονίους; **repleo**, -eni, -etum, -ere 2: αναπληρώνω, ξαναγεμίζω.

190. **gaudens** για το υλικό που ανεκάλυψε. Η **μητ.** αντιστοιχεί στο ελληνικό «γεγηθυία». Ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται συχνότατα από τον Βιργίλιο και μάλιστα χωρίς συμπλήρωμα (αντικείμενο, προσδιορισμό κλπ). **facta atque infecta** αντιστοιχούν στα: **tam ficti gravique tenax, quam nuntia veri** (198).

191. **venisse Aenean**: επεξήγηση στο **facta sunt. cretum**, όπου χρησιμοποιεί τη λ. αυτή ο Βιργίλιος παραλείπει πάντοτε την πρόθεση **ab**. **creto**, **creni**, **cretum**, -ere 3: αυξάνομαι, αναφύομαι, φύομαι, κατάγομαι. **cretus**, **a**, **um**: πεφυκώς, γεγονός, γεννημένος, καταγόμενος.

192. **viro**: marito. **dignor**, -atus sum, -ari αποθ. **aliquem aliqua re**: αξιότιμος, τιμώ τινά τι. θεωρώ κάποιον άξιο για (ως) κάτι. **aliquem dignor virum** ή **alicui me viro jungere dignor**: θεωρώ τον εαυτό μου άξιο να παντρευτώ με κάποιον. Ανέβασε τον τόνο του λόγου, ωσάν να μιλάει κάποια επιφανής προσωπικότητα.

193. **hiemem**: Τώρα το χειμώνα, όσο

μακρός κι αν είναι, οι Αινειάς - Διδώ ζεσταίνονται μεταξύ τους με την ηδονή. **luxus**, **us a.d'**: τρυφή, ασέλγεια, ασωτία/πολυτέλεια, μεγαλοπρέπεια. **foveo**, **fovi**, **fozum**, -ere 2: θερμαίνω, θάλπω, ασπάζομαι.

194. **regnum immemores**: Και ο Αινειάς κι η Διδώ λησμονούν, ο μιν την Ιταλία, η δε την Καρχηδόνα. **cupidine**: οι αρχαίοι θεωρούσαν τον Έρωτα ακόλαστο: γι' αυτό ο ποιητής τον χαρακτηρίζει εδώ ως **turpis**: αισχρός, βδελυρός, επονειδιστος, άτιμος. **captos** ωσάν αιχμαλωτισμένοι από τον παντοδύναμο δυνάστη, τον έρωτα.

195. **dea foeda**: σκληρή, ασεβής, αποτρόπαια θεά. **in ora**: φανερά, μπροστά στα πρόσωπα, ώστε και αυτοί να μιλούν πριν ακούσουν.

196. **Iarban**: κοίτα σχόλιο στίχου 36 και Σημείωση. **detorqueo**, -rsi, -rtum (-rsum), -ere 2: μεταστρέφω, διαστρέφω, στρεβλώνω.

197. **aggerat iras**: σωριάζει οργή επάνω σ' εκείνη, που ο βασιλιάς είχε, επειδή η Διδώ τον είχε καταφρονήσει ως σύζυγο (βλ. XI, 242). **aggero** I (**agger**: χώμα, σωρός): χώνω, επιχώνω, σωριάζω.

198. **rapta**: stuprata, αφού τη διέφθειρε (**stupro** I: μολύνω, διαφθείρω παρθένο κλπ). **Garamantide**: είναι δύ-

Ο Ιάρβας ζηλοτυπώντας παραπονείται στο Δία (στ. 198 - 218).

Hic, satus Hammone, nympha Garamantide rapta, posuit Iove centum immania templa sacraveratque (200) vigilem ignem, aeternas excubias divum solumque pingue cruore pecudum et limina florentia variis sertis.

Αυτός σπαρμένος από τον Άμμωνα⁶⁷ και τη νύμφη Γαμαντίδα, την αρπαγμένη από το θεό, ίδρυσε προς τιμήν του Δία εκατό πελώριους ναούς μέσα στο πλατύ βασιλείο του, εκατό βωμούς και είχε καθιερώσει (200), ακοίμητα πυρά⁶⁸ αιώνιους φρουρούς των θεών, και το έδαφος ήταν παχύ από το αίμα των θυμάτων και τα κατώφλια των ναών ήταν ανθισμένα από λογής-λογής στεφάνια⁶⁹.

Dicitur isque amens animi et accensus amaro rumore orasse multa Jovem supplex manibus supinis ante aras iter media numina divum:

Λέγεται πως και εκείνος αλλοπαρμένος και αναμμένος από την πικρή Φήμη παρακάλεσε πολύ το Δία ως ικέτης με τα χέρια απλωμένα μπροστά στους βωμούς ανάμεσα στα αγάλματα των θεών:

"Omnipotens Iuppiter, cui nunc Marusia gens, epulata pictis toris, libat Lenaeum honorem,

«Παντοδύναμε Δία, στον οποίο τώρα το Μαυρούσιο έθνος, αφού ευωχήθηκε σε κεντημένες κλίνες, προσφέρει την Ληναία

σκολο να ξέρουμε αν πρόκειται για κύριο όνομα ή για εθνικό. Οι Γαράμαντες κατοικούσαν κοντά στη Λιβύη και ονομάζονταν έτσι από τον Γαράμαντα, γιό του Απόλλωνα.

199. **latis regnis** αφαιρ. τοπική, κατά πληθυντικό για να δηλώσει την μεγάλη έκταση του βασιλείου του.

200. **centum**: δεν ακριβολογεί. Λέγεται αόριστα. αντί: πάρα πολλούς. **posuit**: παρακείμενος για να δείχθει ότι η πράξη έγινε στο παρελθόν. **vigilem ignem**: σημαίνει ότι οι θυσιές γίνονταν αδιάκοπα, αλλά δεν ήταν ανάγκη γι' αυτό ν' αργυπνούν οι ιερείς ημέρα και νύχτα, δηλ. να βρίσκονται αδιάλειπτα σε υπηρέσια. Το φως πάντως δεν έπρεπε να σβήνει ποτέ. Το στοιχείο τούτο προέρχεται από τη λατρεία του Άμμωνα.

201. **excubiae**, -arum: προφυλακή, νυκτερινή φρουρά. **excubias divum aeternas**: ορισμός του αιωνίου. **πυρός**: παράθεση στο **vigilem ignem**. Το άγρυνο πυρ είναι ο φρουρός των θεών.

202. **pingue solum** και **limina**: πρέπει να συμπληρωθεί το ρήμα, που λείπει, γιατί δεν είναι δυνατόν να εξαρτώνται από το **sacraverat**. Εμείς προτείνουμε το **fuerat. fuerant**, **limina**: τα κατώφλια των ναών, τα οποία κατά τις γιορτές στολίζονταν με πλεξούδες λουλουδιών, με λουλούδια και κλάδους δέντρων (Αιν. I, 417). **variis florentia sertis**: με αλλεπάλληλα στεφάνια, διαδοχικά χωρίς χρονική διακοπή.

203. **isque**: Ο Ιάρβας ήταν και εραστής και βάρβαρος. **amens animi**: Ορθά τέθηκε η γενική **animi**, γιατί το **amens**

aspicis haec? an te, genitor, cum fulmina torques,
nequiquam horremus, caecique in nubibus ignes
terrificant animos et inania murmura miscent? 210
femina, quae nostris errans in finibus urbem
exiguam pretio posuit, cui litus arandum
cuique loci leges dedimus, conubia nostra
reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
subnixus, raptu potitur: nos munera templis
quippe tuis ferimus famamque fovemus inanem!

είναι αναφορικό επίθετο: εξεστηκώς του πνεύματος. *rumore amaro*: αφαιρ. αναγκ. αιτίου, γιατί είχε μάθει ότι η Διδώ είχε προτιμήσει απ' αυτόν τον Αινεία.

204. *media inter numina*: ανάμεσα στους θεούς. Δηλ. ανάμεσα στα αγάλματα των θεών, μέσα σ' ένα ναό, κάνοντας τους θεούς μάρτυρες της προσβολής του.

205. *manibus supinis*: Δεν κυριολεκτεί τους κάτω θεούς τους παρακαλούσαν με τα χέρια κατεβασμένα προς τη γη, ενώ τους επουράνιους θεούς με τα χέρια τεντωμένα μπροστά ή προς τα πάνω (III, 176). *orasse* = *oravisse*· αφ' ενός μεν ως ικέτης, παρακαλεί· ως αδικημένος όμως διαμαρτύρεται για την αδικία.

206. *Juppiter omnipotens*: Επίθετα, τα οποία εκφράζουν εξουσία, κάποτε περιέχουν και τη δύναμη ονειδισμού και χλευασμού. (Πρβλ. Οδά ό καταλύων τόν ναόν). Δηλ. συ είσαι εκείνος, που μπορείς να κάνεις τα πάντα; *Maurusia gens*: Μάουροι· όνομα κοινό για τους περισσότερους λαούς, αυτής της χώρας. Ο Ιάρβας ήταν ιδιαίτερα βασιλιάς των Μαξιτανών, του ίδιου λαού ίσως που λεγόταν και Μάξυες ή Μάζυες. *nunc*: Δηλ. αφού ο Ιάρβας εισήγαγε στη χώρα τη λατρεία του Άμμωνα - Δία, εκείνος τώρα αδιαφορεί γι' αυτό (στ. 199).

207. *epulata*: βρίσκεται ακόμη καθισμένο σε συμπόσια και σε λατρεία. Ενώ δηλ. εμείς σου δοξολογούμε τα ιερά, εσύ ανέχεσαι να μας γίνεται τόση μεγάλη αδικία. Οι σπονδές γίνονταν γενικά μετά το γεύμα. *Lenaeum*: Βακχικό. Ο Λήναιος είναι άλλο όνομα του Διονύσου, επειδή ο θεός αυτός είχε την επιμέλεια του λήνου (ο λήνος: το πατητήρι των σταφυλιών). *toris pictis*: κοίτα Αιν. I, 707. *honorem* κοίτα Αιν. I, 736.

208. *haec*, αντί: *talia*· δηλ. με τόση απάθεια βλέπεις τις απρέπειες της Διδώς και του Αινεία; Γιατί δεν τους τιμωρείς; *torques* ή *intorques* ή *gubernas*: πάλλεις, τινάζεις, κυβερνάς.

209. *nequiquam horremus*: δηλ. δεν δικάζεις, αφού δεν τιμωρείς τους κακούς: επομένως είναι περιττό να σε φοβούμαστε. *caeci ignes*: όχι επειδή δεν φαίνονται, αλλά επειδή δε φαίνεται η προέλευσή τους. Θέλει να πεί: ή μήπως σε φοβούμαστε, επειδή δεν ξέρουμε την αιτία των κεραυνών; - Πίστευαν, πως οι κεραυνοί γίνονται από τους ανέμους ή από τα σύννεφα ή από τον αέρα: όχι από το Δία! *in nubibus*: δηλ. αφού είναι κρυμμένοι στα νέφη, τούτο σημαίνει ότι είναι αδέσποτοι, άρα δεν έχεις καμιά εξουσία επάνω τους.

aspicis haec? An nequiquam horremus te, genitor, cum torques fulmina ignesque caeci in nubibus terrificant animos et miscet inania murmura (210)?

Femina, quae errans in nostris finibus pretio posuit exiguam urbem, cui dedimus litus arandum cuique leges loci, reppulit nostra conubia ac recepit Aenean dominum in regna.

Et nunc ille Paris, cum comitatu semiviro, subnixus mentum Maeonia mitra crinemque madentem, potitur raptu: nos quippe ferimus munera tuis templis fovemusque inanem famam!"

210. *terrificant animos*: Είναι φανερό ότι ο Βιργίλιος ακολουθεί εδώ εύσχημα τη θεωρία των Επικουρείων σχετικών με τα όσα λέγει ο Ιάρβας για την παντοδυναμία του Δία. Φαίνεται, λοιπόν, το τμήμα αυτό να είναι δάνειο από το ποίημα του Λουκρητίου *De rerum natura*: I, 133 και IV, 34.

211. *femina*: εισέρχεται στο συγκεκριμένο παρτίπονό του: μιλάει περιφρονητικά για το φύλο της Διδώς (*femina*), γιατί το είχαν για κατώτερο απ' το αρσενικό (Βλ. Αιν. I, 355 κε). *femina errans, quae in nostris finibus urbem posuit*: κοίτα το πνεύμα του εξευτελισμού· πρώτα μιλάει για την ανεσιτότητα, έπειτα για την τιμή, τρίτο για τη μικρή πόλη και τέλος για το δάνειο των νόμων. Δηλ. ο Ιάρβας είχε κάμει τα πάντα για τη Διδώ και εκείνη, αχάριστη, τον απέκρουσε ως σύζυγο!

σπονδή, τα βλέπεις αυτά;⁷⁰ ή μάταια σε φοβούμαστε, πατέρα, όταν εκσφενδονίζεις τους κεραυνούς, και τα πυρά τα κρυμμένα⁷¹ μέσα στα σύννεφα φοβερίζουν τις ψυχές μας και τις ανακατώνουν οι ανώφελες βροντές (210);

Μια γυναίκα, που περιπλανώμενη στη χώρα μας αγοράζοντας γη ίδρυσε μικρή πόλη, που της δώσαμε ακτή για καλλιέργεια⁷² και της παραχωρήσαμε τους νόμους του τόπου μας, απέκρουσε το συνοικέσιό μου και δέχτηκε τον Αινεία σαν κύριο⁷³ στο βασίλειό της.

Και τώρα εκείνος ο Πάρης⁷⁴ με ακολουθία ευνούχων⁷⁵, έχοντας δεμένα τα γένηια του με Λυδικό⁷⁶ ανάδεσμο⁷⁷ και τα μαλλιά του υγρά από τα αρώματα, είναι κύριος του αρπαγμένου βασιλείου μου: εμείς δηλαδή προσφέρουμε δώρα στους ναούς σου και ευνοούμε τη μάταια φήμη σου!

212. *pretio*: Αποδείχνει ότι η Διδώ δεν έγινε αντάξια ώστε να της δοθεί η γη ως δώρο, αλλά ούτε ήταν γενναία ώστε να καταλάβει το έδαφος με πόλεμο. Αλλά μόνος του πούλησε τη γη στη Διδώ, τώρα γιατί παραπονείται; Μήπως διότι εκείνη τον εξαπάτησε με το τέχνασμα του λωριού ή με την υπόσχεση γάμου ή μήπως γιατί το τίμημα ήταν μικρό; *litus*: ίσως θέλει να δηλώσει ότι η χώρα ήταν άγονη και στενή (σαν παραλιακή), δηλ. της έδωσε τέτοια γη, που δεν του χρησίμευε σε τίποτε· αλλά η Διδώ έμεινε ικανοποιημένη με τη γη αυτή.

213. *leges dedimus*, δηλ. της δώσαμε εξουσία, τους επιτρέψαμε να ασκήσουν εξουσία βάσει νόμων μέσα σ' ένα τόπο, που ανήκει στο δικό μας κράτος. Αφού λοιπόν τόσα πολλά είχε κάμει ο Ιάρβας για τη Διδώ, κι εκείνη γι' αυτά πρέπει

Talibus orantem dictis arasque tenentem
 audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit 220
 regia et oblitos famaē melioris amantes.
 tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
 'vade age, nate, voca Zephyros et labere pennis,
 Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc
 exspectat fatisque datas non respicit urbes, 225
 adloquere et celeris defer mea dicta per auras.

να δεχθεί το συνοικέσιό του. Εκείνη όμως το απέρριψε. Άρα είναι δίκαια η οργή του. *nostra*: αντί: *mea* στον πληθυντικό της ευγενείας.

214. *dominum* (βλ. Αιν., 103): ως κύριο σ' ένα βασίλειο, το οποίο εκείνη το αγόρασε! Κι ο Αινείας, ένας πρόσφυγας Ασιάτης, τί ζητάει εδώ μέσα στη χώρα μου; Ο Ιάρβας διατυπώνει βαρείά κατηγορία: Εμένα με απόρριψε ως σύζυγο τον Αινεία τον δέχθηκε όχι απλώς ως σύζυγο, αλλά και ως αφέντη της! Ανάμεσα στα *connubia nostra* και *dominum Aenean* υπάρχει μια ζωντανή αντίθεση, την οποία ο Σέρβιος την κάνει να φανεί με οξύτητα. *Paris: similis Paridi*, όμοιος με το θηλυπρεπή Πάρη. Οι Αρχαίοι χρησιμοποιούσαν αισχρά, ονόματα για τις κατηγορίες.

215. *semiviro comitatu*: δηλ. και οι ακόλουθοι του Αινείου δεν είναι αληθινοί Φρύγες, δηλ. ανδροπρεπείς, αλλά εκθηλυμένοι. Έτσι φορτώνει και στους οπαδούς τον Αινεία την ίδια κατηγορία, που διετύπωσε και για κείνον. Ο Βιργίλιος βάζει τον Ιάρβα να κατηγορεί τους Φρύγες για την καθιέρωση της παιδεραστίας, την οποία εκείνοι ανέπτυξαν και με τους σχετικούς μύθους τους (π.χ. Γανυμήδη) την σύνδεσαν με τη λατρεία. Οι Ρωμαίοι περιφρονούσαν τα εκθηλυμένα ήθη των Φρυγιών της εποχής τους.

216. *Maeonia mitra*: η Λυδία, διότι

μίτρα φορούσαν οι Φρύγες και οι Λυδοί. Μίτρα ήταν ένα κυρτό καπέλο, από το οποίο κρεμόταν λεπτό ύφασμα, που σκέπαζε τις παρειές. Έτσι από την εμφάνισή του αυτη έμοιαζε με πόρνη. Να λοιπόν! Η Διδώ παραδόθηκε χωρίς όρους, σαν αιχμάλωτη, για να κάνει όλα τα γούστα σ' έναν πορνικόν θηλυδρία! *crinem madentem*: κόμη αρωματισμένη: είναι σημάδι συνήθως των εκθηλυμένων. *madeo, -ui, -ere* 2: είμαι βρεγμένος, υγρός.

217. *subnixus*: Αυτή τη γραφή έχει το χφ. *Leyden* και την ακολουθούν πολλοί εκδότες. Ο *Benoiist* όμως προτιμάει τη γραφή *subnixus* που έχουν όλα τα άλλα χφ., αλλά την παραδίδει και ο Σέρβιος, ο οποίος γράφει: «τη μυρωμένη κόμη του έχοντας περιήφανα δεμένη και περιζωσμένη». *rapto protitit*: Ο Σέρβιος εξηγεί *stupro fruitur*: απολαμβάνει την παράνομη (πορνι ή) συνουσία: γιατί δεν αρπάχθηκε ο Α. νείας ούτε το βασίλειο της Διδώς. Έτσι χαρακτηρίζει τη Διδώ πόρνη. *rapto*: είναι ουδέτερο και σημαίνει *praeda*: λεία, δηλ. ο Αινείας, έγινε κύριος στο βασίλειο της Διδώς, το οποίο εκείνη έκλεψε επιδέξια από τον Ιάρβα. Αυτή η αρπαγή δείχνει τη Διδώ διεφθαρμένη.

218. *quippe* έτσι βαλμένο στη φράση της δίνει ένα τόνο πικρής ειρωνείας (I, 39). *ferimus*: δηλ. αν και τέτοια παθαίνουμε από σένα, όμως εμείς εξακολουθούμε να σε λατρεύουμε. *famaeque fo-*

Ο Δίας στέλλει τον Ερμή στον Αινεία, για να του θυμίσει, ότι η αποστολή του στην Ιταλία (στ. 219 - 237).

Omnipotens audiit orantem
 talibus dictis tenentemque aras,
 torsitque oculos ad moenia regia 220
 et amantes oblitos melioris
 famaē. Tum adloquitur sic Mer-
 curium ac mandat talia:

"Vade, age, nate, voca Zephyros et labere pennis adloque-
 reque Dardanium ducem, qui
 nunc exspectat Tyria Karthagine
 non respicitque urbes datas fati,
 et defer mea dicta per celeres
 auras.

vemus inanem: κι εμείς συντηρούμε αναφέλευτα τη φήμη της δύναμής σου, δηλ. μάταια πιστεύουμε πως είσαι κυβερνήτης του κόσμου. *fovemus*: έχει την έννοια ότι ο Δίας είναι ένα ανίσχυρο ον, που έχει ανάγκη από την εύνοια των δυνατών ανθρώπων!

219. *orantem*: *perorantem*, δηλ. αγόρευε και δεν ικέτευε, άλλωστε όσα λέει είναι κυρίως τα παράπονά του. *arasque tenentem*: ήταν η στάση του σώματος εκείνων, οι οποίοι απηθύναν προς τους θεούς τις δεήσεις τους: κρατούσαν τους βωμούς για να είναι ευάρεστες στους θεούς οι θυσίες τους.

220. *torsit oculos*: και κατά κάποιον τρόπο με τα βλέμματά του χτυπάει τον Αινεία.

221. *oblitos*: είναι ξεχασιάρηδες, διότι αμελούν, ή γιατί τους συμβαίνει κάτι σοβαρό, όπως εδώ. *obliviscor, -litus sum, -sci* 3 αποθ. *alicuius*: επλανθάνομαι τινος, αμνημονώ, αμελώ, ξεχνώ (στ. 170).

Ο παντοδύναμος άκουσε τον Ιάρβα, που ικέτευε με τέτοια λόγια και κρατούσε τους βωμούς, κι έστρεψε τα μάτια του προς τα τείχη τα βασιλικά (220) και προς τους εραστές, που είχαν λησμονήσει την καλύτερη φήμη τους. Τότε προσφωνεί τον Ερμή ως εξής και τον διατάσσει τούτα:

«Εμπρός, πήγαινε, γιέ μου, κάλεσε τους Ζεφύρους⁷⁸ και γλίστρα με τα φτερά⁷⁹ σου και φώναξε τον Δαρδάνιο αρχηγό, που τώρα περιμένει στην Τύρια Καρχηδόνα και δεν αναλογίζεται τις πόλεις που του όρισαν οι μοίρες, και φέρ' του τούτα τα λόγια μου με τις γρήγορες αύρες.

222. *Mercurium*: Ο Ερμής, του οποίου η λατρεία πέρασε στους Ρωμαίους πολύ αργά μέσω των Ετρούσκων, αρχικά ήταν ο θεός του εμπορίου, από το οποίο προέρχεται και το Λατινικό όνομά του (*mercatura-Mercurius*). Πολύ αργά μέσω των ποιητών και κυρίως από τότε που διαδόθηκε στη Ρώμη η Ελληνική Μυθολογία, απέκτησε ο θεός αυτός και στη Ρώμη το νόημα που είχε και στην Ελλάδα. Εδώ ο θεός αυτός παίζει ακριβώς τον ίδιο ρόλο που έχει και μέσα στον Όμηρο (Οδύσσεια ε', 28 κε). *adloquitur*: Η τελευταία συλλαβή είναι μακρά.

223. *vade age*: (βάσκ' ίθι) ρηματικοί τύποι, με τους οποίους εκφράζεται η προσταγή, το παρακείμενο, η παρότρυνση (Αιν. III, 462). *nate*: λέγεται με στοργή. *Zephyros*: με τη βοήθειά τους πλέει ο Αινείας (IV, 562) ή πετάει ο Ερμής (IV, 257) γρηγορότερα. *pinnis*: τα φτερά, που ο αρχαίος μύθος είχε τοποθετήσει στις φτέρνες του Ερμή (Αιν. IV, 239).

non illum genetrix nobis pulcherrima talem
promisit Graiumque ideo bis vindicat armis;
sed fore qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
proderet ac totum sub leges mitteret orbem.
si nulla accendit tantarum gloria rerum
nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascanione pater Romanas invidet arces?
quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur 235
nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?

224. **Tyria**: Το επίθετο αποδίδει την πατρότητα της νέας πόλης, σαν να επρόκειτο για παντρεμένη γυναίκα, η οποία θυμάται το πατρικό της όνομα. **Karthagine**: αφαιρ. τοπ. αντί δοτ. εξαιτίας του *ex-spectat*. Αντί να χρησιμοποιήσει επίρρημα, που να σημαίνει κίνηση προς ένα τοπίο, χρησιμοποίησε απρόθετο επιρρ. προσδιορισμό, που σημαίνει στάση.

225. *exspectat* = *moratur*, βραδύνει, χρονοτριβεί, χασομεράει. Η χρήση του ρ. *exspecto* με τέτοιο νόημα είναι μοναδική εδώ. **fatisque datas urbes**: κοίτα Αιν. III, 255· I, 258. **non respicit urbes**: *non cogitat*, δεν σκέπτεται ότι είναι ανάγκη να πλεύσει προς την Ιταλία.

226. **celer** επιρ. κατηγορ., αντί *celeriter* ή *defer tu celer*: γρήγορα μετάφρε.

227. **non illum nobis**: σχήμα αποσιωπήσεως: ότι ο Αινείας θα ήταν τόσο άμυαλος! **pulcherrima**: το επίθετο τούτο εκφράζει τη διαρκή και αιώνια ομορφιά και όχι μια πρόσκαιρη και εποχιακή καλλονή. Ο Βιργίλιος είναι πολύ φειδωλός στους κολακευτικούς χαρακτηρισμούς των γυναικών.

228. **Graium**: κοίτα II, 632, 664· X, 83. **vindicat**, αντί: *vindicavit*: τον προφύλαξε η Αφροδίτη μέσα στην ελευθερία για να μη αιχμαλωτισθεί και πέσει στη σκλαβιά. (Κοίτα Ιλ. Ε', 311· Y, 291 κε).

Άλλοι δέχονται ότι τη δεύτερη φορά πρόκειται για βοήθεια που η Αφροδίτη πρόσφερε στον Αινεία, κατά την άλωση της Τροίας (Αιν. II, 632). **vindico** I: διεκδικώ κάτι/βοηθώ, σώζω, γλυτώνω κάποιον, ελευθερώνω, φυλάω. Το ρ. *vindicat* βρίσκεται στον ενεστώτα, γιατί το αποτέλεσμα της παρέμβασης της Αφροδίτης συνεχίζεται (:ο Αινείας ζει ελεύθερος).

229. **gravidam imperiis**: Κατά το Σέρβιο σημαίνουν *paritura* imperia, id est, multos imperatores: είναι έγκυος και πρόκειται να γεννήσει αυτοκρατορίες, δηλ. πολλούς αυτοκράτορες. Άλλοι ερμηνεύουν: από την οποία μπορούν να γεννηθούν πολλοί στρατηγοί και αυτοκράτορες. **imperiis**: αφαιρ. της πλησμονής. Η σειρά του λόγου έχει ως εξής: *sed fore, qui Italiam gravidam (verum abundantia) et bello frementem imperiis regeret. belloque frementem*: από την φιλοπόλεμη αυτή μανία πρέπει να εξαιρεθούν οι εποχές, που την Ιταλία κυβερνούσε ο Λατίνος (ο οποίος *regebat in pace* Αιν. VII, 46). Σ' όλες τις άλλες εποχές η Ιταλία έβραζε από τους πολέμους.

230. **genus alto a sanguine Teucris**: Κοίτα Αιν. III, 108. **alto**: *illustri, nobili*, από γένος λαμπρό, ευγενές, επιφανές.

231. **proderet** ή *protenderet* ή *propararet*: να επεκτείνει, να επαυξήσει.

Genetrix pulcherrima non
promisit nobis illum talem ideoque
vindicat bis armis Graium; sed
fore, qui regeret Italiam, gravidam
imperiis frementemque bello,
proderet genus ab alto sanguine
Teucris (230) ac mitteret sub leges
totum orbem.

Si nulla gloria accedit tanta-
rum rerum, nec ipse molitur la-
borem super sua laude, paterne
invidet Ascanio Romanas arces?

Quid struit? aut qua spe
moratur in inimica gente nec re-
spicit Ausoniam prolem et arva

prodo: αποκαλύπτω τα κρυμμένα (*pro-
ditores*: προδότες), εξαπατώ, χάνω κάτι.

232. **nulla** = εδώ ισοδυναμεί με το *non*, αλλά δίνοντας περισσότερη δύναμη στην άρνηση. **accendo**, -*ndi*, -*nsu*m, -*ere* 3: ανάπτω, εξάπτω, παρορμώ, παροξύνω, φλογίζω κάποιον.

233. **super sua laude**, δηλ. *pro sua laude*: να πράξει κάτι σπουδαίο, ώστε απ' αυτό να αποκτήσει φήμη. Το *super* χρησιμοποιείται εδώ ανάλογα προς το ελληνικό *υπέρ* (Πρβλ. Δημοσθένους: 'Υπέρ τοῦ στεφάνου). **molitur**: *praeparat*, προετοιμάζει, ασκεί.

234. **Ascanio**, δοτ.: ότι δηλ. οφείλεται στον Ασκάνιο ένα κράτος. Είναι

Η μητέρα του, η πιο ωραία από τις θεές, δεν μας υποσχέθηκε ότι εκείνος θα ήταν τέτοιος και γι' αυτό δεν τον φύλαξε δυο φορές⁸⁰ από τα όπλα των Ελλήνων· αλλά μας υποσχέθηκε ότι αυτός θα είναι εκείνος, που θα κυβερνήσει την Ιταλία, που είναι γεμάτη⁸¹ από εξουσίες και φρουμάζει για πόλεμο, αυτός που θα δημιουργήσει τη φυλή από το ένδοξο αίμα του Τεύκρου (230) και θα βάλει κάτω από τους νόμους του όλη την οικουμένη.

Αν καμιά δόξα για τόσο μεγάλα κατορθώματα δεν τον φλογίζει, κι ούτε ο ίδιος σκέπτεται τέτοιο κατόρθωμα για δικό του έπαινο, άραγε σαν πατέρας θα αρνηθεί από φθόνο στον Ασκάνιο τις Ρωμαϊκές ακροπόλεις;

Τι σκαρώνει; ή με ποια ελπίδα χρονοτριβεί μέσα σ' ένα εχθρικό γένος και δεινοιάζεται για τον Αυσόνιο απόγονό του και για τους αγρούς του Λαβινίου. Να α-

τόσο βέβαιος ο ποιητής γι' αυτό, ώστε παινεύοντας τον Ίουλο εκθειάζει τον Καίσαρα, επειδή κατάγεται από τον Ίουλο (I, 288). **invideo**, *vidi*, -*visu*m, -*ere* 2 *alicui*: φθονώ, βασκαίνω, αρνούμαι κάτι σε κάποιον από φθόνο. **Romanas arces** αντικ. του πράγματος στο *invidet* και επεξήγηση (*deberi ipsi imperium*).

235. **aut qua spe inimica in** κλπ. Ο στίχος περιέχει χασμοδία. Είναι σπάνιο βέβαια το φαινόμενο, αλλά βαρύ ελάττωμα για την ηρωική ποίηση, να πάσχει από χασμοδία, επειδή δεν είναι δυνατόν από μονοσύλλαβες λέξεις να εκθλιβουν τα φωνήεντα (όπως εδώ). Η περίπτωση

naviget! haec summa est, hic nostri nuntius esto.³

Dixerat, ille patris magni parere parabat imperio; et primum pedibus talaria nequit aurea, quae sublimem alis sive aequora supra seu terram rapido pariter cum flamine portant. tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco pallentes, alias sub Tartara tristia mittit, dat somnos adimitque et lumina morte resignat. illa fretus agit ventos et turbida tranat nubila. iamque volans apicem et latera ardua cernit Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit, Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris piniferum caput et vento pulsatur et imbri;

τούτη εδώ, κατά τη γνώμη των γραμματικών, είναι η μοναδική μέσα στην επική ποίηση. inimica = σχήμα πρόληψης, γιατί οι Καρχηδόνιοι δεν ήταν ακόμη εχθροί των Ρωμαίων.

236. **prolem Ausonium** (Αιν. VI, 736-765). Στην Αυσονία ο Αινείας από τη βασιλοπούλα Λαβίνια απέκτησε το Σίλβιο. Ο Ribbeck παρατηρεί ότι ο στίχος τούτος δεν είναι σημαντικός, ιδιαίτερα ύστερα από τους στίχους 225, 230. Γι' αυτό εκφράζει τη σκέψη, μήπως είναι εμβόλιμος.

237. **haec summa est**: αυτή είναι η ανακεφαλαίωση της διαταγής μου. Η: αυτό είναι όλο - όλο, για το οποίο αποστέλλεται. **hic nostri nuntius esto**: αυτή την παραγγελία να του διαβιβάσεις από εμένα, για λογαριασμό μου. **hic** = talis: τέτοια είναι η εντολή μου, ακριβώς τα ίδια να του μεταφέρεις.

238. Από το στίχο τούτον αρχίζει μια απομίμηση του Ομηρικού κειμένου (Ιλιάδος Ω, 339 κε. και Οδ. ε 43 κε.). **parere parabat**: δεν απάντησε, επειδή ήταν κατώτερος θεός, αλλά υπάκουσε στα λόγια του Δία (Αιν. I, 689).

239. **talaria nequit**: έδωσε τα πέδιλά

του γύρω από τους αστραγάλους του. Ο Σέρβιος σημειώνει: «Γι' αυτό λένε ότι ο Ερμής έχει φτερά, επειδή γρηγορότερα απ' όλους τους πλανήτες γυρίζει στο σημείο επιτολής του». **talaria, -ium** πληθ. ενν. **calcamenta**: τα φτερωτά πέδιλα (του Ερμή, του Περσέα).

240. **sublimem alis** κοίτα Αιν. XI, 722. **sublimis, is, e**: μετέωρος, μετάρσιος, υψηλός.

241. **pariter**: εξίσου, με γρήγορη και ισορροπημένη πτήση τόσο επάνω από τις θάλασσες όσο και επάνω από τη στεριά. **flamen, -inis** ου. γ': πνεύμα, πνοή, φύσημα.

242. **tum virgam capit**: το κηρύκειο. Αυτό αρχικά το είχε ο Απόλλωνας, ο οποίος το δώρισε στον Ερμή, όταν εκείνος είχε κατασκευάσει και του πρόσφερε τη λύρα. Ο Ερμής αρχικά ήταν ένας χθόνιος ή υποχθόνιος θεός. Στα χρόνια του Ομήρου είναι θεός «ψυχοπομπός», δηλ. φορτωμένος οδηγούσε τις ψυχές στην τελευταία τους κατοικία. Επίσης είναι ο θεός του ύπνου και των ονείρων. **animas evocat**: animas με ποιητική άδεια, αντί **umbras**: τις σκιές. Πίστευαν ότι οι ψυχές βρίσκονταν στον

Lavinia? Naviget! Haec est summa; hic esto nuntius nostri.» ποπλεύσει! Αυτό είναι όλο· εσύ να είσαι ο αγγελιοφόρος μου».

Ο Ερμής από τον Όλυμπο πέταξε στην Καρχηδόνα και ανακοίνωσε στον Αινεία την εντολή του Δία (στ. 238 - 278).

Dixerat. Ille parabat parere imperio magni patris; et primum nequit pedibus aurea talaria, quae portant sublimem alis (240) cum rapido flamine pariter sive supra aequora seu terram.

Έτσι είχε ειπεί. Εκείνος ετοιμαζόταν να υπακούσει στη διαταγή του μεγάλου πατέρα του και πρώτα δένει στα πόδια του χρυσά φτερωτά πέδιλα, τα οποία τον μεταφέρουν μετέωρο με τα φτερά τους (240) με ορμητικό φύσημα του αέρα εξίσου ή επάνω στις θάλασσες ή επάνω στην ξηρά.

Tum capit virgam: hac ille evocat Orco pallentes animas, alias mittit sub tristia Tartara, dat adimitque somnos et resignat lumina morte:

Ύστερα παίρνει το ραβδί⁸² του· μ' αυτό εκείνος καλεί έξω από τον Άδη τις ωχρές ψυχές, άλλες στέλνει κάτω στα θλιβερά Τάρταρα, δίνει κι αφαιρεί τον ύπνο και ξεσφραγίζει⁸³ τα μάτια των ανθρώπων, που έρχονται από τον Άδη:

Fretus illa agit ventos et tranat turbida nubila. Jamque volans cernit apicem et ardua latera duri Atlantis, qui fulcit caelum vertice, Atlantis, cui piniferum caput adsidue cinctum atris nubibus pulsatur et vento et imbri;

Έχοντας εμπιστοσύνη σ' αυτό το ραβδί σπρώχνει⁸⁴ τους ανέμους και διασχίζει τα ταραγμένα σύννεφα. Και να, πετώντας διακρίνει την κορφή και τις υψηλές πλαγιές του καρτερικού Άτλαντα⁸⁵, που στηρίζει τον ουρανό με την κεφαλή του, του Άτλαντα, που το πευκόφυτο κεφάλι του αδιάκοπα ζωσμένο με μαύρα σύννεφα δέρνεται από τον αέρα κι απ' τη βροχή το χυμένο

ουρανό.

243. **mittit**, αντί: ducit = οδηγεί, συνοδεύει αλλά το mittit αντιστοιχεί στο ελληνικό «πέμπει».

244. **lumina morte resignat**: Το σημείο τούτο είναι σκοτεινό. Κοίτα Σημείωση. **resignat** = claudit = κλείνει, **perturbat** = ταραξεί. **resigno I**: ανασφραγίζω, ξεσφραγίζω, λύω την επιτολή/ανοίγω, ανακαλύπτω, φανερώνω.

245. **illa fretus**: εμπιστευόμενος σ' εκείνο, χάρις σε 'κεινό. Η έκφραση αυτή μοιάζει πολύ με: **illam habens**: κρατώντας το. **agit ventos**: ωθεί τους ανέμους, τους κυνηγάει. Η περίπτωση

αυτή δείχνει έντονη ενεργητικότητα του Ερμή. Δεν φωνάζει ούτε περνάει μέσα από τους ανέμους, γιατί ακολουθεί το: **et turbida tranat**: **transvolat**, πετάει ανάμεσα από τα ταραγμένα σύννεφα. Το **ρ. trano** (**trans, no**) κυριολεκτείται για κίνηση πάνω στη θάλασσα, στο ποτάμι κλπ.

246. **apex, -icis** α. γ': μικρή μαλλωτή ράβδος επάνω στη σκούφια που φορούσαν οι ιερείς/ή άκρα, η κορυφή.

247. **Atlantis**: ο Άτλας ήταν γιος του Αιθέρα και της Ημέρας. Επάνω του, για τιμωρία του, αφέθηκε ο Ουρανός,

nix umeros infusa tegit; tum flumina mento 250
 praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 constitit: hinc toto praiceps se corpore ad undas
 misit, avi similis, quae circum litora, circum 255
 piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.
 haud aliter terras inter caelumque volabat
 litus harenosum ad Libyae ventosque secabat
 materno veniens ab avo Cyllenia proles.
 ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta novantem 260
 conspicit. atque illi stellatus iaspide fulva

τον οποίο ο Άτλας βάσταζε με τη βοήθεια των Τιτάνων. (Αιν. Ι, 741). Ήταν πατέρας της Μαίας, μητέρας του Ερμή. Άρα ήταν πάππος του Ερμή. **Duri** = laboriosi, καρτερικού, που υπέφερε πόνο, μοχλούσε μια και όφειλε να βαστάζει αδιάκοπα τον ουρανό. **fulcit**: sustinet = υποβαστάζει. **fulcio, fulsi, fultum, -ire** 4: στηρίζω, στερεώνω, βαστάζω.

248. **Atlantis** επανάληψη για επαύρωση και συμπλήρωση:

249. **piniferum**: επίθετο που αποδίδεται ειδικά στα ψηλά βουνά. **pinifer, -era, -erum** (pinus, fero): φέρων πίτυς, πευκοσκεπής. **pulso** I (θαμιστ. του pello): κρούω, ωθώ, συνέχεια κτυπώ. **imbri**: αφαιρ. αρχαϊκή, αντί: imbre. Άλλοι παρόμοιοι τύποι στο Βιργίλιο είναι: **classi, sorti, imbri, amni, igni**.

250. **nix, nivis** θ.γ' = χιόνι. Το ρ. τριτοπρόσωπο **ninquit** ή **ningit**: νίφει, χιονίζει. **tum**: μόριο που χρησιμεύει στο να ξεχωρίζει τα μέλη μιας απαρίθμησης.

251. **praecipitant** αντί = **praecipitantur** ως μέσο, ή **praecipitant** σε (Αιν. ΙΙ, 9). **senis**: παρομοιάζεται με γέροντα ή λόγω της ηλικίας του, ή επειδή είναι κατάφορτος, κάτασπρος από τα χιόνια. **riget**: είναι παγερή· διευθύνεται, είναι

ευθεία. Η λ. **rigor** έχει την έννοια: πάγος/ευθυτενής.

252. **paribus alis** δηλ. **leni volatu**: με ελαφρή πτήση (ΙΧ, 14). Με ανοιγμένες εξίσου της φτερούγες, ώστε να ισορροπεί. Ο τρόπος δείχνει ότι ο Ερμής πετούσε γλυκά, χωρίς να κινεί τις φτερούγες του, παρά όταν ήταν να προσγειωθεί. **nitens**, (αντί: **volans**) μτχ. του αποθ. ρ. **nitore**: στηρίζομαι: στηριζόμενος, ισορροπώντας στον αέρα. **Cyllenius** (Αιν. VII, 138-139). Κυλλήνιος λεγόταν ο Ερμής ή από την γιαγιά του Κυλληνία ή από το βουνό της Κυλλήνης στην Αρκαδία, όπου ανατράφηκε.

253. **toto corpore**: μ' όλο του το σώμα εκτινάχθηκε, όρμησε σαν βολίδα προς τα κύματα, συστέλλοντας πίσω τις φτερούγες του. **ad undas**, τα νερά της Μεσογείου που βρέχουν την Καρχηδόνα και μοιάζουν να βρέχουν τα πόδια του Άτλαντα.

254. **avi similis** = ο ποιητής αποσιωπά το όνομα του πτηνού, ωσάν το οποίο «βούτηξε» ο Ερμής, γιατί θεώρησε απρεπές για ένα ηρωικό ποίημα να αναφέρει ταπεινά ονόματα, όπως π.χ. αγριόπαπια, ή ψαρόπαπια (**mergus**) ή γλάρος (**fulica**). Ωστόσο ο Όμηρος

infusa nix tegit umeros; tum flumina mento (250)
 senis, et riget barba horrida glacie.

Hic primum constitit Cyllenius nitens paribus alis: hinc praiceps se misit toto corpore ad undas, similis avi, quae volat humilis iuxta aequora circum litora, circum scopulos piscosos.

Haud aliter veniens a materno avo Cyllenia proles volabat inter terras caelumque ad harenosum litus Libyae ventosque secabat.

Ut primum tetigit magalia alatis plantis, conspicit Aenean fundantem arces ac novantem tecta (260). Atque illi erat ensis stellatus fulva iaspide ardebatque

χρησιμοποιεί τέτοια ονόματα.

255. **piscosos** αντί: **piscolentos** (πλησμονής) = ιχθυόεντας, γεμάτους ψάρια, ψαρότοπους. Αυτό φανερώνει για ποια αιτία πετάει χαμηλά ο γλάρος. **humilis** (αντί **humiliter**) = επιρρ. κατηγορ. τρόπον.

256. Ο στίχος αυτός και οι δύο επόμενοι θεωρούνται από αρκετούς σοβαρούς εκδότες (Heyne, Wagner, Dübner, Peekamp και Ribbeck) ως εμβόλιμοι. Πάντως οι σπουδαιότεροι όμως (και αρχαιότεροι) σχολιαστές του Βιργιλίου Δωνάτος και Σέρβιος σχολιάζουν τους στίχους χωρίς καμμία τέτοια σκέψη.

257. **arenosum**. Ορθά προστέθηκε το επίθετο, γιατί η Μαυριτανία είναι τραχειά και δασώδης, ενώ η Λιβύη είναι έτσι κι αλλιώς **arenosa**. **rentosque se-**

χιόνι⁸⁶ σκεπάζει τους ώμους του έπειτα χείμαρροι κατακυλούν απ' τα γένεα (250) του γέροντα και πήξει η γενειάδα του ανορθωμένη απ' τον πάγο.

Εκεί για πρώτη φορά σταμάτησε ο Κυλλήνιος⁸⁷ στηριζόμενος στις ισόρροπες φτερούγες του: από εκεί ορμητικός πέφτει μ' όλο το σώμα του στα κύματα⁸⁸, όμοιος με πουλί⁸⁹, που πετάει χαμηλά κοντά στη θάλασσα γύρω από τις ακτές, γύρω από βράχους γεμάτους ψάρια.

Με όμοιο τρόπο ερχόμενος από τον εκ μητρός πάππο⁹⁰ του ο Κυλλήνιος απόγονος πετούσε ανάμεσα γης κι ουρανού προς την αμμουδερή ακρογιαλιά της Λιβύης και τους ανέμους διέσχισε.

Μόλις άγγιξε τις καλύβες⁹¹ με τα φτερωτά του πέλματα διακρίνει τον Αινεία να θεμελιώνει οχυρώματα και να κατασκευάζει κατοικίες (260). Κι εκείνος είχε σπαθί αστραφερό από ξανθωπό ίασπη⁹³ κι έλαμπε

cabat: επειδή όλα τα πτηνά πετάνε με τον άνεμο (V, 512).

258. **materno ab avo**: κοίτα το σχόλιο στο στ. 247: ο Άτλας ήταν πατέρας της Μαίας, μητέρας του Ερμή. **proles, is** θ.γ': γόνος, τέκνο, απόγονος.

259. **alatis** μτχ. αχρήστου ρήματος **alatus, a, um** (ala: φτερό): φτερωτός **planta, ae** θ = πέλμα, ταρσός (του ποδιού). **magalia**: καλύβες των κατοίκων της Αφρικής. Το ίδιο σημαίνει και η λ. **mapalia**.

260. **tecta novantem**: δηλ. **novas aedes fundantem**: νέα οικοδομήματα να θεμελιώνει. Ο Αινείας επιστατεί στο χτίσιμο της νέας πόλης.

261. **stellatus, a, um** (μτχ. του **stello** I: καταστερίζω, κοσμά με άστρα): αστερωπός, έναστρος, γεμάτος από αστέ-

ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
demissa ex umeris, dives quae numera Dido
fecerat et tenui telas discreverat auro.

continuo invadit: 'tu nunc Karthaginis altae
fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
extruis? heu! regni rerumque oblite tuarum!

ipse deum tibi me claro demittit Olympo
regnator, caelum ac terras qui numine torquet;
ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:
quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?

265

270

ρια. Επάνω στη λαβή και στη θήκη του ξίφους άστραφταν σαν αστέρια, πετράδια από ένθετο ίασπη. *iaspide fulva*: Ο Πλίνιος στη «Φυσική Ιστορία» αναφέρει πολλά είδη ίασπιδος, ανάμεσά τους και τον *fulva*: υπόξανθο, ξανθωπό. *iaspis, idis* θ.: *iaspis* (πολύτιμος λίθος, αχάτης). *atque*: Ο Wagner παρατηρεί ότι το μόριο τούτου προηγείται στις φράσεις που σημαίνουν κάτι το απροσδόκητο, και προκαλούν έκπληξη. Εδώ πρόκειται για την έκπληξη που δημιουργείται στον Ερμή από την φοινικική εμφάνιση του Αινεία.

262. *ensis* αντί: *vagina*, κολεός, ξιφοθήκη. *ardebat*: έκαιγε σα φλόγα. *ar-deo, arsi, arsum, -dere* 2: καίγομαι, λάμπω. *laena*: είδος διπλού παλτού των Ανατολικών λαών. Η χλαίνα αυτή ήταν διπλή τήβεννος, με την οποία τυλιγόταν οι Ρωμαίοι οίωνοσκόποι. *murex, icis a.γ'* = πορφύρα.

263. *demissa ex umeris*: από την ποιότητα της περιβολής δείχνεται ο πολυτελής καλλωπισμός του εραστή Αινεία. *dives*: Ως προς ποια πράγματα ήταν πλούσια η Διδώ;

264. *fecerat et telas discreverat*: Η σύνταξη αυτή αρέσει κυρίως στους ποιητές: η δεύτερη πρόταση είναι συνδεμένη με την πρώτη παρατακτικά, ενώ

θα έπρεπε να είναι υποτεταγμένη. Δηλαδή κανονικά έπρεπε να λέει: *quae... et quorum telas* κλπ. δώρα, τα οποία είχε κάμει... και των οποίων τα στημόνια κλπ. *discreverat*: έτσι δείχνεται ότι την εσθήτα την είχε υφάνει η ίδια. Εδώ λανθάνει συνήθεια ιερατική: την εσθήτα του ιερέα έπρεπε να την υφάνει η σύζυγός του, η οποία έπρεπε μάλιστα να κλώθει και να ξαίνει και τα μαλλιά του προβάτου. *discerno, -crevi, -cretum, -ere* 3: διακρίνω, χωρίζω.

265. *invadit*: καταφθάνει με δριμείς λόγους. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Ερμής εκτελεί καθήκοντα όχι μόνο αγγελιοφόρου, αλλά και κήρυκα, δηλ. ρήτορα: πρέπει να αναγγέλλει και να πείθει. *tu nunc*: Το *tu* είναι μια προσφώνηση, μια επιφορά, ενώ το *nunc* σημαίνει το παρόν, όπου ο Αινείας, αντί να μοχθεί μάταια σε ξένα έργα, έπρεπε να ναυσιπλοεί προς τον προορισμό του. *altae*: προληπτικό κατηγορ.: ώστε να γίνει υψηλή.

266. *locas*: αντί: *collocas* ή *iacis*. *uxorius*: υποδουλωμένος σε μια σύζυγο. Δηλ. υπερβολικά παραδομένος στη σύζυγο, ώστε να ανήκεις σ' αυτήν σα δούλος της. *uxorius, a, um* (uxor): της γυναίκας, υπόδουλος στην γυναίκα.

267. *extruis*: το *p. ex-struo* παρά-

laena Tyrio murice, demissa ex umeris, munera, quae dives Dido fecerat et discreverat telas tenui auro. Continuo invadit:

"Tu locas nunc fundamenta altae Karthaginis exstruisque urbem pulchram uxorius? heu! oblite regni tuarumque rerum! Ipse regnator deum claro Olympo demittit me tibi, qui torquet numine caelum et terras; ipse jubet haec mandata ferre per celeres auras (270): quid struis? aut qua spe teris

η χλαίνη⁹⁴ του από την Τύρια πορφύρα, ριγμένη απ' τους ώμους, δώρα που του είχε κάμει η πλούσια Διδώ, και είχε χωρίσει τα στημόνια με λεπτό χρυσάφι. Αμέσως ο Ερμής ορμάει:

«Εσύ βάζεις τώρα τα θεμέλια της περήφανης Καρχηδόνας και χτίζεις την πόλη ωραία παραδομένος σε γυναίκα; αλλοίμονο, που λησμόνησες το βασίλειο και τα πεπρωμένα σου! Ο ίδιος ο κυβερνήτης των θεών από το λαμπρό Όλυμπο με έστειλε σε σένα, που στρέφει με το νεύμα του τον ουρανό και τη γη· ο ίδιος διατάζει τούτες τις παραγγελιές να σου φέρω ανάμεσα από τις γρήγορες αύρες (270): τι καταστρώνεις; ή με ποια ελπίδα χάνεις τον καιρό σου στις

γεται από το *struix, -icis* θ ή *strues, i* θ. = σωρός, κατασκευάσμα. *heu!* τον επιπλήττει με τρόπο, που φανερώνει συμπόνια.

268. *ipse*: αυτός ο ίδιος. Η αντωνυμία τούτη δίνει κύρος στα λόγια του Ερμή. *claro Olympo*: από τον λαμπρό Όλυμπο. Ο Σέρβιος ετυμολογεί τη λ. Όλυμπος από τη λέξη όλολαμπής. Πρόκειται φυσικά για παρετυμολογία. Ενδέχεται να εννοεί το κοσμοξάκουστο βουνό ή γενικά και τον ουρανό.

269. *regnator caelum et terras*, δηλ. όλο τον κόσμο, κοσμοκράτορας. *torquet*: τι ευνοεί; ότι ο κόσμος περιστρέφεται ή ότι ο Δίας διευθύνει τον κόσμο; *numine*: με τη βούληση, με το νεύμα / με τη δύναμη.

270. *haec*: αυτά που στη συνέχεια θα πει. Τα όσα μέχρι τώρα άκουσε ο Αινείας ήταν λόγια του Ερμή. *quid struis*: τι χτίζεις; τι σχεδιάζεις; τι αρχίζεις να μηχανεύεσαι;

271. *terra, ae*: η γη, η οικουμένη. *terrae, -arum*: οι χώρες της γης. *teris*: αμελώντας τα του προορισμού σου χάνεις τον καιρό σου. *tero, trivni, tritum, -ere* 3: τρίβω, διατρίβω, αναλίσκω, περνάω τον καιρό μου, τρώω τον καιρό μου. *otium i* ου.: απραγμοσύνη, άναπαυση, «χασομέρι».

272. *tantarum rerum*: τόσων μεγάλων έργων, τα οποία θα σου αποφέρουν μεγάλον έπαινο και δόξα· εννοεί την άφιξη του στην Ιταλία και την πραγματοποίηση των υψηλών πεπρωμένων των Τρώων - Ρωμαίων.

273. Ο στίχος αυτός δεν υπάρχει στους Μεδίκειο και Παλατινό κώδικες. Σε κείμενα κατώτερης αξίας είναι γραμμένος στο περιθώριο (*in margine*). Κατά κάποιο τρόπο αναπαράγει το στίχο 233. Για τους λόγους αυτούς ο Benoit τον θεωρεί εμβόλιμο, καθώς και ο Ribbeck και ο Mynors.

si te nulla movet tantarum gloria rerum,
nec super ipse tua moliris laude laborem
Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
debentur.' tali Cyllenius ore locutus
mortales visus medio sermone reliquit,
et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

275

At vero Aeneas aspectu obmutuit amens
arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
attonitus tanto monitu imperioque deorum.

280

274. *surgentem* δηλ. *crescentem, ad-olescentem*: ο οποίος μεγαλώνει, ενηλικιώνεται. (Αιν. VI, 364). *Ascanium... spes Iuli* (Αιν. I, 267). Ο Wagner παρατηρεί ότι υπάρχει μια αντίφαση ανάμεσα σ' αυτό το χωρίο και στην *Ausoniam prolem* του στ. 236. Είναι αλήθεια όμως ότι εδώ αυτό που πρέπει να συγκριθεί την καρδιά του Αινεία είναι περισσότερο η τύχη του Ασκανίου, παρά ενός γιου που δεν έχει γεννηθεί ακόμη.

275. *respicio*, -exi, -ectum, -ere 3: κοιτάζω προς τα πίσω, γυρίζω το πρόσωπο, βλέπω φροντίζω. *Romanaque tellus*: δηλ. εκεί δεν θα γίνει απλώς βασιλιάς ο Ίουλος (δηλ. βασιλικός σύζυγος, όπως θα είσαι συ εδώ, αν μείνεις κοντά στη Διδώ), αλλά θα κατέχει και μια πλατεία γη, όπως είναι η Ρωμαϊκή.

276. *debeo, debui, debitum, -ere 2 aliquid alicui*: οφείλω, αποδίδω, επιστρέφω κάτι σε κάποιον. *debentur* τιμητικά ωσάν να του χρωσιούνται πολλά. *Cyllenius*: αντονομασία, αντί: Ερμής. *ore*: αντί *oratione*, με ομιλία, με λόγο.

277. *mortales visus*: θνητά βλέμματα, δηλ. θνητή, ανθρώπινη όψη, εννοεί την όψη του Αινεία, ο οποίος είναι θνητός. Ο θεός έπαψε να είναι ορατός για τα ανθρώπινα μάτια. Μπορεί όμως να

νοηθεί και ως εξής: άφησε ο Ερμής την αισθητή όψη του, την οποία είχε λάβει, ώστε να είναι ορατός από τον Αινεία. *medio sermone*: Δηλ. διέκοψε το λόγο του χωρίς να το έχει δείξει πρωτότερα και χωρίς να αναμένει απάντηση από τον Αινεία. Βέβαια είχε εκπληρώσει όλα όσα του είχε αναθέσει ο Δίας: αλλά ο διάλογος είναι συναρμογή λόγου και αντιλόγου ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πρόσωπα: Ο διάλογος μπορεί να μένει στη μέση, όταν το πρόσωπο, με το οποίο συνομιλεί κανείς, δεν αποκρίνεται, όπως κάνει εδώ ο Αινείας. Ο στίχος επαναλαμβάνεται το (Αιν. IX, 657).

278. *tenuis, is, e* = λεπτός, αραιός. *evanesco, -nui, (-itum), -ere 3*: αφανίζομαι *ex oculis evanesco*: γίνομαι άφαντος.

279. Αυτή η εικόνα της σύγχυσης του Αινεία είναι δάνειο από τον Όμηρο (Ιλ. Ω, 358 κε). *at vero*: Η χρήση μαζί και των δύο αυτών μορίων κάνει τη διαβεβαίωση ζωντανότερη και κατά συνέπεια και την εικόνα εδώ περισσότερο εκπληκτική. *aspectu*, δηλ. την οπτασία της θεότητας του Ερμή. *obmutesco, -tui, -ere 3*: γίνομαι άφωνος, βουβαίνομαι.

280. Κοίτα και Αιν. XII, 868· III, 48. *arrectaeque horrore comae* ενν. *sunt*:

otia Libycis terris? Si nulla gloria tantarum rerum movet te, (nec ipse moliris laborem super tua laude), respice Ascanium surgentem et spes heredis Iuli, cui debentur regnum Italiae Romanaque tellus."

Tali ore locutus Cyllenius, reliquit mortales visus medio sermone, et ex oculis evanuit procul in tenuem auram.

Λιβυκές χώρες; Αν καμιά φιλοδοξία για τόσο μεγάλα κατορθώματα δεν σε συγκινεί [κι ούτε ο ίδιος επιχειρείς μόχθο για δικό σου έπαινο], φρόντισε για τον Ασκάσιο, που μεγαλώνει, και για τις ελπίδες του κληρονόμου Ιούλου, στον οποίον οφείλονται το βασίλειο της Ιταλίας και η Ρωμαϊκή γη».

Με τέτοια γλώσσα αφού μίλησε ο Κυλλήνιος, άφησε τη θνητή μορφή του στη μέση του λόγου⁹⁵ του κι απ' τα μάτια του Αινεία εξαφανίστηκε μακριά μέσα στη λεπτή αύρα.

Ο Αινείας ξαφνικά απογοητευμένος διατάσσει τους συντρόφους του ν' αρματώσουν μυστικά τα πλοία (στ. 279 - 295).

At vero Aeneas aspectu amens obmutuit comaeque arrectae horrore et vox haesit faucibus (280).

Ardet abire fuga, relinquereque dulces terras, attonitus tanto monitu imperioque deorum.

Αλλ' όμως ο Αινείας από την οπτασία αλλοπαρμένος βουβάθηκε και τα μαλλιά του ανορθώθηκαν από τη φρίκη και η φωνή του κόλλησε στο λάρυγγά του. (280)

Καίγεται για να αναχωρήσει με φυγή και να εγκαταλείψει τη γλυκιά χώρα, κεραυνωμένος από μια τέτοια προτροπή και προσταγή των θεών.

σηκώθηκαν όρθιες από τον τρόμο οι τρίχες του κεφαλιού του. *fauces, -ium* πληθ. = λάρυγγας, φάρυγγας.

281. *ardet abire*: Αιν. II, 105. Ριζική μεταστροφή, τώρα καίγεται από τον πόθο και βιάζεται να αναχωρήσει από την Καρχηδόνα το γρηγορότερο. *dulces terras* = τις χώρες που του πρόσφεραν τόσες χαρές και απολαύσεις, ήδυσπάθειες και ευεργεσίες.

282. *attonitus tanto monitu*: κεραυνωβολημένος από μια τόσο μεγάλη (δηλ. από ένα τόσο μεγάλο, τον ύψιστο Δία) προτροπή. Ο Ερμής στάθηκε δίπλα στον

Αινεία, σταλμένος από τον Δία, ο οποίος, όταν θέλει να μιλήσει, μιλάει ρίχνοντας τους κεραυνούς του, οι οποίοι κάνουν εμβρόντητους εκείνους κοντά στους οποίους πέφτουν. *attonitus* (=εμβρόντητος) είναι κυρίως εκείνος, κοντά στον οποίον πέφτει ο κεραυνός (Αιν. III, 172).

283. *heu! quid agat?* Με την ερώτηση αυτή ο ποιητής εφοδιάζει τον αναγνώστη με πάθος για τα πρόσωπα, για τα οποία κάνει λόγο στη συνέχεια. *agat* = απορηματική υποτακτική. *ambire* ενν. *blanditiis vel subdole "circumvenire"*. Πώς να φύγω, χρησιμοποιώντας κολα-

rursus agam pelago et ventis dare vela iubebo?
quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
his, germana, malis oneras atque obicis hosti.
non licuit thalami expertem sine crimine vitam
degere more ferae talis nec tangere curas;
non servata fides cineri promissa Sychaeo.
tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
carpebat somnos rebus iam rite paratis.
huic se forma dei vultu redeuntis eodem
obtulit in somnis rursusque ita visa monere est,

550

555

θρίαμβος (κοίτα Σημείωση).

544. *stipata* μτχ. απόλυτος αφαιρ. συνοδείας· *stipra* 1: στοιβάζω, αθροίζω, πυκνώνω/περιστοιχίζω κάποιον.

545. *inferar*: απορηματική υποτακτική· ή να ορμήσω σε καταδίωξή τους; *vix*: εδώ σημαίνει το χρόνο· και αυτούς που εγώ μόλις, λίγο πρωτότερα, προ ολίγου απόσπασα από τη Σιδώνα. Αυτή με κανένα τρόπο δε θα άφηναν την πατριδα τους, αν δεν τους ανάγκαζε το μίσος τους ή ο φόβος προς τον Πυγμαλίωνα. *Sidonia urbs*: Τύρος, την οποία ίδρυσαν οι Σιδόνιοι.

547. *quin*, δηλ. *immo* (ή *imo* = μάλλον, καλύτερα, προτιμότερα). *morere* β' εν. πρόσωπο προστ. ενεστ. του *morior*, *moritius sum*, *moriri* αποθ. 4: αποθνήσκω, τελευτώ, πεθαίνω: Η όλη φροντίδα της την οδηγεί προς το θάνατο: διότι, εάν είναι αισχροί να παρακαλεί τώρα τους πρώην μνηστήρες, τής είναι αδύνατο και ανέντιμο να τους ακολουθεί μονάχη της, είναι αδιανόητο δε να σέρνει μαζί της σε πολεμικές περιπέτειες και τους Τύριους. Άρα τι απομένει; ο θάνατος.

548. *tu lacrimis evicta*: απευθύνεται προς την Άννα και την φορτώνει μ' όλα τούτα ως κατηγορία, γιατί εκείνη την έπεισε να προχωρήσει σε ερωτικό δεσμό με τον Αινεία. Το νόημα: Εσύ με

έπεισες να παντρευτώ, επειδή λύγισες από τα δάκρυά μου, εσύ τώρα ακόμη με φορτώνεις και μ' αυτές τις συμφορές: γιατί θα αυτοκτονούσα κάποτε, αν δεν σε λυπόμουν να σ' εγκαταλείψω. *prima his malis oneras*: Η Άννα είναι η πρωταίτια αυτών των συμφορών, αυτή είναι το πρώτο όργανο της μοίρας για τη δυστυχία της Διδώς (στ. 50 κε).

549. *hosti*: πρέπει να συσχετισθεί προς το αποτέλεσμα, δηλ. το θάνατό της.

550. *non licuit*: δεν της επιτράπηκε από τη μοίρα, δηλ. άλλο επιθυμούσε και άλλο συνέβη. *expertem*: αμέτοχη, όχι πάντοτε, αλλά μετά το θάνατο του Συχαίου. *sine crimine*: κοίτα στ. 19. *expers*, -tis (ex-pars) *alicuius rei*: άμοιρος, αμέτοχος.

551. *dego*, *degi*, *degere* 3: διάγω· *dego vitam*: διάγω, διαβιώ. *more ferae*: ωσάν τα θηρία: όπως ένα άγριο θηρίο, που μέσα στη φωλιά του γνωρίζει τις γλύκες του έρωτα και την αναγκαιότητα του γάμου. Το νόημα φαίνεται να είναι το εξής: δε μπόρεσα μέσα στη βαθείά μοναξιά να ζήσω χωρίς να γνωρίσω τις χαρές του έρωτα, αλλά και χωρίς το έγκλημα. Αν και παραπονείται δηλ. η Διδώ για τη συζυγία, όμως αφήνει να ξεσπάσει το πάθος της, ώστε να λείει ότι χωρίς το συζυγικό κοιτάνα η ζωή

jubebo dare vela ventis? quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Tu, evicta meis lacrimis, tu prima, germana, oneras his malis furentem, atque obicis hosti! Non licuit degere vitam expertem thalami (550) sine crimine, more ferae, nec tangere tales curas! Non servata fides promissa cineri Sychaeo!" Tantos questus rumpebat suo pectore.

να δώσουν τα πανιά τους στον αέρα; πέθανε καλύτερα, όπως σου αξίζει, και με το ξίφος διώξε τη θλίψη.

Εσύ, νικημένη από τα δάκρυά μου, εσύ πρώτη, αδερφή μου, φόρτωσες αυτά τα κακά σ' εμένα την τρελή και με παρέδωσες σαν τροφή στον εχθρό!¹⁵⁴ Δε μου επιτράπηκε από τη μοίρα να περάσω ζωή χωρίς γάμο με έγκλημα (550), όπως τα άγρια ζώα, ούτε ν' αγγίζω: γευθώ τέτοιες φροντίδες! Δε διαφύλαξα την πίστη, που υποσχέθηκα στη στάχτη του Συχαίου». Τόσα μεγάλα παράπονα έβγαξε από το στήθος της.

Ο Αινείας στο καράβι του ονειρεύεται τον Ερμή να του συμβουλεύει την άμεση αναχώρηση (στ. 554 - 570).

Aeneas in celsa puppi jam certus eundi, carpebat somnos, rebus jam paratis rite.

Se obtulit huic in somnis forma dei, redeuntis eodem vultu,

Ο Αινείας στο ψηλό καράβι βέβαιος για την αναχώρηση απολάβαινε τον ύπνο¹⁵⁵, αφού όλα τα πράγματα είχαν ετοιμασθεί όπως έπρεπε.

Του παρουσιάσθηκε στον ύπνο μορφή θεού, που επανέρχotan με την ίδια όψη,

δεν είναι ανθρώπινη, αλλά ζωώδης. Ο Σέρβιος προσθέτει την ακόλουθη πληροφορία: Κατά τον Πλίνιο (Φυσική Ιστορία) οι λύγες, όταν θαθεί ο ένας σύντροφος, ο άλλος δεν ξανασυνδέεται πλέον με άλλο σύντροφο.

552. *cineri Sychaeo*: δηλ. *cineri Sychaeio*, διότι πρόκειται για επίθετο, αλλοιώς θα ήταν *cineri Sychaei*. Η: *promissa Sychaeo, non servata fides cineri*: αν και υποσχέθηκα στο Συχαίο, όμως δεν κράτησα την πίστη μου στη στάχτη του.

553. *rumpebat pectore questus*: κοίτα Αιν. II, 129· III, 246.: τόσο μεγάλους στεναγμούς άφηνε απ' το στήθος της να βγαίνουν.

554. *certus eundi*: δηλ. *certus de-*

sciscendi, σίγουρος για την απαλλαγή του. *eundi* = γεν. γερουνδίου του ρ. eo: πηγαίνω, πορεύομαι. Με το επίθετο *certus* π.χ. *certus mori*: έτοιμος να πεθάνει. Επίσης *certus sceleris*: έτοιμος για το κακούργημα. Η λ. *certus* αντί *cretus* (μτχ. του *cerno* 3: κρίνω, αποφασίζω).

555. *carpebat somnos*: Έτσι προετοιμάζεται το όνειρο, μέσα στο οποίο θα ξαναπαρουσιασθεί στον Αινεία ο Ερμής. Όλα τα απαραίτητα για τη αναχώρησή τους τα είχε όπως έπρεπε τακτοποιήσει ο Αινείας (*rebus rite paratis*). Το εύρημα του ύπνου αποτελεί, λοιπόν, τρόπο «προοικονομίας». *rite*: επίρ. κατά τους ιερούς νόμους· όπως συνηθίζεται· όπως πρέπει, ορθά, καλά.

556. *forma*: μια μορφή και όχι ο

omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crinis flavos et membra decora iuventae:
'nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
nec quae te circum stent deinde pericula cernis?
demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
certa mori, variosque irarum concitat aestus.
non fugis hinc praiceps, dum praecipitare potestas? 565
iam mare turbari trabibus saevasque videbis
conlucere faces, iam fervere litora flammis,
si te his attigerit terris Aurora morantem.

ίδιος ο θεός· οι θεοί παρουσιάζονταν πολύ σπάνια και σε εξαιρετικά κρίσιμες καταστάσεις. *redeuntis eodem vultu*: επανερχομένου με την ίδια όψη όπως μέσα στην πρώτη εμφάνισή του (κοίτα στ. 235). *vultum* και *όχι faciem*, γιατί η όψη ήταν δυνατόν να αλλάζει συχνά, ενώ η *facies* μένει αμετάβλητη.

557. *visa*: του φάνηκε, αλλά δεν ήταν πραγματικότητα· η οπτασία ήταν ονειρική.

558. *omnia Mercurio similis*: δεν ήταν βέβαιος ο Αινείας αν ήταν ο ίδιος ο Ερμής ή κάτι όμοιο με τον Ερμή, γι' αυτό και επισημαίνει επιμέρους ομοιότητες (φωνή, χρώμα, μαλλιά, μέλη κλπ). *omnia* αιτ. του κατάντι. *similis* και *όχι isdem*: ο ίδιος. *vocemque coloremque*: σχήμα ομοιοτέλετο· ο στίχος είναι υπέρμετρος (στο *coloremque* πλεονάζει μετρικά το *que*). (Αιν. II, 69). *vocem*: ο Ερμής ήταν θεός της ευλωτίας.

559. *crines flavos*: είναι ξανθομάλλης ο Ερμής, γιατί είναι πολύ γειτονικός του Ήλιου, από τον οποίο πυρώνεται πολύ. *membra decora iuventae*: ο Ερμής ως θεός των γυμναστικών ασκήσεων ήταν κατά τους Αρχαίους ένα από τα εμβλήματα της νεανικής ομορφιάς. (Οδύσσεια κ', 277).

560. *nate dea*: γεννημένη από θεά·

η μνεία της καταγωγής δεν έχει σκοπό να τον επαινέσει, αντίθετα: ο Ερμής μαλώνει τον Αινεία για την οκνηρία και απραξία του. Βέβαια η κατηγορία για νωθρότητα είναι άδικη, γιατί ο Αινείας τα είχε όλα στην εντέλεια προετοιμάσει. *sub hoc casu*: κάτω απ' την απειλή ενός τόσο μεγάλου κινδύνου.

561. *quae te circum stent pericula*: θα τον περικυκλώσουν σε λίγο οι κίνδυνοι, αλλά η σκιά του Ερμή τους παρασταίνει ως παρόντες (Οδυσ. Ξ', 270· περί γάρ κακά πάντοθεν ἔσθη). *circum stent*, δηλ. *circumstantura sint*: θα σε περιβάλλουν.

562. *demens*: εκφράζει αποδοκιμασία για την αντίληψη εκείνου που δεν ακούει τι γίνεται γύρω του και προτιμάει να κοιμάται. *Zephyros*: γενικά εννοεί τους ανέμους. Ο απόπλους από την Αφρική ήταν αδύνατος, εξαιτίας των Ζεφύρων, δηλ. των δυτικών ανέμων. Τώρα φυσούν ευνοϊκοί.

563. *nefas versat*: αναδεύει σκληρό έγκλημα η Διδώ μέσα στο στήθος της και είναι αποφασισμένη να πεθάνει. Γιατί, λοιπόν, ο Αινείας δεν έχει φόβο για την ερωμένη του; Ποιοί είναι οι δόλοι που εκείνη καταστράνει; Δεν ξέρει ο Αινείας ότι *varium et mutabile semper femina* (στ. 569); Ποιοί, λοιπόν, είναι

similis Mercurio omnia, vocemque, coloremque et flavos crines et membra decora iuventae, visaque est monere ita rursus:

«Nate dea, potes ducere somnos sub hoc casu (560)? nec cernis quae pericula stent circum te deinde? Demens! nec audis Zephyros spirare secundos?»

Illa certa mori versat in pectore dolos dirumque nefas fluctuatque vario aestus irarum. Non fugis hinc praiceps, dum potestas praecipitare? iam videbis mare turbari trabibus facesque saevas conlucere, iam litora fervere

οι δόλοι και ποιά το έγκλημα;

564. *varios irarum concitat aestus*: Πρέπει, λοιπόν, να φοβείται ο Αινείας τη Διδώ, μια και κλυδωνίζεται από την τρικυμία της οργής της. Και είναι δυνατό να συμβεί κάποιο μεγάλο κακό.

565. *non fugis hinc praiceps*: δε φεύγεις από εδώ ολοταχώς; *praiceps*, δηλ. *festinus* επιρ. κατηγορ. τρόπου, αντί: *praecipite*: ολοταχώς. *praecipitare*: απαρέμφ. αντί γεν. γερουνδίου *praecipitandi* εν. *fugam*. *praecipito aliqueam*: επισπεύδω τη φυγή.

566. *trabibus*: δηλ. *navibus* (Αιν. III, 191). Πρόκειται για τα καρχηδονιακά πλοία, που θέλει να στείλει η Διδώ, για να καταδιώξει τους Τρώες. *trabs*, -*abis* θ.γ': δοκός/ ναυς, πλοίο.

567. *conlucere* ή *collucere faces*: Οι δάδες θα προορίζονται (θα εκτινάσσονται) για να πυρπολήσουν τα πλοία των Τρώων (στ. 594). Στο βάθος όμως πρό-

όμοια με τον Ερμή σ' όλα, και στη φωνή και στο χρώμα και στα ξανθά μαλλιά και στα μέλη της χαριτωμένης νιότης, και τον συμβούλεψε για δεύτερη φορά ως εξής:

«Γιε της θεάς, μπορείς να συνεχίζεις τον ύπνο σε τέτοια περίπτωση (560); δεν ξεχωρίζεις πόσοι κίνδυνοι βρίσκονται γύρω σου απλωμένοι; Τρελέ, και δεν ακούς τους Ζέφυρους να φυσούν ευνοϊκοί;

Εκείνη, αποφασισμένη να πεθάνει, αναδεύει στο στήθος της δόλους και σκληρό έγκλημα¹⁵⁶ και αναταράζει τα διάφορα κύματα της οργής της. Δε φεύγει αποδώ βιαστικά, όσο *υπάρχει* η δυνατότητα να φύγεις γρήγορα; θα ιδείς σε λίγο τη θάλασσα να αναταράζεται από δοκάρια πλοία και οι δάδες απειλητικές να φεγγοβολούν, οι ακτές να βράζουν πια από τις φλόγες, αν σ' αγγίξει

κειται για τις φωτιές που θα υψωθούν στον ουρανό και θα καταλάμψουν το περιβάλλον από την πυρά της κηδείας της Διδώς. *fervo*, γεννι, -*ere* 3 ή *ferveo*, *ferbui*, -*ere* 2: ζέω, είμαι θερμός, βράζω.

568. *si te his attigerit*: μίμηση ομηρική (Ιλ. Σ, 268 κε).

569. *heia age*: αυτά τα παρακελευσματικά μόρια έχουν την ίδια σημασία. Πρόκειται επομένως για πλεονασμό. *rumpe moras*: πάμε να χασομεράς. *varium et mutabile*: είναι μια γενική γνώμη, η οποία ασφαλώς προσβάλλει το φύλο και γι' αυτό το σκοπό άλλωστε διατυπώθηκε. Ο Σέρβιος όμως προσθέτει: *sed amat*.

570. *nocti se immiscuit atrae*: Εννοεί ότι το όραμα, η οπτασία που είχε φανεί στον κοιμώμενο Αινεία, ανακατόηκε μέσα στη νύχτα, έφυγε και χάθηκε μέσα στο σκοτάδι. *nocti* και *όχι tenebris*, ε-

heia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
femina.' sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570

Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris
corripit e somno corpus sociosque fatigat:
'praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
solvite vela citi. deus aethere missus ab alto
festinare fugam tortosque incidere funes 575

ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum,
quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
adsis o placidusque iuves et sidera caelo
dextra feras.' dixit vaginaque eripit ensem
fulmineum strictoque ferit retinacula ferro. 580
idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque:

πειδή ο Ερμής, όταν μιλούσε καταγα-
ζόταν από καθαρό φως.

571. *subitis umbris*: είναι η σκοτεινία
που διαδέχθηκε την αίγλη, μέσα στην
οποία ήταν τυλιγμένος ο Θεός. Ίσως
όμως να νοούνται και οι φόβοι, που ο
θεός ενέπνευσε στον Ερμή. Επομένως
umbris: terroribus ή *umbris*: visu noc-
turno: από τη νυχτερινή οπτασία.

572. *corripit e somno corpus*: είναι
σημάδι της επερχόμενης τρικυμίας (Αιν.
III, 176). *corripio*, -ipui, -eptum, -ere 3:
συναρπάζω, αρπάζω. *fatigat*, δηλ. *hor-
tatur, acriter incitat* (Αιν. VI, 533): επι-
πλήττει με κραυγές, με σφοδρότητα τους
αναγκάζει να κινηθούν.

573. *praecipites*: αναφέρεται περισ-
σότερο στο *considerate* παρά στο *vigilate*.
Η ταραχή όμως που παρατηρείται στη
σύνταξη γενικά συντελεί στην απεικόνι-
ση της σύγχυσης, που δημιουργήθηκε
από τη βιασύνη του Αινεία. *viri*: η
προσφώνηση έχει σημασία προτροπής,
ενθάρρυνσης: *παλληκάρια, λεβέντες!*
transtris: δοτική τοπική, από το *con-si-
dite*, αντί: *in transtris*.

574. *solvite vela citi*: λύστε τα πανιά
(που ήταν δεμένα στους ιστούς ή τυ-

λιγμένα), ώστε να αφεθούν τα πλοία
στην πίεση των ανέμων. *citi* επιρ. *κατηγ.*
τρόπου, αντί *cito*.

575. *festinare fugam*: η σύνταξη
αυτή, όπου το αντικείμενο είναι σύ-
στοιχο, είναι ελληνική, γιατί η φυγή
είναι έτσι κι αλλοιώς ταχεία. *incidere
funes*: να κόψουμε τα παλαμάρια, πράγμα
που εκφράζει την ταχύτητα με την οποία
πρέπει να εκτελέσουν οι άνδρες τις
διαταγές του Αινεία, για να αναχωρή-
σουν το συντομότερο.

576. *deus ecce iterum stimulat*: δεν
είναι αλήθεια ότι ο θεός επανήλθε και
δίνει το ερέθισμα, αλλά ο Αινείας επι-
διώκει με την παραστατικότητα αυτή
να εμβάλει το φόβο του θεού στις καρ-
διές των ανδρών του (κοίτα και Αιν.
VI, 46). *sancte deorum* (πρβλ. το ομηρικό
«δία θεάων»). Έμφαση, σα να ήταν α-
κόμη παρών ο θεός. Και πιέζει τον Αι-
νεία να αποπλεύσει αμέσως.

577. *quisquis es*: Ίσως να αναγνώ-
ρισε και να πείσθηκε για την ταυτότητα
του θεού Ερμή (στ. 558), αλλά (σύμφωνα
με τον Τύλλιο στο βιβλίο του «περί της
φύσεως των θεών») πιστεύονταν τρεις

flammis, si te attigerit Aurora
morantem his terris.

— Eia, age, rumpe moras. Fe-
mina varium et mutabile semper.”
Sic fatus se immiscuit atrae nocti
(570).

η Αυγή να χασομεράς σ' αυτές τις χώρες.

Εμπρός, λοιπόν, σταμάτα την χρονο-
τριβή. Η γυναίκα είναι κάτι το άστατο και
ευκολομετάβλητο πάντοτε»¹⁵⁷. Έτσι έχο-
ντας μιλήσει ανακατεύθηκε με τη σκοτεινή
νύχτα (570).

Ο Αινείας ξυπνάει και διατάζει άμεση αναχώρηση (στ. 571 - 583).

Tum vero Aeneas, exterritus
subitis umbris, corripit corpus e
somno fatigatque socios: “Vigilate
praecipites, viri, et considite
transtris; solvite vela citi.

Αλλά τότε ο Αινείας κατάπληκτος απ' την
ξαφνική σκιά αρπάζει το κορμί του απ'
τον ύπνο και συνταράζει τους συντρόφους
του: «Ξυπνάτε γρήγορα, παλληκάρια, και
καθίστε στους πάγκους των κουπιών· λύστε
τα πανιά γρήγορα.

Ecce iterum deus, missus ab
alto aethere, stimulat festinare
fugam incidereque tortos funes.

Ιδού ξανά ο θεός σταλμένος απ' τον
ψηλό αιθέρα μας ερεθίζει να επιταχύνουμε
τη φυγή μας και να κόψουμε τα στριφτά
σχοινιά.

Sancte deorum, sequimur te,
quisquis es, iterumque ovantes
paremus imperio. O adsis juvesque
placidus et feras caelo sidera
dextra!”

Σεβαστέ ανάμεσα στους θεούς, σε α-
κολουθούμε, όποιος κι αν είσαι¹⁵⁸, και ξανά
με ενθουσιασμό υπακούμε στη διαταγή σου.
Ω, μακάρι να μας συμπαραστέκεσαι και να
μας βοηθάς ευνοϊκά και να φέρεις στον
ουρανό τ' αστέρια δεξιά¹⁵⁹!

Dixit eripitque vagina ful-
mineum ensem strictoque ferro
ferit retinacula (580).

Είπε, κι αρπάζει από τη θήκη το α-
στραφτερό του ξίφος και με το στενό σίδερο
χτυπάει τα πρυμνόσχοινα (580).

Idem ardor habet omnes
simul rapiuntque ruuntque; de-

Ο ίδιος ζήλος κυριεύει όλους μαζί και
τα αρπάζουν και ορμούν σε φυγή· εγκατέ-

Ερμές: ο ουράνιος, ο γήινος και ο υπο-
χθόνιος. Άρα *quisquis es* = *quicumque
de tribus* = οποιοσδήποτε απ' τους τρεις.
Ίσως όμως, να μην εννοεί κανέναν
συγκεκριμένο θεό, γι' αυτό και δεν τον
κατονομάζει, μια κι έχει άλλωστε την
πρόθεση να εκφοβίσει τους συντρόφους
του. *iterum paremus*: για πρώτη φορά
υπάκουσαν σε διαταγή του θεού για να
επιδιορθώσουν τα ναυαγισμένα πλοία
τους.

578. *sidera*: πίστευαν ότι τα αστέρια
κατεύθυναν τις θύελλες. Αν όμως *sidera*
= *ventos*, τότε εξαρτώνται οι άνεμοι από
το χρόνο επιτολής των άστρων και ανά-
λογα είναι ήπιοι και ευνοϊκοί ή θυελ-
λώδεις και δυσμενείς.

579. *dextra*: ευνοϊκά για το ταξίδι
μας. Οι Αρχαίοι πίστευαν ότι τ' αστέρια
ασκούσαν μεγάλη επίδραση επάνω στις
καιρικές συνθήκες. *vaginaque eripit en-*

litora deseruere: latet sub classibus aequor,
adnixi torquent spumas et caerula verrunt.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 585

regina e speculis ut primam albescere lucem
vidit et aequatis classem procedere velis
litoraue et vacuos sensit sine remige portus,
terque quaterque manu pectus percussa decorum
flaventisque abscissa comas 'pro Juppiter! ibit
hic' ait 'et nostris inluserit advena regnis? 590
non arma expedient totaque ex urbe sequentur,
deripientque rates alii navalibus? ite,
ferte citi flammis, date tela, impellite remos!

sem: τραβάει το ξίφος από τη θήκη, για να δώσει το παράδειγμα, να μεταδώσει τον ενθουσιασμό.

580. *strictoque* (Οδυσ. κ', 126). Φαίνεται ότι η λ. αυτή πλεονάζει, αφού παραπάνω είπε *vaginaque eripit ensem*, αλλά ίσως η *μτχ. strictus* να σημαίνει εδώ το σφιχτό σίδηρο, το ατσάλινο σπαθί, ή το στενό και κοφτερό σπαθί, ώστε να κοπούν τα πρυμνόσχοινα με μια *retinaculum, i* και συνήθ. *retinacula, -orum* (*retineo*): δεσμά, τα πρυμνόσχοινα.

581. *idem... ardor*: η ίδια ζέση, ο ίδιος ζήλος. *rapiunt*: αρπάζουν βιαστικά ο,τιδήποτε μπορούσε να χρησιμεύει στο να γίνει το σαλπρισμά τους ταχύτερο, ακόμη τραβάνε αρπαχτά και τις άγκυρες. *ruunt*: τρέχουν με ορμή (στα κουπιά) για την αναχώρηση.

582. *litora deseruere*: στο άψε-σβήσε εγκατέλειψαν τις ακτές. Θαμάσια περιγραφή συντονισμένης ταχύτητας στη βιασύνη. *latet sub classibus aequor*: έτσι πυκνά και με ανοιγμένα τα πανιά, όπως τώρα είναι τα πλοία, μοιάζουν πολλά και κρύβουν το πέλαγος, σκεπάζουν τη θάλασσα, η οποία εξαφανίζεται από τα μάτια τους.

583. *adnixi torquent spumas*: κινούνται τόσο γρήγορα τα κουπιά, αφού οι κωπηλάτες στηρίζουν σ' αυτά όλες τις δυνάμεις τους, ώστε το κύμα να στροβιλίζεται (Αιν. III, 208).

584. *prima...* Aurora: είναι προσδιορισμός του χρόνου, της χρονικής στιγμής της ημέρας κι όχι της ημερομηνίας: Μόλις προβάλλει η Αυγή, μόλις αρχίζει να χαράζει. Οι στίχοι 584-585 επαναλαμβάνονται στο IX, 459-60.

585. Η εικόνα αυτή είναι δάνειο από την Ιλιάδα (Λ', 1 και Ω', 695. *Tithoni*: Ο Τιθωνός ήταν αδερφός του Λαομέδοντα ή γιός του, τον οποίο απήγαγε η Ηώς στην Αιθιοπία επειδή τον είχε σφοδρά ερωτευθεί, κι αφού παρακάλεσε το Δία πέτυχε την αθανασία του αγαπημένου της. Λησμόνησε όμως η Ηώς να ζητήσει από το Δία και την αιώνια νεότητα, κι έτσι ο Τιθωνός έγινε υπέργηρος. Οι θεοί του λυπήθηκαν και τον μεταμόρφωσαν σε τέττιγα (:τζιτζικα).

586. *speculis*: από τα παρατηρητήρια, από τις σκοπιές, τις οποίες είχε στην πόλη της. *albescere*: εναρκτικό: λευκάω, αρχίζω να κάνω κάτι λευκό. Σχήμα υπαλλαγής: πρώτα άρχισαν τα

seruere litora: latet aequor sub
classibus; adnixi torquent spumas
et verrunt caerula.

λειψαν τις ακτές: εξαφανίζεται το πέλαγος κάτω από τα καράβια: βάνοντας τα δυνατά τους στριφογυρίζουν τους αφρούς και σαρώνουν τα γαλάζια νερά.

Την αυγή η Διδώ βλέποντας το στόλο του Αινεία να ξεμακραίνει καταριέται για τον αφανισμό του και για αιώνιο μίσος ανάμεσα στα έθνη τους (στ. 584 - 629).

Et jam Aurora prima spargebat terras lumine novo, linquens croceum cubile Tithoni.

Ut primum regina e speculis vidit lucem albescere et classem procedere velis aequatis, sensitque litora et portus vacuos sine remige, percussa manu terque quaterque decorum pectus abscissaque flaventes comas, ait:

Και ήδη η πρώτη Αυγή ράντιζε τις χώρες με φως καινούργιο αφήνοντας την κροκόχρωμη κλίνη του Τιθωνού.

Μόλις η βασίλισσα απ' τις σκοπιές βλέπει το φως ν' ασπρογαλιάζει και το στόλο να προχωρεί με τα πανιά ισοζυγισμένα¹⁶⁰, κι αισθάνθηκε τ' ακρογιαλία και τα λιμάνια άδεια χωρίς κωπηλάτες, αφού χτυπήθηκε με το χέρι της και τρεις και τέσσερες φορές επάνω στο ωραίο της στήθος και ξεερρίζωσε τα ξανθά της μαλλιά, λέει:

"Pro Juppiter! ibit (590) hic et advena inluserit nostris regnis? non expedient arma sequenturque ex tota urbe, alii que diripient rates navalibus? Ite, citi ferte flammis, date vela, impellite remos!

«Ω, για όνομα του Δία! θα φύγει αυτός (590), και ξένος αυτός θα εμπαιξεί το βασίλειό μας;¹⁶¹ δε θα τρέξουν στα όπλα κι από όλη την πόλη δε θα τον καταδιώξουν κι άλλοι δε θ' αρπάζουν τα πλοία από τα αραξοβόλια; Εμπρός, γρήγορα φέρτε πυρσούς, σηκώστε πανιά, σπρώξτε τα κουπιά!

πάντα να φαίνονται λευκά.

587. *aequatis velis*: όταν τα πανιά είναι φουσκωμένα από τον ούριο άνεμο δεν κλίνουν ούτε αριστερά ούτε δεξιά, αλλά ισοσταθούν. Άρα ο στόλος έπλεε πλησίστιος και χωρίς τρικυμία. Το φαινόμενο αυτό επαυξάνει την οδύνη της βασίλισσας. Ο Wagner δίνει την εξής εξήγηση: Όλα τα πλοία έπλεαν με πανομοιότυπα πανιά, ώστε καθώς προχωρούσαν πυκνά, φαινόταν σαν ένα συμπαγές σώμα.

588. *vacuos*: συμφωνεί με τη λ. *portus*, αλλά αναφέρεται και στο ουδέ-

τερο *litora*: υπερισχύει το αρσενικό γένος. *sine remige*: είναι η επεξήγηση του *vacuos*, δηλ. ήταν άδεια από τους κωπηλάτες. Παρατήρησε το πρωθύστερο σχήμα: προτού ιδεί τα πλοία που έπλεαν πια μακριά, όφειλε να ιδεί τα κοντινά, τα κενά.

589. *pectus percussa*: αιτίατ. του κατάτι. αντί: *pectus percussum habens*. *percussa* *μτχ. απόλ. χρονική* (αντί *μτχ. ενεργ. αορ.*: αφού διέσεισε).

590. *pro Juppiter*: ή είναι αναφήνση της οργισμένης ή πιθανώς επικαλείται το Δία, τον οποίο αρχικά με

quid loquor? aut ubi sum? quae mentem insania mutat! 595
 infelix Dido, nunc te facta impia tangunt!
 tum decuit, cum sceptras dabas!... en dextra fidesque,
 quem secum patrios aiunt portare penates!
 quem subiisse umeris confectum aetate parentem!...
 non potui abreptum divellere corpus et undis 600
 spargere, non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
 verum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset!
 quem metui moritura? faces in castra tulissem
 implesemque foros flammis natumque patremque 605
 cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.

την άφιξη του Αινεία είχε παρακαλέσει (Αιν. Ι, 731).

591. *ibit et inluserit*: δηλ. *ibit et inludet*, (σχήμα αντιχρονισμού), αλλά όταν θα φύγει, με τη φυγή του θα έχει συντελεσθεί αμετάκλητα ο εμπαιγμός· γι' αυτό το *inluserit* βρίσκεται σε τετελεσμένο μέλλοντα.

592. *non arma expedient*: αυτά είναι λόγια μαινόμενης, γιατί κανένας που σκέπτεται λογικά, δε διατάζει απόντες· όπως ξέρουμε η βασίλισσα είναι μονάχη. *totaque*: ισχυρή έμφαση.

593. *alii*: καθώς είναι βαλμένο πλάι στο τελευταίο ρήμα μας επιτρέπει να νοήσουμε ως υποκ. και του *expedient* ένα άλλο *alii. navalibus*: δηλ. *de navalibus*, από τις ναυτικές εγκαταστάσεις, από τα караβοστάσια.

594. *date tela*: Η Διδώ διατάζει τους υπηκόους της, που όμως βρίσκονται μακριά της, σα να ήταν δυνατό να εκτελεστούν οι διαταγές της αστραπαία.

595. *ubi sum*: εδώ συνέρχεται στον εαυτό της και αποκτάει συνείδηση για την κατάσταση της. *mutat*: δηλ. *pervertit*: διαστρέφει, διαφθείρει, μου χαλάει το νου.

596. *facta impia*: ήτοι η απιστία του Αινεία.

597. *tum decuit (ev. tangi) cum sceptras dabas*: Τότε έπρεπε η Διδώ να υποπτευθεί την αξιοπιστία ενός απογόνου του Λαομέδοντα. Πότε «τότε»; Κοίτα Αιν. Ι, 572 (θέλετε να εγκατασταθείτε με ίσους με εμάς όρους σε τούτο το βασίλειο) και Αιν. ΙV, 214 (και ως αφέντη της στο βασίλειο πήρε τον Αινεία). *dextra*: το δεξί χέρι, δηλ. η εγγύηση για τις υποσχέσεις. Η ένωση των χεριών ήταν τεκμήριο φιλίας και προστασίας (Αιν. ΙΙΙ, 83· 610). *en*: τονίζει την αγανάκτηση και την ειρωνεία της· συντάσσεται με ονομαστική.

598. *quem*: αναφ. στο εννοούμενο (*fides*) eius hominis, qui... Είναι σε αιτ. ως υποκειμ. του *portare*, ή προληπτικά με έλξη. *Penates*: κοίτα Αιν. Ι, 6.

599. *subiisse*: πως έχει υπομείνει στους ώμους του. (Αιν. ΙΙ, 708). *confectum*: αντίθετα προς το *integer aevi* (Αιν. ΙΙ, 638).

600. *non*: είναι ερωτηματικό: πώς δε μου ήρθε στο νου; *abreptum*: βίαια αποχωρισμένο από τους συντρόφους του. Γιατί δε μπόρεσε να μου έρθει στο νου μέσα στο παλάτι; *corpus*: εν. *Aeneae*.

601. *spargo, -rsi, rsum, -ere* 3:

Quid loquor? aut ubi sum?
 quae insania mutat mentem? In-
 felix Dido, nunc tangunt te impia
 facta! tum decuit, cum dabas
 sceptras... En dextra fidesque,
 quem aiunt portare secum penates
 patrios! quem subiisse umeris
 parentem confectum aetate!...

Non potui divellere corpus
 abreptum et spargere undis (600)?
 non absumere ferro socios, non
 ipsum Ascanium opponereque
 epulandum mensis patriis?

Verum fortuna pugnae fuerat
 anceps. Fuisset! Quem metui
 moritura? Tulissem in castra faces
 implesemque flammis foros, ex-
 stinxem natumque patremque cum
 genere, ipsa dedissem memet su-
 per.

σπείρω, ραίνω, σκορπίζω, *ab-sumo* -mpsi, -mptum, -ere 3: αναλίσκω, χάνω, φονεύω, αφανίζω.

602. *ipsum Ascanium*: γιατί αυτός είναι η αιτία της αναχώρησης (ΙV, 355)· ή για να λυπηθεί ο πατέρας του (ΙΙ 538). *epulandum ponere*: όπως έκαμε η Πρόκνη, που σκότωσε το γιό της 'Ιτυ, επειδή ο σύζυγός της, ο Τηρέας, είχε διαφθείρει την αδερφή της, Φιλομήλα· Βέβαια και υπαινιγμός στο μύθο Ατρέα-Θυέστη. *erulor, -atus sum, -atum, -ari* αποθ. 1: ευωχούμαι, παρακάθημαι σε γεύμα, δειπνώ, τρώγω.

603. *fuerat*: οριστική με σημασία δυνητικής έγκλισης. *fuisset*: παραχωρητική υποτακτική (*modus concessivus*). ας είχε γίνει, λίγο μ' ενδιαφέρει, αδιάφορο!

Τι, λέω; ή πού βρίσκομαι; ποια παραφροσύνη μου αλλάζει το νού; Δύστυχη Διδώ, σ' αγγίζουν οι ασεβείς πράξεις σου! τότε έπρεπε, όταν έδινες τα σκήπτρα... Να το χέρι του και η πίστη *αυτουνού* που λένε πως κουβαλάει μαζί του τους εφέστιους θεούς της πατρίδας του! που έχει σηκώσει στους ώμους του τον πατέρα του, καταβλημένον από την ηλικία!...

Πώς δε μπόρεσα να καταξεσχίσω το κορμί του, αφού τον άρπαξα, και να το σκορπίσω (600) στα κύματα; ούτε ν' αφανίσω με ξίφος τους συντρόφους του ούτε τον ίδιο τον Ασκάνιο και να τον προσφέρω για γεύμα στο τραπέζι του πατέρα του;

Αλλά η τύχη της μάχης θα ήταν αβέβαια. Ας είχε γίνει! Τι θα είχα να φοβηθώ ως μελλοθάνατη; θα είχα φέρει στο στρατόπεδο δαυλούς και θα είχα γεμίσει με φωτιές τα καταστρώματα των πλοίων και θα είχα εξαφανίσει και γιο και πατέρα με τη γενιά τους, εγώ η ίδια θα είχα ριχθεί από πάνω.

604. *in castra tulissem*: στρατόπεδο λέγει τα πλοία, στο στόλο (*in castra nautica*: στο ναυτικό στρατόπεδο, τα αγκυροβολημένα πλοία), διότι στον επόμενο στίχο λέει: «θα είχα γεμίσει με φλόγες τους διαδρόμους, δηλ. των πλοίων (Αιν. ΙΙΙ, 519).

605. *foros*: τα καταστρώματα, τη γέφυρα του καταστρώματος, τα εδάλια και οι διάδρομοι ανάμεσα σ' αυτά τα ίδια τα πλοία. *forus, i a. β'*: το εδάλιο του πλοίου, ο πάγκος, αλλά χρησιμοποιείται μόνο στον πληθυντικό.

606. *cum genere*: ώστε να μην απομείνει τίποτε απ' το γένος του Αινεία. *exstinxem*: συγκεκριμένος τύπος, αντί: *exstinxissem* (Αιν. Ι, 201· 682). *super*: επίρρημα: επάνω, υπεράνω, από πάνω.

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
tuque harum interpres curarum et conscia Juno,
nocturnisque Hecate triviis ulutata per urbes,
et dirae ultrices et di morientis Elissae, 610
accipite haec meritumque malis advertite numen
et nostras audite preces. si tangere portus
infandum caput ac terris adnare necesse est
et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret,
at bello audacis populi vexatus et armis, 615
finibus extorris, complexu avulsus Iuli
auxilium imploret videatque indigna suorum

memet ipsa dedisset: λέγεται με περιπά-
θεια· έτσι θα εύρισκε τη λύτρωση.

607. sol: αρχίζει με δεήσεις ή καλύ-
τερα με κατάρες: επικαλείται τον Ήλιο,
γιατί σ' αυτό το θεό παρέδιναν για τι-
μωρία εκείνους που έκαναν κάποιο α-
νοσιούργημα (Πρβλ. Ιλ. Γ', 277: 'Ή-
λιός θ', ὅς πάντ' ἔφορᾷ καί πάντ' ἔ-
πακούεις»). Στο στ. 58 θυσιάσε στη θεό-
τητα του Διονύσου.

608. interpretes harum curarum: η
οποία έχει κάμει τη μεσίτρια σε τούτα
τα βάσανα, που υποφέρω, ήτοι στις ε-
ρωτικές μου συμφορές. conscia Juno: ε-
πικαλείται την Ήρα, γιατί αυτή προ-
στατεύει το γάμο, ο οποίος τώρα χάλασε,
και αυτή ήταν μάρτυρας. Άξιο προ-
σοχής ότι δεν αναφέρει το σχετικό ε-
πίθετο της Ήρας Pronuba. Ο Σέρβιος
παρατηρεί: siluit rem turpem: αποσιωπά
το αισχρό πράγμα.

609. Hecate: Πρωτότερα (στ. 511)
η Εκάτη είχε προσκαλεσθεί μέσα στις
κραυγές στους διαδρόμους του παλατιού,
όπου η Διδώ έκανε τα μάγια. Τώρα εδώ
προσκαλείται ως εκδικήτρια (Αιν. II, 23-
40 trivialis dea; VI, 13-35). nocturnis triviis:
στα τριςστρατα κατά τη νύχτα, δηλ.
nocturnis ως επιρρ. κατηγορούμενο του
χρόνου αντί noctu. ululata: αφού προ-
σκληθήκε με ουρλιάσματα.

610. Dirae: Αραί, κατάρες, Ερινύες·
λέγεται καταχρηστικά αντί: furiae, γιατί
οι Dirae είναι στον ουρανό (Αιν. XII,
845), οι Furiae (:Ερινύες), στη γη και
οι Ευμενίδες στον Άδη. Αλλά οι ποι-
ητές συγχέουν τα ονόματα αυτά. ultrices:
τιμωρός του φονιά ήταν η Τισιφώνη
(τίσις, φόνος). di morientis Elissae: ή
Manes (ψυχές, πνεύματα), δηλ. ευμενείς
προς αυτή που πεθαίνει. Κατά το Σέρβιο,
πιθανώς προσκαλεί τους θεούς, που τους
έλεγαν «αναιρετικούς», ήτοι τον Άρη
και τον Κρόνο, οι οποίοι έκοβαν το
νήμα της ζωής με τις ακτίνες τους.

611. accipite: δηλ. animis audite
haec: ακούστε, συλλογισθείτε αυτά που
πάσχω. Ο Benoit ερμηνεύει: Προσέξτε
αυτά τα δεινά και στρέψτε τη δύναμή
σας αντάξια (σα να οφείλετε, γιατί πά-
σχω άδικα), για να πάρετε εκδίκηση
για τις συμφορές μου. Και ο Wagner:
Είναι σα να λέει: χάνομαι χωρίς να το
αξίζω, εκδικηθείτε για το θάνατό μου.

612. audite preces: αλλά δεν πρό-
κειται για δεήσεις: αυτά που θα πει
(612-629) είναι κατάρες.

613. infandum caput: δηλ. ο Αινείας·
ακόμη και στην κατάρα σιχάίνεται ν'
αναφέρει το όνομά του. si necesse est:
αν είναι μοιραίο, αν το θέλουν τα πε-
ρωμένα. adnare: ρήμα σχετικό με το

Sol, qui lustras flammis
omnia opera terrarum, tuque
Juno, interpretes et conscia harum
curarum, Hecateque ulutata per
urbes triviis nocturnis et dirae ul-
trices et di Elissae morientis (610),
accipite haec advertiteque malis
meritum numen, et audite nostra
preces!

Si est necesse infandum caput
tangere portus ac adnare terris,
et fata Jovis sic poscunt, hic ter-
minus haeret, at vexatus bello et
armis audacis populi, extorris fi-
nibus, avulsus complexu Iuli,
auxilium impleret videatque in-
digna funera suorum, nec, se

νανάγιο: adno I: προσνήχομαι, προ-
σπλέω, με κάθε μέσο πλέω προς τις α-
κτές.

614. fata: οι αποφάσεις, τα όσα είπε.
Εδώ ως μτχ. παθ. παρακ. του for = φημί,
λέγω. fata = voluntas Iovis: η βούληση
του Δία (βλέπε Αιν. III, 251-717 και Ιλ.
P', 321: Διός αἴσα). terminus: ενν. fa-
torum Aeneae ή navigationis Aeneae,
δηλ. η Ιταλία. Εάν αυτό το τέρμα των
πεπρωμένων του Αινεία, ή: του πλου
του Αινεία, είναι αμετάκλητα καθορι-
σμένο.

615. audacis (δηλ. fortis) populi: δηλ.
των Ρουτούλων (VII, 409) vexatus: βαριά
κακοπαθημένος (κοίτα Σημείωση),
ρημαγμένος.

616. finibus extorris: αν ανάστατος
βρεθεί μακριά απ' τη χώρα (όπου θα
έχει εγκατασταθεί). Δηλ. αν ταξιδέψει
μακριά από τη χώρα του (το Λάτιο) προς

Ήλιε, που φωτίζεις με τις φλόγες σου
όλα τα έργα των χωρών, και συ, Ήρα, με-
σίτρια και μαρτύρισσα σε τούτα τα βάσανα,
και συ Εκάτη, που σε φωνάζουν με ουρλιά-
σματα ανάμεσα στις πόλεις μέσα στα τρί-
στρατα τη νύχτα, και σεις Ερινύες εκδική-
τρες, και σεις θεοί της Ελίσσας, που πεθαίνει
(610), δεχθείτε αυτά και στρέψτε στα κακά
αντάξια τη δύναμή σας, κι ακούστε τις πα-
ρακλήσεις μου!

Αν είναι ανάγκη το καταραμένο εκείνο
κεφάλι ν' αγγίζει λιμάνι και ν' αράξει στη
στεριά, και του Δία οι αποφάσεις έτσι το
αξιώνουν, κι αν αυτό το τέρμα του έχει
ορισθεί¹⁶², και αν κακοπάθει από τον πό-
λεμο¹⁶³ και τα όπλα γενναίου λαού, κι αν
είναι εκτοπισμένος από τη χώρα του, αν
είναι αποσπασμένος από την αγκαλιά του
Ιούλου, για βοήθεια ας παρακαλεί κι ας
ιδει ανάξιους θανάτους των δικών του, κι

τη χώρα του Ευάνδρου και του Τάρχωνα,
από τους οποίους θα ζητήσει βοήθεια.
extorris, is, e (ex, terra): εκτοπισμένος,
εξωσμένος. complexu avulsus Iuli: θα α-
ποχωρισθεί από την αγκαλιά του τον
Ίουλο, ωσάν κάποιιο να του τον έχουν
αρπάξει. Η Διδώ ξέρει πόσο ο Αινείας
αγαπάει το γιό του.

617. auxilium: από τον Ευάνδρο κι
από τους Τούσκους. Εκεί ας καταντήσει,
σ' αυτό τον εξευτελισμό, να ικετεύει
ασήμαντους αρχηγούς για βοήθεια: im-
ploro auxilium ab aliquo: ικετεύω για
βοήθεια κάποιιο. H: imploro aliquem
in ή ad auxilium. indigna suorum funera:
σχήμα υπαλλαγής, αντί: funera indi-
gnorum suorum (δηλ. sociorum): εννοεί
το θάνατο του Πάλλαντα και των άλλων
(Αιν. VII, 819-828).

618. pacis iniquae: η συνθήκη ειρή-

funera, nec, cum se sub leges pacis iniquae
tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
exercete odiis cinerique haec mittite nostro
munera. nullus amor populis nec foedera sunt!
exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
litora litoribus contraria, fluctibus undas
imprecor, arma armis! pugnent ipsique nepotesque.

νης ήταν αισχρή, επειδή ο νικητής επέβαλε στον ηττημένο να χάσει τη γλώσσα του, τον τρόπο ενδυμασίας του, το όνομά του κλπ. αποδεχόμενος τα α-ντίστοιχα του νικητή (Αιν. XII, 823).

619. *fruatur*: Κατά την παράδοση ο Αινείας βασίλεψε μόνο για τρία χρόνια, γιατί πολεμώντας εναντίον των Ετρούσκων πνίγηκε στο Νουμίκιο ποταμό.

620. *ante diem*: από της ημέρας του, προτού η ανάγκη, δηλ. το πεπρωμένο φέρει το «μόρσιμον ήμαρ» πρόωρα. *mediaque*: δηλ. σε άγνωστο μέρος, αφού το ποτάμι, όπου θα πνιγεί ο Αινείας, θα ξεβράσει το πτώμα του σε κάποια αμμουδιά στη θάλασσα.

621. *haec precor*, δηλ. *imprecor*: αυτά καταριέμαι. *cum sanguine*: αυτές τις κατάρες τις δένω κάνοντας σπονδή (*fundo*) με το αίμα μου, πεθαίνοντας.

622. *tum vos*: από εδώ αρχίζει άλλη κατάρα για το γένος του Αινεία και τους Τρώες γενικότερα, και αναθέτει στους συμπολίτες της, τους Τυρίους, χρέος για την πραγματοποίηση της κατάρας.

623. *exercete*: με τις εχθρότητές σας εναντίον τους να ταλαιπωρείτε όλο το μελλοντικό γένος τους. Είναι μια κατάρα που οδήγησε στους εξοντωτικούς για την Καρχηδόνα γνωστούς ως Καρχη-

δόνιους πολέμους.

624. *munera*: Η Διδώ θέλει να πει ότι η είδηση για τους πολέμους, που θα έχουν οι απόγονοι τον Αινεία από μεριάς Καρχηδονίων, θα είναι για την ψυχή της η πιο ευάρεστη προσφορά. Κοίτα Σημείωση. Η ιδέα τούτη είναι εκφρασμένη καλύτερα στο Αιν. XI, 180-181: ο Εύανδρος θέλει να φέρει στη σκιά του γιού του την είδηση για το θάνατο του Τύρνου. *nullus amor populis* (ενν. *Afris et Romanis esto*) καμιά φιλία ανάμεσα στους λαούς αυτούς, τους Αφρικανούς και τους Ρωμαίους να μην υπάρξει. *sunto* αντί ευχετ. υποτακτ. *sint*.

625. *exoriare*, αντί: *exoriatur*, δηλ. ευχετ. υποτακτ.: εννοεί τον Αννίβα, ο οποίος θα περάσει μέσα από όλη την Ιταλία με φωτιά και σίδηρο. Η Διδώ διψάει για εκδίκηση. Αυτή η αποστροφή προς αυτά που η Διδώ επιθυμεί και μοιάζει να τα προβλέπει χωρίς να το ξέρει, δίνει στην έκφραση πολύ μεγάλη δύναμη. *ex ossibus*: αντί: από τη στάχτη μου. Ο Σέρβιος εξηγεί: Εδώ υπόκειται η θεωρία του Αναξαγόρα για την «ομοιομέρειαν» τα πρωταρχικά στοιχεία της ύλης είναι μεταξύ τους όμοια και όμοια προς όλα τα πράγματα, τα οποία αποτελούνται από τέτοια στοιχεία. Οι

tradiderit sub leges iniquae pacis,
fruatur regno aut optata luce, sed
cadat ante diem inhumatusque
media arena (620).

Haec precor, hanc extremam
vocem fundo cum sanguine.

Tum vos, o Tyrii, exercete
odiis stirpem et omne futurum
genus mittiteque haec munera
nostro cineri. Nullus amor nec
foedera sunt populis!

Ex nostris ossibus exoriare
aliquis ultor, qui sequare Dar-
danios colonos face ferroque, se
dabunt vires nunc, olim, quo-
cumque tempore.

Imprecor litora contraria li-
toribus, undas fluctibus, arma
armis! pugnent ipsique nepotes-
que."

«ομοιομερία» του Αναξαγόρα αντι-στοιχούν προς τα χημικά στοιχεία. Δηλ. η Διδώ σκέπτεται ότι τα στοιχεία της δικής της ύπαρξης, ήτοι το αίμα, ο μυελός, τα οστά κλπ, θα μεταδοθούν σε κάποιον απόγονό της (π.χ. τον Αννίβα) και έτσι πιστεύει ότι μέσα από εκείνον θα είναι η ίδια που θα πολεμάει τους Ρωμαίους και μέσα απ' αυτούς τον ίδιο τον Αινεία.

626. *face ferroque*: πυρπολώντας, σφάζοντας και καταστρέφοντας τις πόλεις της Ιταλίας. *sequare*, αντί: *sequere* ή *sequitur*.

627. *nunc, olim*: τώρα, βραδύτερα
Δ. Γ. Γεωργοβασίλη Βιργιλίου «Αινείας»

ούτε, κι όταν θα έχει παραδοθεί κάτω από νόμους αισχρής ειρήνης, ν' απολάβει βασιλείο ή το ποθητό φως, αλλά να πέσει πριν τη μέρα του¹⁶⁴ κι άταφος να μένει ανάμεσα στην αμμουδιά¹⁶⁵ (620).

Αυτά παρακαλέμαι, αυτή τη στερνή φωνή χύνω μαζί με το αίμα μου.

Τότε εσείς, Τύριοι, να βασανίζετε με τα μίση σας τη ρίζα κι όλο το μελλοντικό γένος του και να στέλνετε αυτά ως δώρα στη στάχτη μου¹⁶⁶. Καμιά αγάπη, κι ούτε συνθήκες να υπάρχουν ανάμεσα στους δυο λαούς!

Μέσα απ' τα κόκκαλά μου ας αναστηθεί κάποιος εκδικητής, που θα καταδιώκει τους Δαρδάνιους αποίκους με φωτιά και σίδηρο, και θα τού δίνονται δυνάμεις τώρα, αργότερα, και σ' οποιοδήποτε καιρό.

Καταριέμαι οι ακτές μας να είναι εχθρικές στις ακτές τους, τα κύματά μας στα κύματά τους, τα όπλα μας στα όπλα τους! ας μάχονται και οι ίδιοι¹⁶⁷ και τ' αγγόνια τους!

και γενικά όλο τον καιρό, πάντοτε: οι Καρχηδόνιοι να μπορούν οποτεδήποτε να ανανεώνουν τους πολέμους τους εναντίον των Ρωμαίων. Δηλ. *pugnent ipsique nepotesque*: να πολεμάνε και οι ίδιοι και τ' αγγόνια τους. *se dabunt*: αυτοπαθές: θα του προσφέρονται από μόνες τους οι δυνάμεις.

628. *litora litoribus contraria*: Στις συνθήκες είχε προβλεφθεί ούτε οι Ρωμαίοι να μπορούν να πλησιάζουν στις καρχηδονιακές ακτές ούτε οι Καρχηδόνιοι στις ρωμαϊκές! Μπορεί όμως αυτό να λέγεται για τις ναυμαχίες, που είχαν γίνει ανάμεσα στους Ρωμαίους και τους

Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630
 invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
 tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei,
 namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 'Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
 dic corpus properet fluviali spargere lympha 635
 et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
 sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 perficere est animus finemque imponere curis
 Dardaniique rogam capitis permittere flammae.' 640

Αφρικανούς. *fluctibus undas*: imprecor: 'Ίσως να εννοεί ότι με συνθήκη είχε ορισθεί ότι τα σύνορα Ρωμαίων - Καρχηδονίων θα βρίσκονται στην Κορσική.

629. *imprecor*: αποθ. I: εύχομαι, καταράμαι, καταριέμαι. *pugnent ipsi*: Πιθανώς εννοεί τους εμφύλιους - πολιτικούς πολέμους κατά την εποχή του Βιργιλίου. Ο Wagner σημειώνει: "ipsi, qui nunc sunt, Karthaginienses et Aeneadae", ενώ ο Benoist εννοεί τους δύο λαούς, κατά την εποχή της Διδώς. Δηλ. η Διδώ επιθυμεί να ανάψει από τούτη τη στιγμή το μίσος ανάμεσα στους δύο λαούς και να διαιωμισθεί.

630. *Haec ait... versabat*: Αυτός ο εκφραστικός τρόπος αρέσει στο Βιργίλιο και τον επαναλαμβάνει συχνά (κοίτα Αιν. V, 701-720 κλπ). verso 1 (θαμιστικό του verso): στρέφω κάτι συνεχώς, περιστρέφω, στριφογυρίζω. Το ρήμα ζωγραφίζει την ύπιστη αγωνία και ταραχή της Διδώς.

631. *abrumpere lucem*: αντί vitam: ν' αποκόψει το νήμα της μισητής ζωής της.

632. *breviter*: γρήγορα, επισπεύδοντας το θάνατο. Έτσι όμως με το εύρημα αυτό δημιουργεί και μια αιτία, ώστε η Άννα να χρονοτριβήσει να έρθει προς

τη Διδώ, οπότε και αυτή βρίσκει τον καιρό που χρειάζεται. *Barcen* σε ελληνική αιτ. Το όνομα Barce ήταν δοσμένο σε μια πόλη της Λιβύης, αλλά όπως μας πληροφορεί ο Σέρβιος, αυτό ήταν το όνομα της οικογένειας του Αννίβα (ο πατέρας του: Hamilcar Barca).

633. *suam* ενν. *nutricem*, την τροφή, την παραμάννα της. Κανονικά θα έπρεπε αντί *suam* να γράφει *eius patria antiqua*: δηλ. στην Τύρο. *cinis ater habebat*: η φράση είναι μεταφερμένη από τις ελληνικές επιτύμβιες επιγραφές. Ο Forbiger δανείστηκε δύο επιγράμματα από την Ελληνική Ανθολογία. «Υἱόν ὑπερθύμου Εὐαίμονος - ἦδε κόνις κατέχει» και «Εὐρύπυλον κρύπτει δακρυόεσσα κόνις».

634. *huc siste*: προς τα δω οδήγησε... Ο Σέρβιος επισιτά την προσοχή μας στην ομοιότητα - και γι' αυτό στη σύγχυση - των ρημάτων στο και *sisto*, τα οποία όμως έχουν διαφορετική σημασία.

635. *properet*: βουλευτική υποτακτική. Με το τέχνασμα τούτο πετυχαίνει η Διδώ να φαίνεται ότι βιάζεται, αλλά πραγματικά να κερδίζει το χρόνο που θέλει. *fluviali lympha*: Όσοι πρόσφεραν θυσίες στους θεούς του Άδη ραντίζονταν με νερό, ενώ όσοι θυσίαζαν στους

Η Διδώ στέλνει τη Βάρκη, την παραμάννα, για να φωνάξει την Άννα τάχα για θυσία, ενώ η ίδια πέφτει στη φωτιά και με το ξίφος αυτοκτονεί (στ. 630 - 671).

Haec ait, et versabat animum in omnes partes (630), quaerens abrumpere quamprimum invisam lucem. Tum adfata breviter Barcen, nutricem Sychaei, namque ater cinis habebat suam antiqua patria:

"Nutrix cara mihi, siste huc Annam sororem; dic properet spargere corpus fluviali lympha, et ducat secum pecudes et monstrata piacula; sic veniat, tuque ipsa tege tempora pia vitta.

Animus est perficere sacra Stygio Jovi, quae, incepta rite, paravi, imponereque finem curis permittereque flammae rogam Dardanii capitis." (640).

Αυτά λέει, και στριφογυρίζει το πνεύμα της σ' όλα τα μέρη (630), ζητώντας ν' αποκόψει το γρηγορότερο το μισητό φως της. Έπειτα μίλησε σύντομα στη Βάρκη, την παραμάννα του Συχαιού, γιατί η μαύρη στάχτη κρούσε τη δική της στην αρχαία της πατρίδα:

«Παραμάννα, αγαπητή μου, οδήγα εδώ την Άννα, την αδερφή μου· πες της να τρέξει να ραντίσει το σώμα της με ποταμίσιο νερό και να φέρει μαζί της τα ζώα και τα όσα υποδείχθηκαν για τον εξιλασμό· έτσι ας έρθει, και συ η ίδια σκέπασε τους κροτάφους σου με ευλαβική ταινία.

Έχω σκοπό ν' αποτελειώσω τις τελετές προς τιμήν του Στύγιου Δία¹⁶⁸, τις οποίες, αφού άρχισα όπως συνηθίζεται, τις ετοίμασα και να βάλω τέρμα στις σκοτούρες (μου και να εμπιστευθώ στη φλόγα τον αφανισμό της Δαρδάνιας κεφαλής)» (640).

απάνω θεούς, εκείνοι λούζονταν. *lympha*, αε θ: νάμα, υγρό, νερό.

636. *monstrata*: Η όσα είχε υποδείξει η Διδώ, ή όσα η ιέρεια (Σέρβιος). Οι Wagner και Benoist δέχονται τη δεύτερη εκδοχή. (Αιν. IV, 498). *piaculum*, i ου.: ιλασμός, εξιλασμός, εξαγνισμός, καθαρισμός, ό,τι είναι αναγκαίο για την εξιλαστήρια θυσία.

637. *sic veniat*: δηλ. όπως διατάχθηκε: ούτε να στείλει πρωτότερα τα ζώα ούτε να έρθει προτού ραντισθεί με ποταμίσιο νερό. *tege*: δηλ. tu corona, εσύ στεφάνωνε: για να χρονοτριβήσει κι αυτή.

638. *sacra*: αυτά που πρόβουν στους θεούς. *Stygio Jovi*: δηλ. στον Πλούτωνα («Ζεύς καταχθόνιος» Ιλ. I, 457). Έτσι

καλείται και η Περσεφόνη: *Juno inferna* (Αιν. VI, 138) και *Juno Stygia*. *incepta*: τις άρχισε από το στ. 504 κε.

639. *perficere*: γιατί, όσο ήταν παρών ο Αινείας, δεν ήταν εντελώς απελπισμένη κι έτσι δεν αποφάσισε το θάνατό της· τώρα όμως θα εκτελέσει ανυπόβητα το σχέδιό της. *curis*: οι σκοτούρες (:θλίψεις) προέρχονται γενικά από το ναυαγισμένο έρωτά της ή από το έργο, που έχει αρχίσει;

640. *Dardanii rogam capitis*: Πρόκειται για την πυρά, επάνω στην οποία είχε ρίξει την εικόνα του Αινεία (στ. 509), ο οποίος παρασταινόταν μόνο ως προς το κεφάλι. Με τέχνη παρασταινεί σα θάνατο του Αινεία το δικό της αφανισμό, για να μη προκαλέσει υποψίες.

sic ait. illa gradum studio celebrabat anili.
at trepida et coeptis immanibus effera Dido,
sanguineam volvens aciem maculisque tremantis
interfusa genas et pallida morte futura,
interiora domus inrumpit limina et altos
conscendit furibunda rogos ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
conspexit, paulum lacrimis et mente morata
incubuitque toro dixitque novissima verba:
'dulces exuviae, dum fata deusque sinebant,
accipite hanc animam meque his exsolvite curis.

645

650

rogus, i a. και rogam, i: πυρά/δυνατός αφανισμός.

641. *celerabat*: O Mediceus κώδικας έχει τη γραφή: cele(b)rabat anili, ενώ ο Palatinus αντίθετα: celebrabat anilem. Ο Σέρβιος γνωρίζει και τις δύο αυτές γραφές. Μόνο ο Ribbeck δέχεται τη γραφή celebrabat, ενώ όλοι οι άλλοι εκδότες μοιράζονται ανάμεσα στο anilem και anili. Εμείς ακολουθούμε τη γραφή που γνωρίζουν οι Δωνάτος και Σέρβιος και η οποία μας φαίνεται δικαιολογημένη: ανάλογα προς τις δυνάμεις της ηλικίας: ανάλογα προς το ζήλο, που συνήθως επιδείχνουν οι γριές.

642. *trepida*: δηλ. τρέχοντας, γιατί σα μελλοθάνατη, δεν αισθανόταν κανένα φόβο. *coeptis immanibus effera*: μανιάζοντας, υπερβολικά άγρια από τις θηριώδεις σκέψεις της.

643. *sanguineam*: μ' αυτό τον τρόπο, δηλ. κόκκινη σαν αιμάτινη, φαίνεται εξαγριωμένη στην όψη, στις χειρονομίες και στη φωνή. s. *volvens aciem*: κινώντας διαρκώς άγρια τα αιματώδη μάτια της. Εδώ *acies*: oculi, διότι τα βλέμματα είναι οξεία, διαπεραστικά.

644. *interfusa genas*: αιτιατική της αναφοράς: *habens genas interfusas*. *pallida*: ωχρότερη από όσο είναι οι άν-

θρωποι μετά το θάνατό τους. Ίσως όμως είναι ωχρή εξαιτίας του οιωνού για το θάνατό της, τον οποίο ήδη συναισθάνεται να πλησιάζει.

645. *interiora domus irrumpit*: ορμάει με βία μέσα στα εσωτερικά διαμερίσματα του ανακτόρου. *domus* γεν. ενικού (Αιν. IV στ. 494 και 504).

646. *furibunda*: ομοιάζοντας με μαινόμενη. *recludo*, -si, -sum, -ere 3: ανοίγω, γυμνώνω.

647. *quaesitum* δηλ. *acceptum*: το οποίο δέχθηκε. Η Διδώ είχε λάβει από τον Αινεία σαν ενθύμιο για τα ανδραγαθήματά του, αλλά και σαν τεκμήριο του έρωτά τους, το ξίφος, που εκείνος χρησιμοποιούσε στις μάχες: εκείνη σαν αντάλλαγμα τού είχε δωρίσει ξίφος διακοσμημένο με Τύριο ίασπη (στ. 261). Αυτό το νόημα επιτρέπουν οι υπαινιγμοί που γίνονται από άλλους συγγραφείς της αρχαιότητας (Οβίδιος, Ηρωίδες, VII, 184, 195: Silius, VIII, 149). *in usus*: ότι δεν έπρεπε να το χρησιμοποιήσει για το σκοπό αυτό.

648. *Iliacas vestes*: Κοίτα Αιν. I, 647-656. Πρόκειται για τα φορέματα που της είχε προσφέρει ως δώρα ο Αινείας: τον πέπλο και την καλύπτρα της Ελένης, το σκήπτρο, το περιδέραιο, οι δύο στέ-

Sic ait. Illa celerabat gradum
anili studio.

At Dido, trepida et effera
immanibus coeptis, volvens san-
guineam aciem interfusaque ma-
culis tremantes genas et pallida
futura morte inrumpit interiora
limina domus et furibunda con-
scendit altos rogos recluditque
Dardanium ensem, munus quaesitum non in hos usus.

Hic, postquam conspexit I-
liacas vestes notumque cubile,
morata paulum lacrimis et mente,
incubuitque toro, dixitque novis-
sima verba (650):

"Dulces exuviae, dum fata
deusque sinebant, accipite hanc
animam exsolviteque me his curis.

φανοί με τους μαργαρίτες. *cubile*: εννοεί τον κοιτώνα, όπου γεύοταν τον έρωτά της με τον Αινεία.

649. *lacrimis et mente morata*: σταμάτησε μια στιγμή για να κλάψει και για να επαναφέρει στο νου της τα θλιβερά ενθύμια.

650. *incubuit toro*: στηρίχθηκε, ξάπλωσε στο κρεβάτι. Εδώ όπου η Διδώ απευθύνει προς τα φορέματά της τον ύστατο χαιρετισμό, ο αρχαίος τραγικός θα είχε συνθέσει έναν κομμό.

651. *deus*: ή ο Δίας που διέταξε τον Αινεία ν' αναχωρήσει, ή ο Έρωτας, ή η Μοίρα. Κατά το Wagner οι λ. «θεός» και «δαίμων» συχνά νοούνται σαν θεία δύναμη, που κυβερνάει τα ανθρώπινα: *deus*: η θεότητα (γενικά). *sinebant*: Ο

Έτσι λέει. Εκείνη τάχυνε το βήμα με γεροντίστικο ζήλο.

Αλλά η Διδώ, τρέχοντας και εξαγριωμένη για τις θηριώδεις σκέψεις της περιστρέφοντας τα αιματώδη μάτια της και σπαρμένη με κηλίδες στα τρεμουλιαστά μάγουλά της, και ωχρή από το μέλλοντα θάνατό της ορμάει μέσα στα εσωτερικά διαμερίσματα του παλατιού και μαινόμενη ανεβαίνει στην ψηλή πυρά και γυμνώνει Δαρδανικό σπαθί¹⁶⁹, δώρο που το είχε ζητήσει όχι για τέτοια χρήση.

Τότε, όταν παρατήρησε τα Ιλιακά φορέματά της και το γνωστό της κρεβάτι, αφού κράτησε για λίγο τα δάκρυα και τη σκέψη της, έπεσε επάνω στο κρεβάτι και είπε *τούτα* τα στερνά λόγια (650):

«Γλυκά μου φορέματα, όσο η μοίρα κι ο θεός το επέτρεπαν, δεχθείτε αυτή την ψυχή¹⁷⁰ κι εμένα λυτρώστε με απ' αυτούς τους πόνους.

Mediceus και ο Palatinus κώδ. έχουν τη γραφή *sinebat*. Ο Wagner διόρθωσε *sinebant*, ώστε το ρήμα να συμφωνεί με το πλήθος των δυνάμεων (μοίρα, θεός) που επέτρεπαν.

652. *hanc animam*: αυτό το αίμα, αυτή τη ζωή που χύνεται μαζί με το αίμα. *exsolvite curis*: απολύστε με, απαλλάξτε με από τις μέριμνες: ωσάν οι φροντίδες (του έρωτα) να ήταν γι' αυτήν αλυσίδες που την κρατούσαν δεμένη.

653. *vixi*: απολογείται, διότι έκοψε τη ζωή της πρόωρα. Ο Σέρβιος προσθέτει: Σύμφωνα με τον Πλάτωνα τιμωρούνται αυστηρά οι ψυχές εκείνων, οι οποίοι εγκαταλείπουν θεληματικά τη ζωή πρόωρα.

vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
et nunc magna mei sub terras ibit imago.
urbem praeclaram statui, mea moenia vidi, 655
ulta virum poenas inimico a fratre recepi,
felix, heu! nimium felix, si litora tantum
numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.
dixit et os impressa toro 'moriemur inultae,
sed moriamur' ait: 'sic, sic iuvat ire sub umbras. 660
hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'
dixerat, atque illam media inter talia ferro
conlapsam aspiciunt comites ensemque cruore

654. **magna imago**: με τη σκέψη εκείνων, οι οποίοι δεν την είδαν, αλλά τη γνώρισαν μόνο από τα έργα της. Κοίτα Σημείωση. **mei** είναι γεν. προσωπ. αντωνυμίας (ορθά το **mei** και όχι **mea**). Θα πάει στον κάτω κόσμο όχι η σκιά της Διδώς, αλλά η σκιά αυτού που εκείνη ήταν.

655. **urbem praeclaram**: φαίνεται να αντιφάσκει προς ό,τι διατυπώθηκε στο στ. 88: «παραμένουν μισοτελειωμένα τα έργα που είχαν αρχίσει», δεν είναι όμως: εκείνο εκφράζει τη γνώμη του ποιητή, αλλά μια πόλη με τείχη, ναούς, θέατρο, αγορά, σύγκλητο, ιδιωτικές οικίες κλπ έχει ιδρυθεί, έστω κι αν υπάρχουν ατέλειες. **moenia mea**: τείχη, τα οποία έχτισα εγώ, τα τείχη μου. Είναι γνωστό από την Ιστορία ότι τα τείχη έπαιρναν την ονομασία τους από το όνομα του ιδρυτή τους (Αιν. II, 234).

656. **ulta virum**: τιμωρώντας το φονιά του άνδρα μου. Πώς τον τιμώρησε; Ο Σέρβιος παρατηρεί: «στην πραγματικότητα τα καμιά τιμωρία για τον άπληστο δεν είναι μεγαλύτερη από το να χάσει την περιουσία, για την οποία είχε διαπράξει έγκλημα: **ulciscor, ultus sum, ulcisci**: εκδικούμαι. **recepi poenas**: punivi

= τιμώρησα· ωσάν να της χρωστούσε ο Πυγμαλίων.

657. **felix, heu felix** ενν. **fuissem**: εάν μόνο δεν είχε έρθει στην Καρχηδόνα ο Αινείας.

658. **tedigissent**: είναι η υπόθεση του υποθ. λόγου (**si numquam tedigissent (fuissem) nimium felix**), ο οποίος εκφράζει το απραγματοποίητο στο παρελθόν. Αλλά τα πλοία των Δαρδανών ήρθαν, γι' αυτό είναι και η Διδώ **nimium infelix**: υπερβολικά δυστυχισμένη.

659. **os**: αιτιατ. του κατάτι. **os impressa toro**: **habens os impressum toro**: έχοντας το πρόσωπο προσκολλημένο στο στρώμα. Έτσι έδινε την εντύπωση αναισθητού πράγματος. Η σκηνή αυτή εδώ φανερώνει τη βαθύτατη οδύνη της Διδώς, η οποία συγκρίνει την προηγούμενη ευτυχία με την τωρινή δυστυχία της.

660. **sic, sic**: ωσάν το πρώτο **sic** να λέγεται με την ερώτηση: **sic inultae moriemur?** και η απάντηση: **sic iuvat ire sub umbras**, δηλ. αρέσει στους θεούς να πάω στον κάτω κόσμο χωρίς να έχω λάβει εκδίκηση.

661. **hauriat haec oculis**: ας ιδεί ο ίδιος με τα μάτια του αυτά, δηλ. τη φωτιά

Vixi et peregi cursum, quem dederat fortuna, et nunc imago mei ibit magna sub terras. Statui praeclaram urbem, vidi moenia mea, ulta virum, recepi poenas a fratre inimico; heu! felix, nimium felix, si tantum Dardaniae carinae numquam tetigissent nostra litora."

Dixit et impressa os toro: "Moriemur inultae, sed moriamur", ait, "sic, sic iuvat ire sub umbras (660). Crudelis Dardanus ab alto hauriat hanc ignem oculis, et ferat secum omina nostrae mortis."

Dixerat, atque comites illam aspiciunt inter media talia conlapsam ferro, ensemque spuman-

της αυτοθυσίας της, γιατί θα ήταν κακός οιωνός για κείνους που ταξίδευαν στο πέλαγος, αν έβλεπαν τις φλόγες της πυράς (Αιν. XII, 945-946).

662. **Dardanus**: αντί του επιθέτου **Dardanius. et nostrae secum ferat omina mortis**: κταριέται: ας πεθάνει και ο Αινείας σύντομα με βίαιο θάνατο (στ. 384).

663. **inter talia**: δηλ. **per talia**, ενώ έλεγε τέτοια, τέτοιες κατάρες. **ferro**: εν. ense: επάνω στο σπαθί.

664. **collapsam aspiciunt**: κατά την ώρα του διαβήματος δεν υπήρχαν θεατές της σκηνής. Ο ποιητής δεν παρασταίνει τη Διδώ να αυτοκτονεί, αλλά την παρουσίασε στους πρώτους θεατές - που ήταν οι ακόλουθοί της - πεσμένη επάνω στο σπαθί και νεκρή. Έτσι μιμούμενος

Έζησα και διήνυσα το δρόμο, που μου είχε δώσει η Τύχη, και τώρα η εικόνα μου θα πάει μεγάλη κάτω από τη γη¹⁷¹. Τόρυσσα λαμπρή πόλη, είδα τα τείχη μου, εκδικήθηκα για τον άνδρα μου και τιμώρησα τον εχθρό αδερφό μου· αλλοίμονο! ευτυχισμένη, υπερβολικά ευτυχισμένη θα ήμουνα, αν μόνο τα Δαρδανικά πλοία δεν είχαν αγγίξει ποτέ τις δικές μας ακρογιαλιές».

Είπε και κολλώντας τα χείλη της στο νεκρικό κρεβάτι: «Θα πεθάνω ανεκδίκητη, αλλ' ας πεθάνω» λέει, «έτσι, έτσι μου αρέσει να πάω κάτω στις σκιές¹⁷² (660). Ο σκληρός Δάρδανος απ' το πέλαγος ας ρουφήξει τούτη τη φωτιά με τα μάτια του κι ας κουβαλάει μαζί του τους οιωνούς του δικού μου θανάτου».

Έτσι είχε ειπεί, και οι ακόλουθοι της βλέπουν ανάμεσα σ' αυτά τα λόγια, πεσμένη επάνω στο σπαθί και το ξίφος ν' αφρίζει

τους Έλληνες τραγικούς δεν έδειξε στους θεατές με ποιά τρόπο έγινε η σφαγή, αλλά σαν κάποιος εξάγγελος, που βγαίνει από τα ενδότερα του παλατιού έξω στη σκηνή, διηγήθηκε τα συμβάντα. **comites**: είναι οι δούλες (:famulae).

665. **sparsas**: δηλ. **conspersas** ή **perfusas sanguine**: ραντισμένα, καταραντισμένα, περιχυμένα τα χέρια με αίμα. 'Η: απ' το θάνατο παραλυμένα.

666. **bacchatur Fama**: βακχεύει, μείνεται σα Βάκχη η Φήμη. Ήταν ένα γεγονός που θα άφηνε εμβρόντητο, θα κεραυνοβολούσε τον κόσμο. **bacchor** αποθ. I: βακχεύω, μαίνομαι, λυσομανώ.

667. **lamentum, i** και συννηθ. **lamenta**, -orum: οδυρμός, θρήνος. **femineo ululatu**: με ολοφυρμό, με σκουξίματα γυναικεία.

spumantem sparsasque manus. it clamor ad alta
 atria: concussam bacchatur Fama per urbem;
 lamentis gemituque et femineo ululatu
 tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether,
 non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
 Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes
 culmina perque hominum volvantur perque deorum.
 audiit exanimis trepidoque exterrita cursu,
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis
 per medios ruit ac morientem nomine clamat:
 'hoc illud, germana, fuit! me fraude petebas!
 hoc rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 quid primum deserta querar? comitemne sororem
 sprevisi moriens? eadem me ad fata vocasses!
 idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.

Η χασμωδία είναι δικαιολογημένη από τον μεγάλο αριθμό των βραχέων, αλλά ταιριάζει αισθητικά και στο νόημα του κειμένου.

668. *lamentis tecta fremunt*: τα σπίτια αντηχούν από τους οδυρμούς. Το ρ. *fremunt* έπρεπε να έχει ως υποκείμενο του κάποιο πρόσωπο. Αλλά μέσα σ' αυτή την κατάσταση νοείται το ανθρωπομάνι, που μέσα από τα σπίτια βογγάνε. Επομένως: *homines in tectis fremunt lamentis* κλπ.

669. *immissis hostibus*: αφαιρ. απόλ. χρονικό-αιτ. αφού είχαν εξαπολυθεί οι εχθροί μπαίνοντας στην πόλη (*immitto*, -isi, -issum, -ere 3: αφήνω να εισέλθει, δέχομαι μέσα):

670. *antiqua Tyros*: δηλ. *nobilis*: αρχοντική. Ή διότι η Καρχηδών αρχικά ήταν Βύρσα, έπειτα Τύρος, μετά Καρthago από την πόλη Κάρθα, από την οποία καταγόταν η Διδώ. Η πόλη Κάρθα βρισκόταν ανάμεσα στην Τύρο και στην Βηρυτό.

671. *culmina*: οι ψηλότερες κορυφές των σπιτιών και των ναών.

672. *audiit exanimis*: δηλ. κατατρομαγμένη. *exanimatus*: νεκρός, *exanimis*: έκπληκτος από φόβο.

673. *unguibus*: αφαιρ. του οργάνου *unguis*, -is: όνυξ, το νύχι. *foedans* μτχ. τροπ. *foedo* 1: μαίνω, μολύνω, ματώνω.

674. *nomine clamat*: δηλ. *vocat*. ή *nominat*: φωνάζει, ονομαστικά ονομάζει, κράζει με το όνομα, ασφαλώς, Ελίσσα, όπως την έλεγαν οι οικείοι της. Σχετικά με το όνομα της Διδώς κοίτα Αιν. Ι, 340 κε.

675. *hoc illud*: η προσφώνηση εκφράζει παράπονο: ώστε, λοιπόν, αυτή ήταν η θυσία, που προετοιμάζες τότε:

676. *hoc rogos est mihi*: κάνει υπαινιγμό στην ιστορία της προετοιμασίας *mihi* dot. αντιχαριστική.

677. *quid primum deserta querar? από* που ν' αρχίζει πρώτα τα παράπονά της, τώρα που έμεινε έρημη; *comitemne sororem sprevisi*: περιφρόνησε την αδερφή της να την καλέσει, ώστε να πάνε κι οι δύο συντροφιά στο θάνατο. Εδώ πρέπει να νοηθεί: *querar, illudne, quod sprevisi comitem sororem?*

tem cruore manusque sparsas.

Clamor it ad alta atria: bacchatur Fama per concussam urbem; tecta fremunt gemitu lamentisque et femineo ululatu; aether resonat magnis plangoribus, non aliter quam si omnis Karthago aut antiqua Tyros ruat immissis hostibus, flammaeque furentes (670) volvantur perque culmina hominum, perque deorum.

απ' το αίμα, και τα χέρια της ραντισμένα με αίμα.

Κραυγή σηκώνεται προς τους θόλους του παλατιού: λυσομανάει η Φήμη στη συγκλονισμένη πόλη· τα σπίτια βουίζουν απ' τον αναστεναγμό, από τους θρήνους κι από τα γυναικεία σκουξίματα· ο αέρας αντηχεί απ' τις μεγάλες κραυγές, όμοια ωςάν ολόκληρη η Καρχηδόνα ή η αρχαία Τύρος να γκρεμιζόταν από εισβολή εχθρών, και οι φλόγες μανιασμένες (670) να μεταδίδονται κυλιστά και ανά τις στέγες των σπιτιών των ανθρώπων και τις στέγες των ναών των θεών.

Η Άννα φθάνει ξέφρενη από τη λαχτάρα της και προφταίνει να κρατήσει τη Διδώ να ξεψυχήσει (στ. 672 - 692).

Soror audiit exanimis exterritaque ruit per medios trepido cursu, foedans ora unguibus, et pectora pugnis ac clamat nomine morientem:

"Hoc fuit illud, germana! petebas me fraude! Hoc iste rogos, hoc ignes araeque parabant mihi?"

Quid querar primum deserta? moriens sprevisi sororem comitem? vocasses me ad eadem fata! idem dolor atque eadem hora tulisset ambas ferro.

Η αδερφή άκουσε σαν μισοπεθαμένη, και κατάπληκτη ορμάει ανάμεσα στους ανθρώπους με βιαστικό τρέξιμο ματώνοντας το πρόσωπό της με τα νύχια της και το στήθος της χτυπώντας με γροθιές, και φωνάζει με το όνομά της τη Διδώ, που πέθαινε: «Αυτή ήταν εκείνη η θυσία, αδερφή! με ζητούσες για απάτη! Αυτή είναι εκείνη η πυρά, αυτό οι φωτιές και οι βωμοί προετοιμάζαν για μένα;

Για τί να πρωτοπαραπονεθώ η έρημη; πεθαινοντας περιφρόνησες την αδερφή σου ως ακόλουθό σου; ας με είχες φωνάξει για την ίδια μοίρα! η ίδια θλίψη και η ίδια ώρα θα μας είχε πάρει και τις δυο μαζί με το ξίφος.

678. *sperno, sprevi, spretum, -ere* 3 *aliquem*: χωρίζω, αποχωρίζω κάποιον / απωθώ, καταφρονώ. *vocasses* αντί: *vocavisses*, ευχετική υποτακτική: θα έπρεπε να με είχες φωνάξει, ας με είχες φωνάξει!

679. *tulisset*: δηλ. *abtulisset*, θα μας είχε αρπάξει για τον Άδη.

680. *struxi manibus* ενν. *rogos*: δηλ. αφού έστρωσε την πυρά με τα χέρια της, είναι κι αυτή μαρτή και μ' αυτό τον τρόπο συντέλεσε κι αυτή στο θάνατο

his etiam struxi manibus patriosque vocavi
voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
exstincti te meque, soror, populumque patresque
Sidonios urbemque tuam. date, vulnera lymphis
abluam et, extremus si quis super halitus errat,
ore legam.' sic fata gradus evaserat altos
semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
cum gemitu atque atros siccabat veste cruores.
illa graves oculos conata attollere rursus
deficit: infixum stridit sub pectore vulnus.
ter sese attollens cubitoque adnixa levavit,
ter revoluta toro est oculisque errantibus alto
quaesivit caelo lucem ingemuitque reperta.

της αδερφής της. *patrios deos*: τον Κρόνο και την Ήρα. *vocavi voce*: επικαλέσθηκα τους θεούς με ισχυρή φωνή. Η Άννα κάνει λόγο για τις παρακλήσεις που έκαμε πρωτύτερα, όταν νόμιζε ότι θα γινόταν θυσία.

681. *ut posita env. sis* δυνητική υποτακτική, δηλ. *exanimata*: άπνους, νεκρή. *crudelis*: Η Άννα δίνει στον εαυτό της αυτό το χαρακτηρισμό, γιατί τελεί σε έξαρση η οδύνη της.

682. *te meque*: όχι μόνο εμένα, αλλά και εμένα. *exstincti te meque*: δεν σκότωσες μόνο τον εαυτό σου, αλλά και εμένα με κατέστρεψες. Σύμφωνα με πληροφορία του Σερβίου, ο Βάρρων λέει ότι δεν πήδησε επάνω στη φωτιά η Διδώ, αλλά η Άννα, εξαιτίας του έρωτά της προς τον Αινεία. *patres*: δηλ. τη σύγκλητο.

683. *Sidonios* δηλ. τους Καρχηδονίους. Αλλού ονομάστηκαν Τύριοι. *urbem tuam*: την πόλη που συ η ίδια έχεις χτίσει. Έτσι η Άννα μνημόνευσε τις τρεις δυνάμεις του κράτους: το λαό, τους άρχοντες, τη βασιλική εξουσία. Ο Κάτων λέει ότι πράγματι το καρχηδονιακό πολίτευμα έτσι ήταν οργανωμένο. *date lymphis*: δώστε μου νερό για να της πλύνω τα τραύματα. Ίσως όμως

το *date* να σημαίνει: *permittite*: επιτρέψτε μου, αφήστε με...

684. *super*: επίρρημα: υπεράνω, από πάνω. *ore legam*: ωσάν να μπορούσε να πάρει την ψυχή της αδερφής της μ' ένα φίλι και να την μεταφέρει μέσα της. Οι Ρωμαίοι είχαν τη θρησκευτική συνήθεια, οι στενοί συγγενείς του ετοιμοθάνατου να περιμένουν γύρω του την ώρα που θα ξεψυχάει, για να του πάρουν με το στόμα τους από το στόμα του την τελευταία του πνοή.

685. *gradus evaserat altos*: δηλ. *ascenderat*: είχε ανεβεί μέχρι το ψηλότερο σκαλοπάτι της πυράς. Επίσης και τα φέρετρα των αρχαίων ήταν υψηλά, στα οποία ανέβαιναν οι συγγενείς και φίλοι με σκάλα, για να ασπασθούν το νεκρό.

686. *fovebat*: ο παρατατικός εκφράζει εδώ την παρατεταμένη διάρκεια του γεγονότος.

687. *siccabat*: ή σπόγγιζε ή έλουζε (X, 834), ή τύλιγε το τραύμα της Διδώς με το δικό της φόρεμα. *cruores*: στον πληθυντικό καταχρηστικά.

688. *illa*: δηλ. η Διδώ. *conor, -atus, -atum, -atum, -ati* αποθ. I. *aliquid*: πειρώμαι, επιχειρώ, προσπαθώ.

Struxi etiam his manibus
vocavique voce deos patrios (680),
ut abessem, crudelis, te posita sic?
Exstincti, soror, te, meque popu-
lumque Sidoniosque patres tuam-
que urbem.

Date abluam vulnera lymphis, et, si quis extremus halitus errat super, legam ore."

Fata sic, evaserat gradus altos amplexaque semianimem germanam, fovebat sinu cum gemitu atque siccabat veste atros cruores.

Illa, conata attollere graves oculos, deficit rursus: infixum vulnus stridit sub pectore. Ter sese levavit attollens adnixa cubito (690), ter revoluta est toro oculisque errantibus quaesivit lucem alto caelo, repertaque ingemuit.

689. *sub pectore*: Από εδώ μαθαίνουμε ότι το τραύμα ήταν βαθύ. *stridit vulnus*: το τραύμα προξενεί έναν οξύ ήχο, τη στιγμή που το αίμα ξεπηδάει σφυρίζοντας.

690. *ter sese attollens*: έκφραση από απομίμηση του Απολλωνίου (III, 654: τέτρατον αὔθις λέκτροισιν πρηνής ἐνικάπεσσαν ειλιχθεΐσα). *cubitoque* αφαιρ. τοπική. *cubitum, i*: αγκώνας, πήχυς.

691. *ter*: ή *saepius*, πολλές φορές, ή: τρεις φορές, που αποτελεί οιωνό για τους τρεις καρχηδονιακούς πολέμους. *errantibus*: τα μάτια της άρχισαν να κινούνται εδώ κι εκεί, χωρίς έλεγχο, ε-

Έστρωσα και την πυρά ακόμα με τούτα τα χέρια κι επικαλέσθηκα με τη φωνή μου τους πατριούς (680) θεούς, για να απουσιάσω, εγώ η σκληρή, όταν είχες πέσει έτσι; Σκότωσες, αδερφή, και τον εαυτό σου και εμένα και το λαό και τους Σιδόνιους πατέρες: *γερουσιαστές* και την πόλη σου.

Δώστε μου να πλύνω τις πληγές της με νερό και, αν κάποια τελευταία πνοή πλανιέται ακόμα επάνω στα χείλη της, να τη μαζέψω με φίλημα.

Έτσι ενώ έλεγε, είχε ανεβεί τα ψηλά σκαλοπάτια και τη μισοπεθαμένη αδερφή αφού αγκάλιασε, τη ζέσταινε στον κόρφο της με στεναγμούς και στέγνανε με το φόρεμά της τα μαύρα αίματα.

Εκείνη, αφού προσπάθησε να σηκώσει τα βαριά μάτια της, λιποθύμησε ξανά: το βαθύ τραύμα σφυρίζει κάτω από το στήθος. Τρεις φορές ανακουφίσθηκε σηκωνόμενη και στηριγμένη στον αγκώνα (690), τρεις φορές ξανάπεσε στο στρώμα και με μάτια πλανώμενα ζήτησε το φως στον υψηλό ουρανό κι, αφού το βρήκε, αναστέναξε.

πειδή πλησίαζε η στιγμή του θανάτου της.

692. *quaesivit caelo lucem*: τα μάτια των ετοιμοθάντων αναλάμπουν λίγο προ του θανάτου και αναζητούν το φως. *ingemuitque reperta*: Η Διδώ πεθαίνοντας, ενώ τα μάτια της θόλωναν, ξαναβρήκε για λίγο το φως, κι αναστέναξε, γιατί το εγκατέλειπε. Βέβαια στο στ. 631 την είδαμε να μισεί το φως (*invisam quaerens quam primum abrupere lucem*), αλλά, όπως παρατηρεί ο Σέρβιος, ο ποιητής αυτό που θέλει να ζωγραφίσει εδώ, είναι η τελευταία θλίψη αυτής που σκότωσε τον εαυτό της.

Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
difficilesque obitus Irim demisit Olympo,
quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
nam quia nec fato merita nec morte peribat,
sed misera ante diem subitoque accensa furore,
nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
abstulerat Stygioque caput damnaverat Orco. 700
ergo Iris croceis per caelum roscida pennis,
mille trahens varios adverso sole colores,
devolat, et supra caput astitit. 'hunc ego Diti
sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo',
sic ait et dextra crinem secat, omnis et una
dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

693. Εκείνοι, που πεθαίνουν, θεωρούνται σαν θύματα, που προσφέρονται στους θεούς του Άδη, οι οποίοι πρέπει, όπως έκαναν οι θύτες με τα θυσιαζόμενα ζώα, να τους αφαιρέσουν μερικά μαλλιά πάνω από το μέτωπο. (Αιν. VI, 245). Αλλά η Διδώ δεν πεθαίνει από φυσικό θάνατο (fato): δεν υποκύπτει σε θάνατο, που να της επιβλήθηκε για τιμωρία κάποιου εγκλήματος: πεθαίνει από τον εαυτό της και μάλιστα οικειοθελώς. Έτσι δεν είναι αφιερωμένη στην Περσεφόνη, και γι' αυτό πρέπει να παρέμβει η Ήρα και να στείλει την Ίριδα, για να την λευτερώσει από τους πόνους της επιθανάτιας αγωνίας. omnipotens, δηλ. Pronuba ή inferna.

694. difficilesque obitus: επειδή φυσιολογικά της απέμειναν αρκετά χρόνια ακόμη ζωής, μια και δεν πέθανε από φυσικό θάνατο, αλλά από μόνη της, εκούσια, διέκοψε μόνη της το νήμα της ζωής της. Irim: προσωποποίηση του ουράνιου τόξου, ήταν η αγγελιοφόρος της Ήρας, θεότητας του αέρα. Εδώ ο Βιργίλιος απομυμείται τον Ευριπίδη ('Αλκηστις 385 κε), ο οποίος εισάγει

στη σκηνή τον Ερμή για να κόψει την κόμη της Άλκηστις, επειδή εκείνη πέθανε εξαιτίας της μοίρας, του συζύγου της (Σέρβιος).

695. quae... resolveret: αναφορικό-τελική πρόταση. resolvo, -solvi, -solutum, -ere 3 aliquem: απολύω, διαλύω, ελευθερώνω. nexos mτχ. παθ. παρακ. του necto, nexui, και nexi, nexum, -ere 3: πλέκω, συνάπτω, συνδέω.

696. nec merita morte: μετάφραση της ομηρικής έκφρασης «εοικότει ὀλέθρῳ». Ο Σέρβιος διερωτάται: Αφού ο Βιργίλιος λέγει (X, 467): «είναι γραμμένη η μέρα του καθενός», τότε γιατί λέει εδώ "nam... diem". Εδώ βέβαια υπάρχει ένα σπουδαίο φιλοσοφικό πρόβλημα.

697. sed misera ante diem: δεν αντιφάσκει σ' ό,τι λέγει στο βιβλίο X, στ. 467. Βέβαια για δικαιολογία όλων αυτών των φαινομενικών αντιφάσεων, στις οποίες πέφτουν οι ερωτευμένοι, θα μπορούσε κανείς να επικαλείται: omnia vincit amor και et nos cedamus amor: «ο έρωτας νικάει τα πάντα» και εμείς ως υποχωρούμε στον έρωτα». furore: επειδή

Η Ήρα στέλνει την Ίριδα για να πάρει την ψυχή της Διδώς (στ. 693 - 705).

Tum omnipotens Iuno, miserata longum dolorem difficilesque obitus, demisit Irim Olympo, quae resolveret luctantem animam artusque nexos.

Nam, quia peribat nec fato nec merita morte, sed ante diem, misera, accensaque subito furore, Proserpina nondum abstulerat illi vertice flavum crinem, damnaverateratque caput Stygio Orco.

Ergo Iris devolat per caelum croceis pennis roscida (700), trahens mille varios colores adverso sole et astitit supra caput:

"Jussa fero ego Diti hunc sacrum solvoque te isto corpore."

Sic ait, et secat crinem dextra et una omnis calor dilapsus, atque vita recessit ventos.

όντας αγνή κατέληξε στις αλυσίδες του Έρωτα.

698. flavum crinem: οι αρχόντισσες δεν επιτρέπεται να έχουν ξανθά μαλλιά, αλλά μαύρα. Το ότι η Διδώ είχε ξανθή κόμη, σημαίνει ότι εξαιτίας της διαγωγής της είχε καταντήσει σιχαμερή.

699. caput damnaverat Orco: δεν την είχε ακόμη καταδικάσει σε θάνατο, διότι δεν της είχε προσφερθεί ένα τάμα: πάντοτε όλοι τάζουν, για να έχουν θάνατο ανώδυνο και ειρηνικό.

Τότε η παντοδύναμη Ήρα¹⁷³, αφού τη συμπόνεσε για τη μακριά οδύνη της και για το δύσκολο θάνατο, έστειλε την Ίριδα από τον Όλυμπο, για να απολύσει την αγωνιώσα ψυχή και τα μέλη του σώματος, τα μπλεγμένα με την ψυχή.

Γιατί, επειδή χανόταν ούτε από τη μοίρα ούτε από άξιο θάνατο, αλλά πριν την ημέρα της η δύστυχη, και αναμμένη από μια αιφνίδια μαγία, η Περσεφόνη δεν είχε ακόμη αφαιρέσει από εκείνη από την κορφή τα ξανθά μαλλιά της και δεν είχε καταδικάσει την κεφαλή της στον Στύγιο Άδη.

Γι' αυτό η Ίριδα πετάει μέσα από τον ουρανό με τα κροκόχρωμα φτερά της δροσοβολώντας (700), σέρνοντας χίλια διάφορα χρώματα αντίθετα προς τον ήλιο και στάθηκε πάνω από το κεφάλι της:

«Αφού διατάχθηκα, φέρνω εγώ στον Άδη αυτή την ιερή κόμη και σε λυτρώνω από αυτό το σώμα».

Έτσι λέει και κόβει τις τρίχες με το δεξί της χέρι, και ταυτόχρονα όλη η θερμότητα διαλύθηκε και η ζωή αναχώρησε στους ανέμους.

700. Iris roscida: η Ίρις δροσοβολάει, επειδή βρίσκεται ανάμεσα στα σύννεφα, τα οποία έχουν τη δροσιά. Η βροχή συνοδεύει πάντοτε την εμφάνιση του ουράνιου τόξου.

701. adverso sole: εκφράζει ωραία το φυσικό φαινόμενο. Αξίζει η ανάλυση που κάνει ο Σέρβιος: «γιατί η Ίρις δε σχηματίζεται παρά αντίκρυ στον ήλιο, κι αυτό το πράγμα δίνει τα ποικίλα χρώματα: τα λεπτά σταγονίδια του νερού, ο διαφανής αέρας και τα σκοτεινά

σύννεφα ακτινοβολούμενα δημιουργούν τα ποικίλα χρώματα.

702. *supra caput astitit*: Το ομηρικό «στή δ' ἄρ' ὑπέρ κεφαλῆς» (Il. B, 20). *hunc*: η κόμη ή ο πλόκαμος από την κόμη αποδίδεται στους κάτω θεούς. *hunc ego Diti sacrum*: την ελευθερώνω. Επειδή η Διδώ κρατώντας μέχρι τη στιγμή αυτή την κόμη της, που ήταν αφιερωμένη στους κάτω θεούς, ήταν απέναντί τους υπόδικη, χρεωμένη, όφειλε να επιστρέψει την κόμη της στους κάτω θεούς.

703. *sacrum jussa fero*: Ο Ευριπίδης λέει ότι η Ἄλκηστη είχε ταμένη την κόμη της στην Ἄδη. Τούτο ο Βιργίλιος

το μεταφέρει και στη Διδώ. *teque isto corpore solvo*: από ένα τέτοιο κορμί, όπου τα μέλη έχουν παραλύσει, σε ελευθερώνω, σου παίρνω την ψυχή σου.

704. *omnis et una*: ξεχύθηκε ολόκληρη η ψυχή με μια ορμή. *dilapsus calor*: σύμφωνα με τη θεωρία ότι ψυχή είναι θερμότητα, και όταν αυτή φύγει από το σώμα, το σώμα γίνεται κρύο.

705. *in ventos vita recessit*: δηλ. *in auras*: άλλη θεωρία εδώ: η ψυχή είναι αέρας και γυρίζει ξανά πίσω στην ύλη της. Ίσως όμως να σημαίνει: η ψυχή χάθηκε μαζί με το σώμα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ IV ΤΗΣ ΑΙΝΕΙΑΔΑΣ

1. Ο Σέρβιος μας πληροφορεί ότι το βιβλίο Δ' της Αινειάδας έχει συντεθεί με βάση την περιγραφή που κάνει ο Απολλώνιος ο Ρόδιος στο Γ' βιβλίο των Αργοναυτικών του, όπου περιγράφεται ο έρωτας της Μήδειας. Ο Βιργίλιος αφιερώνει ολόκληρο το Δ' βιβλίο, για να ιστορήσει το ερωτικό πάθος της Διδώς και την σκανδαλώδη ανάμειξη των θεών στον έρωτά της.

Έχουν πει, πως το Δ' βιβλίο είναι αυτοτελές και δε συνδέεται οργανικά με το Γ' βιβλίο, όπου ιστορούνται οι περιπέτειες στη θάλασσα και το ναυάγιο του στόλου των Τρώων· όμως η σύνδεση είναι αρμονικότερη: το Γ' βιβλίο τελειώνει με τη φράση: *factoque hic finem quietit*, το δε Δ' βιβλίο αρχίζει: «αλλά η βασίλισσα πληγωμένη πια απ' τη βαθιά ερωτική της έγνοια...». Δηλ. σύμφωνα με το νόμο των αντιθέσεων, ο οποίος λειτουργεί αδήριτα μέσα στην υψηλή έμπνευση, μετά το πάθος του Αινεία ήταν ανάγκη να γίνει λόγος για το πάθος και το ερωτικό ναυάγιο της Διδώς.

Η φροντίδα, που πλήγωσε τη Διδώ, είναι ο έρωτάς της για τον Αινεία, που φύτεψε η θεά στην καρδιά της.

2. Πρώτος που χρησιμοποίησε το όνομα «Ἄννα», για να ονομάσει την αδερφή της Διδώς, είναι ο ποιητής Γναίος Ναίβιος (270 - 201 π.Χ.). Το όνομα είναι σημιτικής προελεύσεως. Αλλά και στα «Αργοναυτικά» του Απολλωνίου και η Μήδεια βοηθείται από την έμπιστη αδερφή της, τη Χαλκίοπη. Ο Βενοϊστ βλέπει τη Διδώ σαν προσωποποίηση της θεότητας, που προστατεύει την Καρχηδόνα, την Ασάρτη, την Ουρανία Ἴηρα, ή την Ουρανία Αφροδίτη. Η Ἄννα είναι μια από τις συμπληρωματικές μορφές αυτής της λατρείας.

3. Εννοεί το θάνατο του Συχαιού· ο έρωτάς της προς το σύζυγό της